Istospolno roditeljstvo

Koruga, Tara

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:704588

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

zir.nsk.hr

UNIRI DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

ISTOSPOLNO RODITELJSTVO

Diplomski rad

IME I PREZIME STUDENTA: Tara Koruga
STUDIJ: dvopredmetni diplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Pedagogije
MENTOR: dr. sc. Jasminka Zloković, red.prof.

Rijeka, 2015. godina

Sadržaj

1. Uvod 4
2. Povijest LGBT-a 6
   2.1. Prava i zakoni u svijetu 8
   2.2. Prava i zakoni u Hrvatskoj 11
3. Oblici istospolnog roditeljstva 14
   3.1. Posvajanje – način na koji osobe homoseksualne orijentacije najčešće postaju roditeljima 17
4. Istospolne obitelji 21
   4.1. Istospolne majčinske obitelji 23
   4.2. Istospolne očinske obitelji 28
5. Stereotipi o istospolnim roditeljima i njihovoj djeci 33
6. Prikaz istraživanja o razvoju djece istospolnih roditelja 35
   6.1. Istraživanja cjelokupnog razvoja djece istospolnih roditelja 38
   6.2. Kvaliteta roditeljstva istospolnih roditelja 42
   6.3. Rodna uloga i rodni identitet djece istospolnih roditelja 45
   6.4. Seksualna orijentacija djece istospolnih roditelja 49
   6.5. Osobni razvoj djece istospolnih roditelja 51
   6.6. Socijalni razvoj djece istospolnih roditelja 56
   6.7. Rizična ponašanja djece istospolnih roditelja 60
   6.8. Rizik od zlostavljanja djece istospolnih roditelja 61
7. Kritike istraživanja, kontroverze i preporuke 63
8. Komentari djece istospolnih roditelja 70
9. Istospolno roditeljstvo – odnos s učiteljima i učenicima 75
   9.1. Uloga školskog osoblja u školskom životu djece istospolnih roditelja 78
   9.2. Uloga istospolnih roditelja u školskom životu njihove djece 81
10. Zaključak 83
11. Literatura 85

Sažetak

Istospolno roditeljstvo je tema koja se sve češće počinje pojavljivati u medijima, medicini i znanosti. Osobe homoseksualne orijentacije postaju roditeljima. Jedan od razloga je i pojava različitih vrsta reproduktivnih tehnologija koje su danas dostupne. Na taj način, očevi i majke homoseksualne orijentacije mogu postati biološkim roditeljima. Istospolne obitelji su vrlo raznolike pa je tako bitno analizirati roditeljstvo i gay očeva i lezbijskih majki. Najčešći način postajanja roditeljima je posvajanje. No, većina država u svijetu – uključujući i Hrvatsku, još uvijek nije legalizirala posvajanje osobama homoseksualne orijentacije. Kao razlog tome, navode se različiti argumenti koji su zapravo stereotipi prisutni u društvu, ali su empirijski diskutabilni. Zbog toga su provedena brojna kvalitativna i kvantitativna istraživanja koja su analizirala utjecaj istospolnog roditeljstva na osobni, socijalni, psihološki i kognitivni razvoj djece istospolnih roditelja. Iako su istraživanja u početku kritizirana zbog malog broja ispitanika i nedostatka longitudinalnih studija, ona su se poboljšala te prikazala važnost rezultata za sva polja koja se bave temom istospolnog roditeljstva. Jedno od tih polja je i škola koja ima velik utjecaj na djecu istospolnih roditelja i za koju je vrlo bitno da provede inkluziju te surađuje s roditeljima kako ne bi došlo do neželjenih posljedica. U rad su uključeni i komentari djece istospolnih roditelja koji se smatraju najvažnijim faktorom za ocjenjivanje kvalitete roditeljstva istospolnih osoba.

Ključne riječi: istospolno roditeljstvo, djeca, lezbijske majke, gay očevi, seksualna orijentacija, razvojne posljedice, stereotipi.

Abstract

Same-sex parenting is a subject that is becoming extremely popular in the media, medicine and science. Homosexuals become parents. One of the reasons is the appearance of a large number of new reproductive technologies. Because of that, both gay fathers and lesbian mothers, can become biological parents of their children. Same-sex families are very diverse so we have to analyse the parenting of both fathers and mothers. Still, adoption is the most popular way for homosexuals to become parents. But, in most countries – including Croatia, adoption by same-sex couple is not legal. Reason for that are the stereotypes that are empirically questionable. Because of that, a large number of both qualitative and quantitatve research has been conducted in past years. They analysed the impact of same-sex parenting on personal, social, psychological and cognitive development of children. In the beginning, research was criticized because it was conducted on a small sample of same-sex parents and children and there were no longitudinal studies available. Today, studies have improved and their results are of great importance for every field that deals with same-sex parenting. One of these fields is the school which also has a great impact on children of same-sex parents. It is important that schools cooperate with parents in order to avoid any unwanted consequences and ensure inclusion. This MA thesis also includes comments of children raised by same-sex parents - that are considered the most important factor for evaluating the quality of same-sex parenting.

Keywords: same-sex parenting, children, lesbian mothers, gay fathers, sexual orientation, development effects, stereotypes.

1. Uvod

Istospolno roditeljstvo je do nedavno bio nedovoljno poznat pojam i tabu tema u Hrvatskoj, ali i šire. Iako su osobe homoseksualne orijentacije među nama, na njihov brak i roditeljstvo nije se pomišljalo, niti se o njemu smjelo govoriti. Sve do danas, kada se povećao broj osoba homoseksualne orijentacije i kada su se počeli boriti za svoja prava. Jedna od takvih borbi provedena je i na referendumu u Hrvatskoj koji se proveo 1. prosinca, 2013. godine te koji je glavni razlog nastanka ovog rada. Na referendumu se odlučivalo o tome hoće li u Ustav ući da je brak zajednica isključivo žene i muškarca ili neće. 65,87% ljudi glasalo je za referendum. 65,87% ljudi glasalo je da brak treba biti zajednica isključivo žene i muškarca. Ovakvi rezultati bili bi očekivani u 20. stoljeću, no danas, u 21. stoljeću, kada je Hrvatska postala članica Europske Unije i kada cijeli svijet donosi zakone o mogućnosti posvajanja za istospolne parove, Hrvatska još uvijek stoji na mjestu.

Pitanje je zbog čega su su rezultati referenduma bili kakvi jesu. Je li problem u neznanju i strahu ljudi ili netoleranciji prema nekome tko je drugačiji? Literatura domaćih autora o homoseksualnim zajednicama, a pogotovo homoseksualnim zajednicama s djecom, gotovo da ne postoji. Ljudi u Hrvatskoj zapravo znaju vrlo malo o istospolnim roditeljima, njihovim pravima, načinima na koji odgajaju svoju djecu i posljedicama koje istospolno roditeljstvo ima na razvoj djece. Mišljenja su formirana isključivo na vjerovanjima i stereotipima za koje nema empirijskih dokaza. Duboko usađeni stereotipi i predrasude o onome što je drugačije povezani s neinformiranošću stvaraju veliki problem, pogotovo kada se odlučuje o sudbini osoba homoseksualne orijentacije. Ova tema je iznimno bitna, a vrlo malo obrađena u Republici Hrvatskoj, a pedagozi su ti koji su između ostalog obavezni senzibilizirati ljude za ovu temu i pokazati kako stereotipi koje ljudi imaju nisu ispravni. Stoga je cilj ovog rada prikazati provedena istraživanja i literaturu vezanu za istospolne obitelji kako bi se riješili stereotipa, proveli inkluziju i zaista postali razvijena država kakvu oduvijek priželjkujemo. Mnogi ljudi s predrasudama postavljaju pitanja poput: „Mogu li ta djeca postati normalnim odraslim ljudima?“ „Jesu li ti roditelji sposobni na pravilan način brinuti o svojoj djeci?“ „Neće li i sami postati gay, ako su im roditelji gay?“ Ovaj rad će na ta i mnoga druga pitanja, prikazom literature i različitih istraživanja, pokušati dati barem djelomičan odgovor.

Rad je napisan u nadi da će svaka osoba koja ga pročita, ako ne promijeniti svoje mišljenje, barem tolerirati i drugu stranu. No, što ako se to ne dogodi? Ovaj put su neznanje i nedostatak literature uzeti kao izlika, no čime će se mržnja i netolerancija opravdati slijedeći put? Ljudi su različiti, stoga nikako ne treba očekivati kako će svi promijeniti svoj stav vezan za istospolno roditeljstvo – bitno je tolerirati i njegovati humane odnose i s onim ljudima s kojima se u mišljenju razilazimo.

"Želim da znate da mislim da je moja obitelj super, zašto onda ne prestanete sa svom tom mržnjom? Znam da ljubav dolazi ravno iz srca. Moji roditelji su me naučili ljubavi od samog početka." - Hannah Jurs-Allen, 5.razred, dijete lezbijskih majki[1]

1 Quotes From Gay Parents and Their Children - http://andilipman.com/educ330/quotes.html preuzeto 20. svibnja, 2015

2. Povijest LGBT-a

Kratica LGBT je kratica za lezbijke, gayeve, biseksualne i transseksualne osobe. Homoseksualna orijentacija se prvi put spominje u Engleskom općem pravu davne 1290. godine kada se govori o prikladnim kaznama za istu. 1533. godine donesena je i prva uredba vezana za homoseksualne osobe, uredba o sodomiji za koju su određene čak i smrtne kazne. Uz to, Ujedinjeno Kraljevstvo je implementiralo i zakon o seksualnom kaznenom djelu zbog čega su osobe homoseksualne orijentacije cijelo jedno stoljeće proganjane od strane policije (The General Assembley Committee 6).

Krajem 20. stoljeća počele su se pojavljivati i prve organizacije koje su pružale potporu homoseksualnim osobama. Prvu od njih osnovao je Magnus Hirschfeld u Berlinu, a za cilj je imala okončati društvenu i zakonsku netoleranciju prema LGBT osobama (The General Assembley Committee 6). Istih godina, Adolf Hitler je sakupio sve gay osobe koje se su se nalazile u državama pod Njemačkom okupacijom i poslao ih u koncentracijske logore. Kao što su Židovi morali nositi Davidovu zvijezdu ušivenu na svojim uniformama, tako su LGBT osobe nosile ružičaste trokute (LGBT history timeline, 2015). Prva organizacija u Americi, koja je prepoznala LGBT osobe kao potlačenu manjinu, bila je Mattachine organizacija koju su 1950. godine osnovali Hay i Rowland. Nakon toga, počele su se pojavljivati i druge organizacije koje su pružale potporu homoseksualnim manjinama poput organizacije 'Daughters of Billits' koju su osnovali Del Martin i Phillis Lyon. Ove organizacije su djelovale putem sastanaka i publikacija te su tako dotaknule mnoge. Uskoro su im potporu pružili cijenjeni psiholozi i sociolozi. U to vrijeme, 50-ih i 60-ih godina, osobe homoseksualne orijentacije je često pratio rizik da završe u zatvoru, psihijatrijskoj bolnici te da im se oduzme posao ili skrbništvo nad djetetom jer su se smatrali bolesnima, nemoralnima i kriminalnima. 1953. godine, dr. Hooker dobila je dopuštenje da provede studiju na gay muškarcima koju je prezentirala tri godine kasnije. Rezultati su pokazali kako su gay muškarci jednako prilagođeni kao heteroseksualni muškarci. No, tek 20 godina kasnije, 1973. je Američka Psihološka Organizacija maknula homoseksualnost sa dijagnostičke liste i prestala ju tretirati kao bolest (Morris, History of lesbian, gay, and bisexual social movements).

Borba za prava ljudi homoseksualne orijentacije započela je pokretom za „oslobođenje“ gay osoba. Kažu da je taj pokret započeo 1969. godine u New Yorku kada se gay populacija suprotstavila policijskim racijama u Greenwich Villageu (Patterson, 1992). Policija je upala u gay kafić koji se zvao Stonewall Inn u kojem je naišla na otpor od strane LGBT osoba kakvom se nije nadala. Policija se zabarikadirala u bar kako bi se zaštitila od ljudi koji su po njima bacali boce i cigle. Ovo je prva situacija u kojoj su LGBT osobe pružile otpor policiji (LGBT history timeline, 2015). Stonewall se i danas smatra prekretnicom i ključnim momentom oslobođenja homoseksualnih osoba te se i danas slavi diljem svijeta putem gay povorki koje se obilježavaju u lipnju (Morris, History of lesbian, gay, and bisexual social movements). Od tada, velik broj homoseksualaca je „izišao iz ormara“, priznao svoju seksualnu orijentaciju te se pridružio pokretu za prava homoseksualaca (Patterson, 1992).

Nakon 1969. godine, povećao se broj različitih organizacija koje su tražile prava za homoseksualne osobe. Pa su tako lezbijska prava tražena u feminističkim grupama poput 'Nacionalne organizacije za žene', a formirana je i organizacija 'Roditelji i prijatelji lezbijskih i gay osoba' koja je uspostavljena kako bi pružila što veću potporu članovima obitelji u borbi za prava homoseksualnih osoba. Povećao se i broj političkih akcija u kampanjama za ljudska prava te izbor predstavnika koji su otvoreno priznali svoju homoseksualnu orijentaciju poput Elaine Noble i Barneya Frank (Morris, History of lesbian, gay, and bisexual social movements). 1982. godine, održane su i prve gay sportske igre u San Franciscu na kojima je nastupalo više od 1300 LGBT osoba iz 28 država (LGBT history timeline, 2015). Marš to jest parada za gay prava je 1987. godine izvukla na ulice milijun ljudi koji su podupirali i pružili potporu homoseksualnim osobama, a isto se ponovilo i 1993. godine. Nakon toga i slavne osobe počele su otkrivati svoju homoseksualnu orijentaciju pa je tako Ellen DeGeneres objavila svoju homoseksualnu orijentaciju 1997. godine na državnoj televiziji. Slavne osobe, bile one homoseksualne orijentacije ili ne, pružale su najveću potporu i tražile jednaka prava i toleranciju za sve (Morris, History of lesbian, gay, and bisexual social movements).

Do 21. stoljeća stvari su se i više nego promjenile u odnosu na 1950-e godine. Jesu li politike počele utjecati na stanovništvo u Americi ili je stanovništvo u Americi počelo utjecati na politike, ne zna se. No jedno je sigurno; stvari su se počele mijenjati na bolje za seksualne manjine. Pa je tako, sada davnih 1980-ih godina, samo 34% stanovnika u Americi na državnoj

anketi odgovorilo kako se homoseksualnost treba smatrati normalnim životnim stilom, za razliku od 2003. kada je to reklo 54% Amerikanaca. Isto tako, vidi se i povećanje tolerancije prema zapošljavanju manjina. U odnosu na 1970. godinu kada je samo 56% bilo za jednaka prava bez diskriminacije u zapošljavanju, 2001. godine ta brojka se popela na 85% (Herek, 2003). Danas, osobe homoseksualne orijentacije ne samo da nisu proganjane i zatvarane, već u velikom broju država imaju pravo na bračni život i odgoj djece kojim se ovaj rad i bavi.

Patrijarhalna i euroentrična definicija obitelji se polako, ali sigurno mijenja inkluzivnijom definicijom koja u obzir uzima ulogu kulture, povijesti, autonomije, spola, religije i seksualne orijentacije pri definiranju obiteljskih veza (Knoesens, 2003, prema Lubbe, 2008).

2.1.Prava i zakoni u svijetu

Iako u mnogim državam danas homoseksualne osobe imaju većinu prava kao i heteroseksualne osobe, u državama poput Angole, Libije, Moldavije, Gruzije, Singapura, Afganistana itd. homseksualni odnosi su strogo zabranjeni to jest kažnjivi su zakonom. Afganistan, Jemen, Iran, Mauritanija, Pakistan, Saudijska Arabija i Sudan kažnjavaju homoseksualne osobe smrću, a to su ujedno i zemlje u kojima se u posljednjih 10 godina kazna smrću i provela. Tako u Afganistanu bacaju homoseksualce s visokog krova ili ih stavljaju pored zida koji se ruši na njih. U Iranu, osoba može sama birati kako će umrijeti između kamenovanja, vješanja, usmrćivanja mačem ili bacanja s najvišeg vrha. Dok u Sudanu i Pakistanu mogu birati između smrti kamenovanjem, sto udaraca bičem i doživotnog zatvora (Udruga LORI, 2015). U Americi, Europi i drugim razvijenijim državama svijeta stvari su potpuno drugačije. U Americi su trenutno homoseksualni brakovi legalizirani u 37 država, dok zabranu sklapanja brakova homoseksualnim osobama ima 13 država (37 States with Legal Gay Marriage and 13 States with Same-Sex Marriage Bans, 2015). U Europi, homoseksualni brakovi legalizirani su u 14 zemalja (Akkoc, 2015). Iako većina država ima zakone protiv diskriminacije homoseksualnih osoba, pitanja o braku homoseksualnih osoba, njihovom posvajanju djece te njihovom pravu na obitelj uopće, su tema oko koje se zemlje članice Vijeća Europe niti dan danas ne mogu složiti (Valleala, 2014).

Unatoč mogućnosti legalnog sklapanja braka za homoseksualne osobe u nekim državama, one još uvijek većinom nemaju pravo na posvajanje i odgoj djece. Homoseksualni roditelji su često ograničeni zakonima o nemogućnosti posvajanja ili dobivanja skrbništva nad djecom upravo zbog određenih argumenata koji su formirani u sklopu religijskih vjerovanja ili osnovnih prava, no kada dođe do diskusije, pitanja koja se potežu su isključivo empirijske prirode. Stoga su istraživanja vrlo bitna kako bi se dobili konkretni i realni protuargumenti (Patterson, 2009). Rezultati istraživanja idu u korist homoseksualnim osobama, samo je pitanje koliko su institucije spremne te rezultate uzeti u obzir pri donošenju zakona i odluka.

U Ustav Sjedinjenih Američkih država je uvedeno kako homoseksualne osobe imaju pravo vjenčati se, razmnožavati te odgajati djecu. Iako je to uvedeno u Ustav, još uvijek postoje države u Americi koje se oglušuju na taj zakon. Jasno je da se u posljednjih 15 godina dogodio veliki preokret te da su se zakoni počeli mijenjati jer 1990. godine niti jedna država u Americi nije priznavala ikakav oblik homoseksualne veze. Na primjer, na Hawaiima je postojao zakon koji je zabranjivao bilo kakvu diskriminaciju vezanu za seksualnu orijentaciju, no homoseksualnim parovima svejedno nije dana mogućnost vjenčati se i imati djecu. Kada je to pitanje odvedeno na sud, odgovorili su kako bi priznavanje braka između homoseksualnih osoba štetilo njihovoj djeci što su proglasili dovoljno dobrim razlogom za zabranu takve vrste braka. Na saslušanju koje je potrajalo nekoliko sati te na kojem su sastali stručnjaci koji su se složili kako homoseksualne osobe mogu biti dobri roditelji i kako mogu odgajati zdravu djecu, odlučeno je da ne postoji dobar razlog da bi se istospolni brakovi zabranili. No, prije nego što je odredba stupila na snagu, Hawaiima je promijenjen Ustav koji je sada u sebi sadržavao klauzulu koja je zabranjivala brak osobama istog spola. Isti razlog za ne legaliziranja istospolnih brakova naveo se i u New Yorku, Iowi, Massachussetsu te New Yerseyu. Svi oni su kao argument protiv, naveli nedostatke za djecu. U Iowi je tako državni odvjetnik naglasio kako se djeca najbolje razvijaju isključivo u heteroseksualnim kućanstvima te kako bi odobrenjem ovog zakona, država zapravo štetila samoj djeci (Patterson i Tornello, 2010).

Ono što je bitno naglasiti je da za djecu postoje mnoge prednosti kada se radi o priznavanju homoseksualnog braka. Pa tako, ukoliko se dijete rodi u braku, ima dva legalna roditelja te ako jedan umre, drugi može nastaviti brigu o njemu. Isto tako i ako se roditelji rastave, sud osigurava nastavak veza s oba roditelja. Također, djeca koja imaju oba roditelja, mogu imati zdravstveno

osiguranje preko oba te je veća mogućnost da će imati kvalitetnu zdravstvenu uslugu. Mišljenja se zapravo razlikuju od države do države. U nekim pak državama, poput Californije, seksualna orijentacija je potpuno nebitna u dobivanju borbe za skrbništvo ili prava na posjetu. U drugim državama Amerike postoji aneks koji govori da je seksualna orijentacija bitna ukoliko postoji veza između te orijentacije i lošeg ishoda na dijete. S obzirom da je tu vezu teško dokazati, često su rezultati bili na strani homoseksualnih osoba. Na primjer, u slučaju Boswell v. Boswell iz 1998. godine u Marylandu, sud je odlučio kako neće zabraniti djetetu da posjećuje oca u prisutnosti njegovog partnera jer iz toga neće proizaći ništa loše za to dijete. No, u slučaju Bottoms v. Bottoms iz 1995. u Virginiji; sud je odbio dati skrbništvo majci, isključivo zato što je bila homoseksualne orijentacije (Patterson i Tornello, 2010).

Baptiste (1987, prema McCandlish, 1987: 59) kaže *„unatoč trudu dvaju bitnih pružatelja usluga za mentalno zdravlje (primarna psihijatrijska i psihološka udruženja) da se na homoseksualnost gleda kao na nešto manje negativno i uvjerljivih istraživačkih dokaza koji podržavaju vjerovanje da homoseksualni životni stil nije niti devijantan niti patološki, seksualna orijentacija i životni stil gay muškaraca i žena se još uvijek gleda kao indikator neprilagodbe i psihopatologije od strane velikog broja ljudi u društvu.“*

Srećom, mnoge instistucije su napokon prepoznale snagu rezultata provedenih istraživanja pa se tako Američko psihologijsko udruženje javno očitovalo kako je protiv bilo kakve diskriminacije vezano za seksualnu orijentaciju kada se radi o skrbništvu, posvajanju ili uslugama vezanim za reproduktivno zdravlje. Nakon analize istraživanja i Američka pedijatrijska akademija se izjasnila kako djeca homoseksualnih roditelja zaista mogu imati jednake razvojne ishode u svim područjima baš kao i djeca heterosekualnih roditelja. Ovako su se očitovale i druge vrlo važne organizacije poput Američke odvjetničke komore, zatim Američkog udruženje za dobrobit djece te Nacionalnog udruženja socijalnih radnika. Svi oni su promijenili svoje politike na temelju rezultata dobivenih u istraživanjima koja ću prikazati u nastavku te naglašavaju kako seksualna orijentacija roditelja nikako nije prediktor dječjeg razvoja i roditeljskih kompetencija. Iako se još uvijek naglašava kako djeca istospolnih roditelja nailaze na probleme zbog roditeljske seksualne orijentacije. Nailaze na probleme kao što druga djeca nailaze na probleme zbog mnogih drugih stvari. No, ono što je bitno naglasiti jest da ne

postoje dokazi da ti problemi utječu negativno na cjelokupni razvoj djeteta (Patterson i Riskind, 2011).

2.2. Prava i zakoni u Hrvatskoj

Ipak, stvari se mijenjaju te većina zapadnih i sjevernih država Europe počinje davati prava LGBT osobama, dok zemlje istočne Europe još uvijek stagniraju u tom području te donose zakone protiv osoba homoseksualne orijentacije. Možemo reći da je Hrvatskoj mjesto negdje u sredini. U Hrvatskoj je na nacionalnom nivou zabranjena diskriminacija zbog seksualne orijentacije, a postoje i različiti anti-diskriminacijski članci u različitim zakonima. U Ustavu RH u Zakonu za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 14., stoji: *„Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki.“* Zakonom o ravnopravnosti spolova se zabranjuje ikakva diskriminacija na temelju spolne orijentacije (NN 82/08, članak 6., stavka 3). U poglavlju o diskriminaciji na područjima zapošljavanja i rada članak 23., stavka 5., govori kako pri oglašavanju nije dopušteno koristiti izričaje koji bi mogli uzrokovati diskriminaciju, između ostalog, i na temelju spolne orijentacije. U poglavlju o medijima, članak 16., stavka 2., zabranjuje se prikazivanje muškaraca i žena na uvredljiv i omalovažavajući način zbog njihove spolne orijentacije. Još jedan od zakona prisutan u Hrvatskoj je i Zakon o istospolnim zajednicama (NN 116/03) kojim se uređuje istospolna zajednica i njezini pravni učinci. Ostali zakoni koji idu u korist osoba homoseksualne orijentacije i suzbijaju njihovu diskriminaciju su: Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12), Kazneni zakon (NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11)**,** Zakon o medijima (NN 59/04, 84/11), Zakon o elektroničkim medijima (NN 153/09, 84/11), Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03**,** 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11), Zakon o azilu (NN 79/07, 88/10), Zakon o državnim službenicima (92/05, 142/06, 77/07, 127/07, 27/08, 34/11, 49/11, 150/11, 34/12, 49/12), Zakon o sportu (NN 71/06, 150/08, 124/10, 124/11, 86/12) i Zakon o volonterstvu

(NN 58/07). Osim toga, u Hrvatskoj je izjednačena i dob za dobrovoljne seksualne odnose između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba (Udruga LORI, 2015).

Osim anti-diskriminirajućih zakona, postoje i zakoni koji diskriminiraju LGBT osobe. U te zakone spadaju: Obiteljski zakon (NN 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11)**,** Zakon o zaštiti prava pacijenata (NN 169/04, 37/08), Zakon o hrvatskom državljanstvu (NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11), Zakon o mirovinskom osiguranju (NN 102/98, 127/00, 59/01, 109/01, 147/02, 117/03, 30/04, 177/04, 92/05, 43/07, 79/07, 35/08, 40/10, 121/10, 130/10, 139/10, 61/11, 114/11, 76/12), Nacionalna populacijska politika (NN 132/06) te svi zakoni koji u sebi sadrže termine 'brak', 'bračni par', 'razvod', 'obitelj', 'posvajanje djece', 'udovac/udovica'...jer LGBT osobama u Hratskoj nije dozvoljeno sklapati brakove pa su u skladu s tim izuzeti iz svih zakona u kojima se spominju navedeni termini. Oni se pojavljuju u velikom broju zakona koji se tiču državljanstva, obitelji, prihoda, medicine, osiguranja, nasljeđivanja i prava pacijenata. Svi ti zakoni bi se trebali promijeniti kako ne bi diskriminirali osobe homoseksualne orijentacije. Udruga LORI, čiji je cilj senzibiliziranje javnosti i ukidanje diskriminacije i predrasuda o pripadnicima rodnih i seksualnih manjina, predlaže da se promijeni samo Obiteljski zakon kojim bi se omogućio brak osobama homoseksualne orijentacije. Tako bi svi zakoni u kojima se termin 'brak' i ostali termini vezani za brak spominju prestali diskriminirati i počeli štiti sve građane RH bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju (Udruga LORI, 2015).

Diskriminacija u Hrvatskoj je još uvijek prisutna bez obzira na postojeće zakone. Tako je 2013. godine u Hrvatskoj proveden referendum u kojem se odlučivalo hoće li u Ustav ući da je brak zajednica žene i muškarca. 65,87% ljudi koji su izašli na referendum glasalo je za i izjasnilo se kako žele da se Ustavom zaštiti da je brak zajednica muškarca i žene. Godinu i pol kasnije, iako izglasano na referendumu, takva definicija u Ustavu Republike Hrvatske i dalje ne postoji (Vijesti.RTL, 2014). Osim toga, u vrlo kratkom roku nakon referenduma, već u srpnju, izglasan je Zakon o životnom partnerstvu koji je izišao u Narodnim Novinama 92/14 te kojim se utvrđuje životno partnerstvo osoba istog spola, sklapanje, načela i prestanak životnog partnerstva (Zakon.hr – zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola). Nakon donošenja ovog zakona, u Hrvatskoj se ukupno vjenčalo 70 parova, 30 ženskih i 40 muških, a dogodio se i jedan razvod (Premec, 2015). Vidimo kako se u Hrvatskoj, unatoč ne baš ohrabrujućim rezultatima referenduma, ipak nešto pokrenulo, no još uvijek poprilično kaskamo za razvijenijim državama.

Vjerojatno je da će proći još jako puno vremena do kada će se pitanje istospolnog roditeljstva u Hrvatskoj uopće staviti na razmatranje.

3. Oblici istospolnog roditeljstva

Mogućnosti za roditeljstvo unutar homoseksualnih obitelji u svijetu su se u zadnje vrijeme iznimno povećale pa se sada, pomoću različitih reproduktivnih tehnologija, lako može zatrudnjeti i u vezama koje nisu isključivo heteroseksualne (Almack, 2002). Najveća grupa homoseksualnih roditelja je ona koja su djecu dobila još u heteroseksualnoj vezi. Nakon što su obznanili svoju heteroseksualnu orijentaciju obitelji, oni ili ostaju u braku ili se rastaju te nastavljaju život sami ili sa istospolnim partnerom (Patterson i Chan, 1999). Prije su homoseksualne osobe dobivale djecu isključivo u sklopu njihovih prijašnjih heteroseksualnih veza. Danas, načini na koje mogu postati roditeljima dijele se u četiri skupine: donacijom sperme, zajedničkim roditeljstvom, surogatstvom i posvajanjem (Gay health: having children, 2014).

Lezbijske majke koje nisu u heteroseksualnoj vezi, a žele postati majkama često to čine putem umjetne oplodnje. Donor sperme može biti nepoznata osoba ili prijatelj tj. netko koga osobno odaberu. Kada se dijete rodi, ukoliko je donor sperme poznat, on može preuzeti i roditeljsku ulogu tome djetetu, ali ne mora (Patterson i Chan, 1999). Kod donacije sperme, muškarac donira svoju spermu kako bi žena lezbijka mogla provesti proces osjemenjivanja. Ta žena može biti sama ili u vezi. Osjemenjivanje se može učiniti doma koristeći spermu prijatelja ili anonimnog donatora ili u klinikama za plodnost. Zahvaljujući promjenama u zakonu, lezbijski parovi koji su u životnom partnerstvu tijekom osjemenjivanja i začeća djeteta, bilo to u klinikama ili privatno, postaju djetetovim zakonskim roditeljima. Djetetovim zakonskim roditeljima postaju i parovi koji nisu u životnom partnerstvu u vrijeme začeća, a koji začnu dijete pomoću donacije sperme u licenciranim klinikama. Kod parova koji nisu u životnom partnerstvu tijekom začeća, a osjemenjivanje naprave privatno kod kuće, samo je žena koja je rodila dijete biološka majka, dok druga žena treba posvojiti dijete ukoliko želi postati zakonskim roditeljem i imati sva roditeljska prava (Gay health: having children, 2014).

Gay muškarci također mogu postati biološkim očevima, bilo to sa heteroseksualnom ženom ili lezbijkom, lezbijskim parom ili muškarcem. Prije su opcije bile ograničene te su homoseksualni očevi mogli isključivo posvajati ili postati udomiteljima, no danas kada je reproduktivna tehnologija toliko napredovala, muškarci mogu postati roditeljima i bez

heteroseksualnog odnosa, što je prije bilo nezamislivo (Patterson i Chan, 1999). Zajedničko roditeljstvo se događa kad gay muškarac i lezbijka odluče imati dijete zajedno. Iako, jedna ili druga strana može također biti biseksualna ili heteroseksualna. Muškarac donira spermu te oboje postaju odgovorni i dijele skrbništvo za dijete. Kao zajednički roditelj osoba ne može biti jedini djetetov staratelj pa je tako prije ovakve vrste roditeljstva vrlo bitno potražiti pravne savjete te odlučiti koju ulogu će imati kao roditelj, kako će dijeliti financijske troškove te koliko će biti uključeni u život djeteta (Gay health: having children, 2014).

Surogatstvo je također jedan od načina koji je omogućio gay muškarcima da postanu očevi. Danas poznajemo dvije vrste surogatstva. Jedno je tradicionalno, a drugo je gestacijsko surogatstvo. Tradicionalno surogatstvo je ono u kojem je surogat majka genetski u rodu s djetetom, dok je gestacijsko surogatstvo kada je dijete koje nosi surogat majka, genetski vezano za drugu ženu koja je donirala jajnu stanicu. Takva vrsta surogatstva je iznimno teška i emocionalno i zakonski. Gay očevi koji su se odlučili za surogatstvo umjesto posvajanje za to navode različite razloge. Neki od njih su: želja za biološkom povezanosti s djetetom, želja za nastavkom prijateljske veze sa surogat majkom, želja za odgajanjem djeteta od samog rođenja, ali i želje da riješe dijete osjećaja nevoljenosti jer ga je netko dao na posvajanje (Lev, 2006, prema Tasker i Patterson, 2007).

Prvo zakonsko priznavanje surogatstva dogodilo se 1976. godine u Americi (Naomi & Hollinger, 2004, prema Adams i Persinger, 2013). Od tada, svake godine se rađa sve veći broj djece putem surogatstva. Sporazumi o surogatstvu još uvijek znatno variraju od države do države. Dok je u nekim državama ono potpuno legalizirano, neke nemaju uopće zakona koji se tiču surogatstva, a neke ga dopuštaju samo ako surogat nije biološki vezan za dijete. Velik broj država zabranjuje istospolnim parovima da postanu roditelji tim putem te zahtijevaju da potencijalni roditelji budu muško-ženski bračni par. To je jedan od razloga zašto se LGBT parovi najčešće okreću ka posvajanju kao najboljoj opciji (Adams i Persinger, 2013).

Kažu kako danas postoje dva tipa očinstva. Prvi tip je onaj u kojem je osoba postala roditeljem u sklopu heteroseksualne veze, a drugi u kojem je homoseksualna osoba postala roditeljem u homoseksualnoj vezi. U SAD-u se pokazalo kako je u zadnje vrijeme došlo do promjene od ovog prvog tipa očinstva na drugi tip očinstva. No, je li tako i udrugim zemljama ili se to događa samo u Americi? Istraživanja su provedena i u drugim državama engleskog

jezičnog područja. U tim državama heteroseksualnost i roditeljstvo su toliko povezani da im homoseksualno roditeljstvo zvuči moglo bi se reći i egzotično (Hicks 2006; Patterson 2004; van Reyk 2004, prema Patterson i Tornello, 2012). Istraživanja u Americi su pokazala kako osobe sve ranije postaju svjesne i izjašnjavaju svoju seksualnu orijentaciju. Upravo zbog toga, muškarci sve češće postaju očevima u homoseksualnim vezama, a ne samo u heteroseksualnim. Mnogi zbog toga kažu da se dogodila generacijska promjena zbog koje će većina homoseksualnih muškaraca u budućnosti postajati očevima u homoseksualnim vezama ili drugim putevima, ali ne i u heteroseksualnim vezama. No, bez obzira na generacijsku promjenu, politike i zakoni određenih zemalja još uvijek zabranjuju gay muškarcima posvajanje ili surogatstvo te im onemogućavaju da postanu očevi bilo kako drugačije nego u heteroseksualnoj vezi (Patterson i Tornello, 2010).

Patterson i Torello su 2008. godine proveli istraživanje kako bi dokazale pojavljivanje generacijske promjene. Istraživanje su provele u SAD-u te pokazale kako se generacijska promjena u putevima do roditeljstva zaista dogodila. Pa su se tako stariji gay očevi izjasnili da su postali očevima u kontekstu heteroseksualne veze, dok su mladi gay očevi postali očevima u homoseksualnoj vezi. No, je li se promjena dogodila samo u SAD-u ili u drugim zemljama? Dvije godine kasnije Torello i Patterson su provele istraživanje u drugim zemljama engleskog jezičnog područja. Uzorak se sastojao od 102 gay oca iz Kanade, Velike Britanije, Australije i Novog Zelanda. Kako bi prikupili ispitanike, reklamni letci o studiji gay očeva postavljeni su na web stranice i poslani na mailove mnogih homoseksualnih organizacije u te četiri države. Nakon prijava, upitnici su se slali elektroničkom poštom. Od ispitanika se tražilo da navedu demografske informacije, načine na koji su postali roditeljima te u čijem kućanstvu djeca žive danas. I ovdje su rezultati pokazali kako su mlađi muškarci puno češće postajali očevima u homoseksualnim vezama, nego stariji očevi. Čak 95% muškaraca starijih od 50 godina, izjasnilo se kako su dobili dijete u kontekstu heteroseksualne veze, a samo 53% gay očeva mlađih od 50 godina, izjasnilo se kako je dobilo dijete na isti način. S druge strane, 47% gay očeva mlađih od 50 godina je dijete posvojilo ili je postalo skrbnikom djeteta u sklopu homoseksualne veze. Analizirajući rezultate, možemo vidjeti da se generacijska promjena vezana za puteve postajanja roditeljem doista dogodila i u drugim državama, osim Amerike. Što je potaklo ovakvu promjenu? Bitno je reći kako su očevi stariji od 50 godina rođeni otprilike 1960-ih što znači da su bili u svojim dvadesetima 1980-ih godina kada je počela vladati epidemije HIV-a koja se

vezala za seksualnu orijentaciju. Godinama kasnije i mnogim kampanjama o sigurnom seksu i zaštiti od HIV-a kasnije, mnoge homoseksualne osobe počele su se otvarati i biti iskrene o svom seksualnom identitetu, a opasnost od HIV-a bila je u jednu ruku smanjena zbog znanja koje su o njemu imali. Nakon, toga, velik broj mladih muškaraca se počeo očitovati kao gay te nisu imali potrebu ulaziti u homoseksualne veze. To je jedan od razloga zašto su mlađi muškarci postajali očevima u homoseksualnim vezama. Osim toga, bitna stvar je i pojava različitih tehnika postajanja roditeljem koje prijašnjih godina nisu bile dostupne niti su postojale (Patterson i Tornello, 2010).

3.1. Posvajanje – način na koji osobe homoseksualne orijentacije najčešće postaju roditeljima

Pojam LGBT posvajanja pojavio se 1974. godine. Prije toga osobe homoseksualne orijentacije nisu imale pravo posvajati djecu jer se njihova seksualna orijentacija smatrala mentalnim poremećajem. No, stvari su se počele mijenjati nakon gay pokreta, nastankom otvorenije okoline i deklasifikacije homoseksualnosti kao mentalne bolesti. Prvo LGBT posvajanje dogodilo se 1982. godine u Californiji. Nakon toga, istospolni parovi i osobe homoseksualne orijentacije su se sve češće počele uzimati u obzir kod posvajanja (Adams i Persinger, 2013).

Broj lezbijskih i homoseksualnih obitelji koje se odlučuju na posvajanje postaje sve veći. Oni koji su protiv posvajanja, koriste argument izostanka muške ili ženske rodne uloge kako bi opravdali svoj stav. Vrlo bitno je razumjeti stavove i razumijevanje društva jer su upravo oni i njihovo mišljenje ti koji utječu na odluke zakonodavstva (Camilleri & Ryan, 2006; Scott, 1998, prema McCutcheon, 2011). Države u kojima je posvajanje legalno su: Švedska, Španjolska, Island, Argentina, Finska, Belgija, Danska, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Norveška, Urugvaj, Južnoafrička Republika, Francuska, Island, Izrael, Luksemburg, Andorra, Brazil, Australija, Irska, Kanada te neki dijelovi Mexica, Sad-a i Australije (J.C., 2013).

Osobe mogu posvojiti djecu preko privatnih ili javnih agencija ili neposrednim kontaktom s biološkim roditeljima djeteta. Što se tiče Kanade, javne agencije dopuštaju posvajanje homoseksualnim parovima ili individuama homoseksualne orijentacije dok privatne agencije

imaju vlastitu politike vezanu za donošenje odluka o tome tko je podoban za posvajanje. U SAD-u, politika posvajanja varira od države do države (Cornell University Law School, 2010). Posvajanje je definirano u sklopu 'Uniformiranog zakona o usvajanju' koji nam govori kako „*djeca mogu biti posvojena od strane onoga tko je postigao punoljetnost i tko je odan i sposoban skrbiti o djetetu*“ (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, 1994, prema McCutcheon, 2011). Iako ovaj zakon nikome ne zabranjuje posvajanje djece, neke države u Americi su donjele zakone koji iz njega isključuje neke osobe poput onih koji imaju mentalne poremećaje, koji su poslovno nestabilni ili one koji imaju kriminalnu prošlost. Florida, posljednja država u SAD-u koja je imala zakon protiv mogućnosti posvajanja od strane gay osoba, opozvala je taj zakon 2010. godine. Danas, niti jedna država u SAD-u ne zabranjuje posvajanje gay osobama. No, u Mississipiju zakon nalaže kako gay osoba može posvojiti dijete, no istospolni par to ne može. Sličan obilazak zakona prisutan je i u državama Nebraska, Oklahoma, Michigan i Utah u kojima osobe mogu posvajati ukoliko su u braku što automatski isključuje istospolne parove ukoliko im je ulazak u brak zabranjen (McCutcheon, 2011).

Hicks i Lee su 2006. godine proveli istraživanje kojim su ispitivali mišljenje javnosti o homoseksualnim osobama od 1985. do 2001. godine te su došli do saznanja kako studenti danas puno više prihvaćaju te imaju kontakt s homoseksualnim osobama nego prije. Unatoč takvom poboljšanju, područje u kojem homoseksualne osobe još uvijek nailaze na diskriminaciju i prema čemu ljudi još uvijek nemaju razumijevanja je upravo posvajanje. U istraživanju koje su Miall i March proveli 2005. godine, pokazalo se kako 50% Kanađana smatra da homoseksualne osobe ne bi trebale posvajati djecu tj. da nisu sposobne odgajati djecu (McCutcheon, 2011). Ryan, Bedard and Gertz (2007) proveli su istraživanje o stavovima i u Americi, točnije na Floridi. Od 412 ispitanih, većina se izjasnila kako ne bi dopustila homoseksualnim parovima da posvajaju djecu. Kao najgori scenarij istaknuli su muško dijete koje je posvojio samohrani gay otac dok je kao najpozitivniji scenarij izglasana situacija u kojoj muško dijete posvaja žena homoseksualne orijentacije (McCutcheon, 2011).

Javno mišljenje o usvajanju djece od strane homoseksualnih parova je uglavnom negativno. Čak i oni koji imaju pozitivna mišljenja prema homoseksualnim parovima te oni koji se smatraju liberalnim osobama s liberalnim stavovima poput studenata, socijalnih radnika ili psihologa, imaju negativno mišljenje o njihovom posvajanju (McCutcheon, 2011). Crawford i Solliday

(1996) proveli su istraživanje među studentima. Obje grupe studenata dobile su opis situacije u kojim su roditelji koji žele posvojiti dijete financijski stabilni, imaju potporu svojih obitelji te su u dobrim odnosima sa svojim prijateljima i susjedima, a isto tako su i u stabilnoj vezi već nekoliko godina. Jedna grupa je dobila opis na kojem je bilo naznačeno da su osobe homoseksualne orjentacije, dok je druga grupa dobila isti opis, ali je navedeno da su osobe heteroseksualne orijentacije. Uz primjer, dobili su i upitnik koji je sadržavao pitanja o emocionalnoj stabilnosti para, njihovom roditeljskom potencijalu, emocionalnoj sigurnosti koju su mogli ponuditi djetetu i o vjerojatnosti kojom bi par mogao posvojiti dijete. Studenti koji su dobili primjer sa osobama homoseksualne orjentacije, označili su ih emocionalno nestabilnijima i s vrlo malom mogućnosti posvajanja. Istraživanje je provedeno na katoličkom fakultetu pa je bitno naglasiti i kako su oni ispitanici koji su pod većim vjerskim utjecajem davali manje pozitivna mišljenja o posvajanju od strane homoseksualnih osoba (McCutcheon, 2011).

Choi, Thul, Berenhaut, Suerken, and Norris (2006) su proveli istraživanje među školskim psiholozima u SAD-u. Istraživanje je obuhvatilo ukupno 267 osoba. Oni psiholozi koji su sudjelovali u edukacijama ili imali mogućnost raditi sa homoseksualnim roditeljima su imali puno pozitivnija mišljenja prema posvajanju u istospolnim zajednicama od onih psihologa koji nisu bili u kontatku s homoseksualnim osobama. Tako su došli do zaključka kako edukacija i neposredan kontakt mogu igrati veliku ulogu u kreiranju pozitivnih mišljenja prema istospolnom roditeljstvu (McCutcheon, 2011). I Anderssen i Hellesund (2009) proveli su slično istraživanje koje je polučilo gotovo iste rezultate. Pokazalo se kako se i u Norveškoj kod posvajanja heteroseksualna monogamna zajednica gleda kao ideal, a homoseksualne veze se uspoređuju isključivo s tim idealom ne razmišljajući pritom da postoje i samohrani roditelji ili izvanbračni odnosi. Kao drugi razlog još jednom su navedene rodne uloge čije zahtjeve, smatra se, homoseksualni roditelji ne mogu ispuniti (McCutcheon, 2011).

Hicks (2008) je proveo istraživanje na 30 socijalnih radnika. U tom istraživanju, socijalni radnici su morali ocijeniti jesu li muškarci i žene homoseksualne orijentacije koji su se prijavili za posvajanje, podobni biti roditeljima. Pokazalo se kako socijalni radnici smatraju heteroseksualnu obitelj normalnom obitelji, a homoseksualnu obitelj gledaju kao nešto drugačije, abnormalno te zaključuju kako zbog toga ne bi mogli djetetu pružiti normalan život. Kao jedan

od razloga navode i rodnu ulogu te naglašavaju kako je dijete koje nema i oca i majku uskraćeno (McCutcheon, 2011).

Zaključci mnogih istraživanja naglašavaju kako nema razlike u razvoju djeteta koje je posvojeno u heteroseksualnu ili u homoseksualnu obitelj (Erich, Leung & Kindle, 2005, prema Tasker i Patterson, 2007), a Anderssen i Hellessund (2009) navode kako su homoseksulane obitelji i problem posvajanja vrlo kontroverzna tema jer ih heteroseksualci počinju doživljavati prijetnjom. Doživljavaju ih prijetnjom jer nastanak homoseksualne obitelji znači smanjivanje razlika između hetero i homoseksualaca (McCutcheon, 2011).

Prilike homoseksualnih roditelja za posvajanje su danas puno veće, barem u Americi. Čak 60% posvojiteljskih agencija izjasnilo se kako uzimaju u obzir prijave kandidata homoseksualne orijentacije za posvojenje. Od toga, 40% agencija zaista je dalo djecu na posvojenje homoseksualnim osobama. Agencije koje se bave udomiteljstvima su čak i sklonije udomljavanju djece u homoseksualnim obiteljima, nego su to agencije za posvajanje (Brodzinsky & Staff of the Evan B. Donaldson Adoption Institute, 2003).

4. Istospolne obitelji

„*I tako, moja istina je da sam gay Amerikanac*“ (James McGreevey, 2004, prema Tornello i Patterson, 2012, 86). Ovako je James McGreevey bivši guverner New Yerseya dao ostavku s te pozicije. Svijet je bio šokiran jer je McGreevey živio u heteroseksualnoj obitelji sa svojom ženom i djecom. Danas se pojam obitelji potpuno promjenio. Pa tako kada kažemo obitelj ne mislimo nužno na dva heteroseksualna biološka roditelja od kojih otac priskrbljuje za obitelj, a majka je domaćica i njihovu djecu. U Americi, na primjer, je manje od jedne trećine ovakvih obitelji, a homoseksualnim obiteljima se broj povećava. Kako ističu Hunt i Hunt (1977) stotine tisuća ljudi izlaze iz svojih brakova i uključuju se u homoseksualni svijet (Bozett, 1987).

Pojam obitelji je često bio vezan samo za heteroseksualne obitelji, no danas to više nije slučaj. Društvo gotovo uvijek polazi od pretpostavke da je dijete heteroseksualne orijentacije, a to je slučaj i sa roditeljima. Lezbijske majke su najveća skupina roditelja homoseksualne orijentacije. 1990-ih mnoge studije su počele izučavati homoseksualne roditelje i njihovu dobrobit kao i dobrobit njihove djece. Na homoseksualne obitelji se gleda kao na sociokulturnu inovaciju koja je postala specifična za vrijeme u kojem živimo. Kako se mnogi identificiraju homoseksualcima tek kasnije u životu, velika je vjerojatnost da će većina njih imati djecu. Neki ipak postaju roditeljima tek kada otkriju vlastitu homoseksualnost pa stoga možemo vidjeti i kako društvene promjene utječu na njihovu djecu (Patterson i Chan, 1999).

Iako su prije homoseksualne osobe uglavnom postajale roditeljima u heteroseksualnim vezama, taj trend se uvelike promijenio. Tako se danas sve češće odlučuju postati roditeljima u homoseksualnoj vezi. No, odluku o tome teško je donjeti. Pogotovo kada znate da dijete dovodite na svijet koji je pun stereotipa o gay roditeljima. Antilezbijske i antigay predrasude su evidentne u mnogim državnim institucijama, bilo onim vezanim za zdravlje, zapošljavanje ili obrazovanje te često stvaraju neprilike homoseksualnim obiteljima i njihovoj djeci. Osim ustanova, homoseksualne obitelji često osjećaju neprijateljstvo i od društva, ali i njihovih vlastitih roditelja (Patterson i Chan, 1999).

Društvo često zna reći da homoseksualne osobe ne postaju roditeljima jer to zapravo niti ne žele, no istraživanja su pokazala da je situacija potpuno drugačija. Pa je tako u studiji koju su

2007. godine proveli D'augelli i suradnici prikazano kako 86% mladih gay muškaraca i 91% mladih lezbijki želi imati i odgajati djecu u budućnosti. Istraživanje Patterson i Riskind iz 2011. godine, željelo je ispitati namjere i stavove homoseksualne orijentacije prema djeci, a ne samo njihovu želju. Provodeći sekundarnu analizu istraživanja, bavili su se i pitanjem zašto je manja vjerojatnost da će homoseksualne osobe imati djecu nego što je to kod heteroseksualnih osoba. Ukupno je ispitano 294 osobe koje su činile heteroseksualne i homoseksualne osobe u dobi od 15 do 44 godine. Pitanja u upitniku su se koncentrirala na želje, stavove i namjere ispitanika da imaju djecu. 54% gay muškaraca se izjasnilo kako žele imati djecu, dok je to učinilo 75% heteroseksualnih muškaraca. Od njih, 67% muškaraca je navelo kako ima namjeru postati roditeljem, a to je učinilo 90% heteroseksualnih muškaraca koji su izrazili želju za postati roditeljem. Kod žena je situacija bila nešto drugačija, pa su tako lezbijke izrazile manju želju za postati roditeljima (37%) dok je 68% žena heteroseksualne orijentacije izrazilo istu želju. Zanimljivo je naglasiti i kako je 83% lezbijki od onih koje su izrazile želju izrazilo i namjeru postati roditeljima dok je to učinilo 72% heteroseksualnih žena (Patterson i Riskind, 2011).

Homoseksualnim parovima koji žele postati roditeljima moraju biti dostupne točne i pravovremene informacije kako i kada to mogu postati. Osim toga, nužno ih je educirati o zakonima koji ih obvezuju i ograničavaju, o načinima potpore koja im je dostupna te o tome kako će se njihova djeca razvijati. Osim obrazovnih potreba, bitno je da se raspitaju i o onim zdravstvenim jer će, ukoliko žele postati biološkim roditeljima, morati proći kroz različite zdravstvene preglede i promatranja, a isto tako će biti pripremljeni na samo rođenje djeteta i njegove prve mjesece. Moraju početi brinuti i o ekonomskom statusu i financijama koje će im biti iznimno potrebne kada dođe dijete (Patterson i Chan, 1999).

Bitna razlika između homo i heteroseksualnih obitelji je i biološka povezanost članova obitelji. U heteroseksualnim obiteljima su obično oba roditelja biološki roditelji djeteta, dok u homoseksualnim obiteljima to često nije slučaj. Primjer toga je donacija sperme u lezbijskoj obitelji u kojoj je biološka majka samo ona koja dijete rodi, ali ne i njezina partnerica. Tako je i u obitelji koja se sastoji od dva muškara koji dobivaju dijete pomoću surogat majke (Patterson i Chan, 1999). No, postoje riješenja i takve situacije. Postoje slučajevi kada nebiološki roditelj u homoseksualnoj obitelji posvaja dijete, a biološki roditelj se ne odriče svojih prava i obveza tj. svog skrbništva. Na taj način, oba roditelja mogu postati zakonskim skrbnicima djeteta. Velika je

vjerojatnost da će se zakon o tome da samo jedan roditelj može biti staratelj promijeniti zbog pritiska i pojave sve većeg broja homoseksualnih obitelji (Patterson, 1992).

Kada se radi o borbi za skrbništvo između homoseksualnih i heteroseksualnih roditelja, homoseksualni roditelji nailaze na ogromne prepreke. Kao i u heteroseksualnim obiteljima, nakon rastave, roditelj može dobiti puno skrbništvo ili oba roditelja mogu dobiti skrbništvo pa dijete dio vremena provodi kod jednog roditelja, a dio vremena kod drugog roditelja. No, problem je u tome što homoseksualni roditelji vrlo rijetko dobivaju skrbništvo pa čak i ono djelomično, samo zato što su drugačije seksualne orijentacije. Tako često možemo vidjeti homoseksualne roditelje kako nemaju zakonsko skrbništvo niti žive u zajedničkom kućanstvu s djetetom, a za to ne postoji valjani razlog (Patterson i Chan, 1999). Većinom su to homofobija ne samo sudstva, već i cijele zajednice koja se vrlo sporo mijenja. Ipak, lezbijske majke danas pobjeđuju u 15% slučajeva vezanih za skrbništvo, što je mnogo više nego 1970. godine kada je to bilo samo 1% (McCandlish, 1987).

4.1. Istospolne majčinske obitelji

U kratkom vremenu, dogodile su se promjene u gledanju na homoseksualne obitelji. Za to su većinom zaslužne promjene u modernim zapadnim društvima. Povećale su se mogućnosti zaposlenja i edukacije za žene, što je automatski omogućilo ženama da žive svoj život nezavisno od muškaraca i nezavisno od heteroseksualne zajednice (Dunne, 1997, 1998b, Beck-Gernsheim, 2002a, prema Almack, 2002). Almack (2002) proučava novu obiteljsku formu: obitelj koja se sastoji od dvije žene koje su planirale i dobile svoje prvo dijete unutar njihove veze. Ovakve obitelji, od kraja 20. stoljeća, su pod stalnim povećalom cijelog svijeta. Lezbijske obitelji su često prikazivane sebičnima te prijetnjom obiteljskoj i društvenoj stabilnosti (Dennis and Erdos, 1993, Phillips, 1999, prema Almack, 2002). Ovakva gledišta su izazvala moralnu anksioznost koja je podigla različita pitanja o obvezama roditelja, a posebno je naglasila probleme djece koju odgajaju samohrane majke i loše posljedice koje razvod ima na djecu. S ovog gledišta, lezbijske obitelji su prikazane kao trijumf nad tradicionalnim obiteljskim životom i obvezama (Almack, 2002).

Na kraju 20. stoljeća, otprilike 22% lezbijskih parova je imalo vlastitu djecu ili su postali starateljima, a milijuni djece živjeli su s istospolnim roditeljima. Ono što je toliko revolucionarno kada govorimo o lezbijskom majčinstvu je brzina kojom se ono razvilo i efekti koje je imalo na društvo i na njihovo razumijevanje obitelji, lezbijki i majčinstva. Prije otprilike 25 godina pojam 'lezbijske majke' bio je oksimoron. Osoba je bila ili lezbijka ili majka, gotovo nikad nije bio slučaj da je bila lezbijska majka. O majčinstvu se prije razmišljalo drugačije, danas smo svjesni da nemaju sve žene urođenu potrebu brinuti za dijete i pružati mu ljubav i nježnost i da pojam žena ne mora uvijek ići ruku pod ruku s pojmom majka. Ova situacija se često naziva i 'mandat za majčinstvo'. Mandat za majčinstvo je određeno kulutralno ograničenje koje ohrabruje žene da postanu majke jer samo na taj način mogu ispuniti vlastitu ulogu u svijetu. No, ovaj mandat vrijedi samo za neke žene, dok su lezbijke iz njega isključene. To je zbog toga što se lezbijke ne uključuju u heteroseksualne odnose pa se o njima nikada nije razmišljalo kao o mogućim majkama te ih se i isključilo iz te kategorije. Ova kategorizacija je omogućila doktorima mentalnog zdravlja, liječnicima i sudovima da lezbijske majke smatraju u jednu ruku abnormalnima i neprikladnima za postajanje roditeljem (Mezey, 2008).

Razmišljanja su se počela mijenjati, a stigma koja je pratila lezbijske majke počela je blijediti. 1983. godine, kao dio feminističke organizacije 'Prava žena', osnovan je 'Lesbian Custody Project' u Londonu. Ovaj projekt je osuđivao diskriminaciju lezbijskih majki te je bio pokazatelj rastuće mreže potpore istima. Ovo je donjelo i kulturalne i političke promjene unutar homoseksualnih zajednica u 1980-ima (Plummer, 1995, Weeks, Donovan and Heaphy, 1996, prema Almack, 2002) što je potaklo preispitivanja pojma obitelji kao isključivo heteroseksualnog i pojavu pokreta za stvaranje homoseksualnih obitelji. Žene homoseksualne orijentacije počele su preformuliravati pojam obitelji te obitelj gledati kao nešto na što imaju pravo, a ne kao sredstvo ženske opresije. Nezavisnost žena i otvoren homoseksualni život je usko vezan i sa brzo rastućom reproduktivnom tehnologijom koja omogućava trudnoću pomoću donorskog osjemenjivanja za kojeg nije potreban kontakt s muškarcem ili medicinska intervencija (Saffron 1994, prema Almack, 2002). Vidimo kako postoji poztivna klima koja podržava LGBT osobe da postanu roditeljima jer je došlo do unaprijeđenja prava LGBT osoba i unaprijeđenja reproduktivnih tehnologija, no postoji i ona negativna gdje lezbijke postaju majkama u homofobičnoj i heteroseksističnoj klimi koju potiču religijski vođe konzervativni političari i sociolozi. Zbog toga, lezbijske majke moraju razviti ono što DuBois (1903/1989, prema Mezey,

2008) naziva 'duplom svijesti'. Upravo ta dupla svijest im je potrebna kako bi razumjele i preživjele u kontradiktornim kulturama u kojima žive (Mezey, 2008).

Literatura o lezbijskom majčinstvu sve češće ignorira kulturalni metež u kojem lezbijke postaju majkama, ne pitajući se zašto se one zapravo odlučuju na majčinstvo. Uglavnom se pretpostavlja da postaju majkama jer su žene i da imaju prirodnu želju postati majkom čim i ako im se za to ukaže prilika. Znanstvenici na temelju toga zaključuju kako, s obzirom da im zakoni i reproduktivne tehnike dopuštaju, je prirodno da će i lezbijke željeti postati majkama. No, nitko se zapravo ne pita zašto one žele ili ne žele postati majkama i kako je njihova odluka o tome društveno konstruirana (Mezey, 2008). Lezbijske majke dubinski analiziraju pozitivne i negativne posljedice te odvaguju isplativost postajanja roditeljem (Tasker i Patterson, 2007). Ako se odluče na roditeljstvo, moraju se nositi s mnogo političkih, financijskih, zakonskih, osobnih, ideoloških i medicinskih izazova u ispunjavanju njihovih želja za majčinstvom (Mezey, 2008). Žene koje su začele u sklopu homoseksualne obitelji najčešće koriste umjetnu oplodnju kako bi začele djecu gdje se također susreću s različitim pravnim problemima, ali i sa doktorima koji taj proces ne žele učiniti. Uz to, nebiološke majke ne mogu usvojiti djecu, a biološke majke dobivaju skrbništvo što nas automatski dovodi do nejednakog pravnog statusa kao roditelja. U većini slučajeva, naglašava se jednoroditeljska homoseksualna obitelj dok je uloga očuha ili pomajke u takvoj obitelji neprepoznata i nenaglašena (McCandlish, 1987). Kako bi dobili dublji uvid u to zašto lezbijke žele ili ne žele postati majkama, trebali bi početi postavljati pitanja poput: Koliko su ograničene socijalnim i kulturalnim snagama pri donošenju svojih odluka? Ne postaju li možda roditeljima jer nemaju dovoljno novaca za korištenje reproduktivnih tehnologija? Ne postaju li majkama jer žive u heteroseksističkom i homofobičnom društvu s kojim se teško nositi? Možda ne žele djecu jer se ne vide u ulozi roditelja ili ju žele zbog pritiska obitelji i okoline kao što se često događa i kod heteroseksualnih osoba (Mezey, 2008).

No, ne postaju sve lezbijke majke u homoseksualnim vezama, većinom se to događa u njihovim prijašnjim heteroseksualnim vezama. Neke majke kada prijeđu iz heteroseksualne u homoseksualnu obitelj imaju osjećaj kao da su iznevjerile svoje dijete te da im trebaju nešto nadoknaditi. Također, lezbijske majke koje imaju djecu iz heteroseksualne veze su iskusile više viktimizacije i incidenata te manje potpore od svoje uže okoline to jest od prijatelja i obitelji od onih majki koje su dijete dobile u kontekstu homoseksualne veze (Tasker i Patterson, 2007). Prva

istraživanja lezbijskih majki fokusirala su se isključivo na lezbijske roditelje koji su začeli svoje dijete u heteroseksualnim obiteljima dok se istraživanja danas, fokusiraju na lezbijske majke koje su začele djecu u homoseksualnoj vezi. To se danas često naziva 'lezbijskim baby-boomom' (Lewin, 1993, prema Mezey, 2008) ili 'gay-baby-boomom' (Dunne, 1998a, prema Mezey, 2008). Mnoga istraživanja provedena u Europi, Americi i Britaniji su potvrdila kako život sa lezbijskim roditeljima ne utječe negativno na njihovu djecu. Cramer (1986, prema McCandlish, 1987) kaže kako nema velike razlike u spolnom identitetu, razvojnim zadacima, inteligenciji, reakciji na odsutnost oca, separaciji od roditelja i generalnoj prilagodbi između lezbijskih i heteroseksualnih kućanstava. Ono što je najbitinije za zdrav život i razvoj je kvaliteta majčinstva, a ne njena seksualna orijentacija (McCandlish, 1987). Taj zaključak se odnosi i na djecu koja su rođena u heteroseksualnim obiteljima, a tek su kasnije saznala da im je majka lezbijka i za djecu koja su rođena u homoseksualnim obiteljima (Almack, 2002).

Lezbijske majke često odgajaju svoju djecu u društvu koje je neprijateljski raspoloženo te koje ne pruža potrebnu pravnu pomoć. Iako ovakve obitelji prolaze kroz sve faze obiteljskog razvoja, u literaturi postoji jako malo o psihoterapiji za lezbijske roditelje i obitelji (McCandlish, 1987). U lezbijskim obiteljima samo žene vode kućanstvo pa se lezbijske majke, ukoliko nemaju partnericu, često moraju boriti i sa manjim socijalnim statusom i manjom moći privređivanja nego heteroseksualne obitelji (McCandlish, 1987). Zbog straha od neprijateljstva i izostanka empatije, mnoge lezbijske obitelji su se bojale tražiti pomoć od klinika i privatnika. Srećom, u posljednjih nekoliko godina se povećao broj psihoterapeuta koji nude pomoć i podršku takvim obiteljima (McCandlish, 1987).

Podrška psihoterapeuta je potrebna i kada roditelji žele reći svojoj djeci svoju seksualnu orijentaciju. Najčešće to čine samo kada postoji nešto što ih na to prisiljava. To može biti rastava braka, separacija od partnera ili pak homoseksualna veza s drugim partnerom (Bozett, 1981b, Miller, 1978 prema Bozett, 1987, 13) Često objašnjavaju situaciju djeci skupa s drugim partnerom, no sve ovisi o dobi djeteta. Neki od načina su i vođenje djece na neki gay događaj ili zagrljaj druge osobe istog spola kako bi manja djeca shvatila o čemu se radi ili jednostavno otvoreni razgovor s njima o homoseksualnosti. Zanimljivo je kako su reakcije djece, bila ona starija ili mlađa, gotovo uvijek pozitivne. Bozett i Miller (1980, 1979a, prema Bozett 1987) objašnjavaju to ljubavlju koju djeca imaju za svog roditelja. Malo je vjerojatno da će djeca koja

su do tada gledala roditelja kao pažljivog i punog ljubavi, ga sada početi mrziti. Bozett je istražio i reakcije djece na priznanje. Jedan od roditelja je naveo kako su djeca željela vidjeti kakav je njegov život, dok je jedan od roditelja naveo kako je kćeri laknulo jer je shvatila da se on cijelo vrijeme odupirao vlastitom idenitetu (Bozett, 1987).

Paul (1986, prema Petterson i Chan, 1996, 209) nam otkriva kako je jedan od faktora djetetove prilagodbe i dob. Pa je tako najbolje da majke što ranije kažu svoju seksualnu orijentaciju djeci jer ona bolje reagiraju kada su mlađa ili u kasnoj adolescenciji, nego kada su u ranoj ili srednjoj adolescenciji. Huggins (1989, prema Petterson i Chan, 1996, 209) je isto tako dobio rezultate kako su djeca koja su saznala da im je majka homoseksualne orijentacije u ranoj dobi imala više samopouzdanja u kasnijem životu te da je doba rane adolescencije najteže doba za saznati tako nešto.

Kako sam već spomenula postoji i drugi tip lezbijskih majki, onaj u kojem su lezbijke začele djecu u kontekstu homoseksualne veze, a ne heteroseksualne pa nemoraju razmišljati o tome kako će odjednom reći svojoj djeci da su gay. Najranija istraživanja o takvim majkam i njihovoj trudnoći proveli su Steckel, 1987 i McCandlish, 1987. Oboje su istraživali manji broj lezbijki koje su rodile putem donacije sperme. Njihova istraživanja su se temeljila isključivo na procjeni djece iz tih obitelji, a procjena majki je bila izostavljena. McCandlish (1987, prema Petterson i Chan, 1996, 201) je došao do saznanja kako su nebiološke majke u istospolnoj vezi osjetile automatsku i nenadanu povezanost čim se dijete rodilo, bez obzira na njihov stupanj zainteresiranosti za roditeljstvo prije rođenja. Isto tako, pokazalo se da postoji razlika vezana za brigu o djetetu ovisno o stadiju u kojem se dijete nalazi. Tako vidimo da biološke majke preuzimaju odgovornost u prvoj godini djetetova života dok nebiološka majka više dobiva na važnosti kada dijete navrši jednu godinu te mu više nije potrebna skrb poput dojenja koju pruža biološka majka (Patterson i Chan, 1999).

Osim toga, Hand (1991, prema Petterson i Chan, 1996, 20) je komparirao heteroseksualne i lezbijske parove s djecom mlađom od dvije godine. Komparirao je kako parovi dijele kućne poslove, brigu o djetetu i koji su njihovi poslovi. Ono što je saznao je da lezbijski parovi ravnomjernije dijele svoje roditeljske dužnosti nego to čine heteroseksualni parovi, a također i da nebiološke majke shvaćaju svoju ulogu puno ozbiljnije od očeva u heteroseksualnim obiteljima.

Uz to, lezbijske biološke majke shvaćaju svoju ulogu istaknutijom negoli to čine biološke heteroseksualne majke ili lezbijske nebiološke majke.

Neki vjeruju da lezbijke transformiraju pojam majčinstva na predivne načine, dok imamo i onih koji smatraju da se lezbijke samo žele asimilirati u heteroseksualnu zajednicu kako bi imale privilegije koje imaju osobe heteroseksualne orijentacije. Oni koji smatraju da lezbijke na predivan način transformiraju majčinstvo to čine jer vide kako lezbijske majke razvijaju nove, efektivnije načine u odgoju djece i stvaraju egalitarniju podjelu rada unutar obitelji koja tome pomaže. Oni koju daju podršku 'asimilacijskom pogledu' na lezbijsku majčinstvo, smatraju kako se pokušavaju asimilirati u heteroseksualni svijet i skrivaju svoju spolnu orijentaciju iza majčinstva. Lezbijke koje razmišljaju o tome hoće li postati roditeljima moraju dobro razmisliti o tome što to znači biti majka, što znači biti žena i što znači biti lezbijka te koje mogu biti posljedice njihovih odluka. Vjerovanja o majčinstvu, dostupnost reproduktivnh tehnologija i zakoni koji im omogućavaju da postanu majkama se još uvijek sudaraju s homofobičnim i heteroseksističnim ispadima koje ljudi imaju prema istospolnim obiteljima te šalju miješane poruke. Razumijevanje tih poruka i kompleksnosti novih tipova obitelji, miješanih poruka i konstantnih debata omogućava nam razumijevanje kulutralnog konteksta u kojem lezbijske majke moraju donjeti odluku o postajanju roditeljem (Mezey, 2008).

4.2. Istospolne očinske obitelji

Literatura o djeci koja imaju lezbijsku obitelj je puno šira od one o djeci koja imaju homoseksualne očeve. To je zato jer je veća vjerojatnost da skrbništvo nad djetetom ima majka bila ona homo ili heteroseksualne orijentacije, nego da skrbništvo ima otac bio on gay ili ne. Borba za skrbništvo lezbijskih majki je puno češća i medijski eksponiranija od borbe za skrbništvo gay očeva. Upravo zbog te nevidljivosti, djeca gay očeva i oni sami bili su nedostupni za proučavanje i istraživanje. S obzirom da se mislilo kako je broj takvih obitelji mali, smatralo se i da njihovo proučavanje ne bi dalo neke bitne rezultate. Čini se da je ta pretpostavka bila pogrešna. Postoji od 1 do 3 milijuna bioloških gay očeva, no ta brojka ne uzima u obzir i očeve koji su usvojili djecu, koji su postali očevi na netradicionalne načine (npr. donacija sperme) i očuhe. Zbog toga je teško procijeniti i koliki broj djece ima gay očeve (Bozett, 1987).

Homoseksualci su često proglašavani kao antiobiteljski ljudi. No, istina je da ipak vrlo često naginju k roditeljstvu jer ljubav prema istom spolu nikako ne isključuje i želju za ljubavlju prema djetetu. Homoseksualci mogu postati roditeljima na brojne načine. Jedno od najčešćih roditeljstava je ono u heteroseksualnom braku. Sve češće postaju očevima i putem umjetne oplodnje jer žene lezbijke sve češće zahtijevaju da donor sperme bude homoseksualac. Osim toga, homoseksualci se često odlučuju i na surogat majke koja se umjetno oplođuje mješavinom sperme oba muškarca (Pies, 1985 prema Bozett, 1987).

Pokazalo se da gay očevi prolaze kroz 5 tipičnih faza u životu: veza, brak, postajanje ocem, promjena koja je najčešće razvod te prihvaćanje novog životnog stila. Lindesmith, Strauss i Dezin (prema Bozett, 1987) to nazivaju objektivnijim ili javnim fazama njihovog života dok je subjektivnija, ona privatna faza, drugačija te se odnosi na promjenu i prihvaćanje njihovog seksualnog identiteta. Za gay očeve ponekad može biti vrlo teško pronaći vlastiti identitet jer ih je društvo naučilo kako njihova dva glavna identiteta očinstvo i homoseksualnost nikako ne idu skupa. Upravo zbog toga, gay očevi se često osjećaju dužnima odabrati koju ulogu izabrati ovisno o društvu u kojem se nalaze. Vidimo kako je jedan od njihovih zadataka naći balans to jest nekakvo pomirenje između te dvije uloge kako bi njihov socijalni život bio bez prepreka. Oni postižu pomirenje između te dvije uloge tako da sudjeluju i pojavljuju se u gay svijetu. Tako vide druge gay osobe i sebe u očima drugih te polako shvaćaju kako ne postoji osnova za negativne stereotipe koje ima društvo. Bitno je napomenuti da iako su homoseksualci kao grupa odbačeni i stigmatizirani to nije slučaj i sa individuama (Bozett, 1987).

Tornello i Patterson su se u svom istraživanju provedenom 2012. godine, fokusirali na iskustva homoseksualnih očeva u mješanom braku. U Bozettovom istraživanju iz 1992. pokazalo se kako je od 18 muškaraca, samo jedan znao da je gay prije ulaska u heteroseksualni brak. Dok ih je 15 osjećalo određenu privlačnost prema muškarcima, no nisu se identificirali kao homoseksualne orijentacije. Postoji mnogo razloga zašto homoseksualci ulaze u brak sa ženama. Svrstavamo ih u pet skupina: pritisak od strane obitelji ili društva, pokušaj liječenja vlastite homoseksualnosti, ljubav prema ženi kao najčešći razlog, stabilnost i uklanjanje osjećaja usamljenosti te nesvjesnost vlastite homoseksualnosti. Osim toga čest razlog za brak sa ženom je i želja za očinstvom, a ulazak u brak najčešće opravdavaju karakterizirajući se biseksualcima. Kada prihvate vlastitu homoseksualnu orijentaciju, često se upuštaju u avanture s muškarcima

iako su u braku. Zbog toga ih često izjedaju osjećaji krivnje i srama pa je tako jedan gay otac izjavio: *„Prolazio sam kroz razne osjećaje krivnje jer sam se osjećao kao loš otac, i mislio sam, „Oh, ja sam užasan otac; ja ne mogu proći kao otac.“ To je bio jedan od mojih najvećih i najgorih strahova. Nisam znao kako da budem gay otac. Mislio sam da to nije moguće. Činilo mi se kao kontradikcija pojmova. Mislio sam, „Ne mogu“. Zaista sam mrzio to što sam gay jer sam mislio da to ne može funkcionirati.“* (Bozett, 1981a, 554 prema Bozett 1987, 6)

Neki gay muškarci pokušavaju racionalizirati vlastite osjećaje govoreći si da je to jedna vrsta terapije ili jednostavno da je ono što rade na seksualnoj, a ne na afektivnoj bazi. Miller (1978, 1979b, 1986 prema Bozett, 1987, 7) je u svom istraživanju o gay očevima naglasio faze u kojoj se isti nađu tijekom života. Prva faza vezana je za gay svijet koji za njih u tim trenucima uopće nije opcija. To je zbog toga što društvo streotipizira gay osobe kao feminizirane, a oni ne mogu pronaći nikakvu vezu između sebe i stereotipa. U ovoj fazi najčešće ostaju u braku zbog svoje djece, a isto tako često traže i profesionalno savjetovanje. Miller ovu fazu naziva fazom skrivenog ponašanja (Bozett, 1987).

Nakon nekog vremena, oni napreduju. Počinju se družiti sa većim brojem gay muškaraca te shvaćaju da stereotipi nisu istiniti te se polako uspijevaju svrstati u kategoriju gay muškrca. Ovu fazu naziva fazom granične umiješanosti. U toj fazi očevi, najćešće zbog osjećaja krivnje, obasipaju obitelj poklonima te ostaju u braku zbog straha da ne izgube svoju djecu. Mnogi gay očevi ostanu u ovoj fazi jer vole svoje obitelj i svoju djecu, ali i zbog toga što mrze sebe jer su takvi. Razlog toj mržnji je jednim dijelom i usađena homofobija (Bozett, 1987).

Kada očevi kažu svojim ženama tko su oni zapravo i kako se osjećaju dolazi do kulminacije osjećaja. Neke žene se nose s time puno lakše jer su negdje u sebi znale što se događa, dok one koje nisu imale nikakvo upozorenje doživljavaju šok. Nakon toga slijedi modificiranje bračnog života. U nekim obiteljima muškarci nastavljaju vezu s drugim muškarcima ostajući sa ženom koja to tolerira, ali i zamjera, dok u drugim obiteljima oba partnera imaju seksualne veze s drugima, no ostaju u braku. I kao zadnja prilagodba navodi se rastava braka koja je najrijeđa ukoliko par ima djecu (Ross, 1972 prema Bozett, 1987, 8) Maddox (1982, 72, prema Bozett, 1987, 8) navodi: „ *Sve je moguće kod ljudskih dogovora, naravno, ali prognoza za homoseksualno-heteroseksualan brak je loša. Ako homoseksualnost jednog partnera ne izvuče drugog iz braka, potisnuta seksualnost drugog, hoće.“*

Rastava ili separacija omogućava homoseksualcima sudjelovanje u homoseksualnom svijetu te nove poglede na život. U ovoj fazi homoseksualni očevi počinju upoznavati druge gay osobe, imati seksualna iskustva s drugima te odlaziti na različita događanja. Isto tako počinju shvaćati i kako ih druge homoseksualne osobe ne doživljavaju kako bi oni htjeli jer imaju djecu, a s time i obaveze koje se kose s određenim karakteristikama tipičnim za homoseksualni svijet. Jedna od karakteristika je da je većina gay muškaraca slobodna te nije orijentirana na bračne veze. Osim toga, slobodne homoseksualne osobe su obično financijski neovisne te se ne moraju skrbiti o drugima što im dopušta odlaske na različita mjesta i manju brigu o financijama nego gay očevima. Oni nemaju takvu slobodu jer imaju djecu o kojoj se skrbe, osim u slučaju kada su se djeca već odvojila od roditelja ili ako su se očevi odrekli djece što je vrlo rijetko. No, oni te obaveze prihvaćaju bez pogovora što pokazuju i mnoga istraživanja koja govore kako se većina gay očeva i dalje trudi biti što boljim roditeljima i skrbiti o svojoj djeci na najbolji mogući način (Bozett, 1980; Miller, 1979a; Turner, Scadden and Harris, 1985, prema Bozett, 1987).

Većina očeva, prije ili kasnije, kaže djeci svoju seksualnu orjentaciju. To je vrlo bitno jer kako je Don Clark (prema Bozett, 1987, 13), psiholog i gay otac rekao: *„Generalno govoreći, bitno je za gay osobu da ne skriva svoj gay identitet od svoje djece jer su mu ona prebliska da bi ih držao u neznanju. Ako skrivate, šaljete sebi poruku da vas je sram i da postoji neki razlog da vas bude sram. Ako to skrivate vjerojatno je da i njima šaljete istu poruku, a nije tako dobar osjećaj imati roditelja koji se srami.“* Istraživanja Bozetta (1986) i Millera (1979) temeljeno je na prezentacijama djece gay očeva na sastancima i informalnih diskusija s tom djecom. Intervjuirano je 19 djece, 13 ženskih i 6 muških u dobi od 14 do 35 godina. Saznalo se kako je najveći strah te djece bio hoće li drugi misliti da su i oni gay kada saznaju da su im očevi homoseksualne orijentacije. Kako bi se prikazali na određen način, djeca gay očeva koriste strategije društvene kontrole. To ponašanje, djeca su naučila od svojih očeva koji se također prikazuju onakvima kakvima žele da ih društvo vidi – homoseksualcima ili heteroseksualcima. Djeca koriste tu strategiju kako bi bi bili sigurni da drugi neće misliti da je i ono homoseksualac (Bozett, 1987). Lindesmith, Strauss i Denzin (1977) zaključili su kako se njihov osobni identitet ne može odvojiti od njegove okoline te da okolina u kojoj živi uvelike određuje osobu. Goffman (1963, prema Bozett, 1987) je dodao kako je uvaženo da ako vidimo nekoga s osobom koja ima određenu značajku, pridodat ćemo tu značajku i osobi koja se s njom nalazi. S obzirom da je u

SAD-u homofobija poprilično akutna, što bi s obzirom na rezultate referenduma 2013. mogli reći i za Hrvatsku, ovaj zaključak je potpuno razumljiv (Bozett, 1987).

Otkrivanje vlastite homoseksualnosti ženi i djeci nije lako. No, otkrivanje homoseksualnim osobama da je netko gay otac, slično je otkrivanju heteroseksualnim osobama da ste homoseksualac. Neki će razumjeti, a neki ne (Bozett, 1987). Prirodno je da neće svi reagirati jednako i da neće svi tako lako prihvatiti novonastalu situaciju. Schulenberg (1985, prema Bozett, 1987) navodi kako su djeca čiji su se očevi sramili i imali negativnu sliku o sebi isto tako imala negativnu reakciju na očevo priznanje. Mlađa djeca pozitivnije reagiraju i privikavaju se na novonastalu situaciju nego li to čine starija djeca. Upravo zbog toga je poželjno reći svojoj djeci svoju orijentaciju što ranije jer u toj dobi još uvijek neće upiti stereotipe i negativne reakcije iz okoline. Djeca lezbijskih majki su otvorenija kada je riječ o otkrivanju majčine populacije drugima dok djeca gay očeva to čine rijeđe. No, velika je mogućnost da je to isključivo zbog toga što su istraživanja na gay očevima vrlo rijetka pa je uzorak često jako mali (Lick i sur., 2011).

5. Stereotipi o istospolnim roditeljima i njihovoj djeci

Negativni mitovi, stereotipi i slike o osobama homoseksualne orijentacije i njihovoj sposobnosti da budu roditelji kreirani su i zadržani na svim razinama društva. Područje koje konstantno dobiva najviše pažnje je utjecaj koji osobe homoseksualne orijentacije imaju na razvoj djece. *„Pokazuje se kako su negativnosti dominantno bazirane na staromodnim homonegativnim vjerovanjima. Staromodna homonegativnost je ukorijenjena u tradicionalnim religijskim i moralnim uvjerenjima i miskoncepcijama o homoseksualnosti* (Morrison & Morrison, 2002, prema McCutcheon, 2011: 10).*“*

Jedan od primjera 'staromodne homonegativnosti' je i vjerovanje kako homoseksualci ne smiju raditi s djecom jer jer je homoseksualnost usko vezana za pedofiliju. Neki od stereotipa su i da su emocionalno nestabilni, impulzivni, ne mogu biti u dugim vezama te su skloni zlostavljanju djece. (DeCrescenzo, 1984; Kite & Deaux, 1987; Page & Yee, 1985; Testa, Kinder, & Ironson, 1987, prema McCutcheon, 2011). Neki vjeruju i kako će dijete odgajano u homoseksualnoj obitelji imati problema s rodnim identitetom pa tako i samo postati homoseksualcem (McCutcheon, 2011).

Uz 'staromodnu homonegativnost', susrećemo se i s pojmom 'moderne homonegativnosti'. Moderna homonegativnost vezana je uz mišljenje kako će djeca istospolnih roditelja biti diskriminirana i obilježena (Patterson 2000). Modernu homonegativnost karakteriziraju briga o tome što homoseksualne osobe neutemljeno zahtijevaju promjene u statusu quo, homoseksualne osobe koje naglašavaju svoju seksualnu orijentaciju što im onemogućava da se asimiliraju u društvo te diskriminacija koja je stvar prošlosti (Morisson i Morisson, 2002).

Pravni sustav i sudstvo su jako dugo bili veoma neprijateljski raspoloženi prema gay roditeljima pa su tako vrlo često odbijali skrbništvo takvim roditeljima, vjerujući kako oni mogu imati samo loše posljedice na njihovo dijete. Danas, to ovisi od države do države. Dok u nekim državama postoje zakoni koji naglašavaju kako seksualna orijentacija roditelja nema apsolutno nikakve veze sa time je li netko sposoban biti roditeljem ili ne, druge države još uvijek vjeruju da istospolni roditelji nisu sposobni niti prikladni odgajati djecu. Neprikladnost su objašnjavali vjerovanjima poput onih da su ljudi homoseksualne orijentacije mentalno bolesni, da su lezbijke

muškobanjaste pa stoga ne mogu biti dobrim majkama ili da im njihove međusobne veze ne pružaju dovoljno vremena za skrb o djetetu (Urednci Harvard Law Reviewa, 1990, prema Patterson, 1992). Rezultati velikog broja istraživanja ne potvrđuju istinitost niti jedne od ovih tvrdnji. Kompariranjem lezbijki i heteroseksualnih majki pokazalo se da nema nikakve razlike između njihovog pristupa djetetu niti mentalnog zdravlja (Kweskin & Gook, 1982; Lyons, 1983; Miller, Jacobsen, & Bigner, 1981; Mucklow & Phelan, 1979; Pagelow, 1980; Rand, Graham, & Rawlings, 1982; Thompson, McGandless, & Strickland, 1971, prema Patterson, 1990). Istraživanja na gay očevima isto tako nisu potvrdila navedena vjerovanja (Patterson, 1992).

Sukladno ovim vjerovanjima postoje tri glavna straha. Prvi od njih vezan je za seksualni identitet djeteta. Mnogi su mišljenja da ukoliko su nekome roditelji gay da će i samo dijete biti gay. Dugi strah je vezan za psihološke probleme djeteta. Vjeruje se da djeca gay roditelja neće postići kvalitetan psihološki razvoj te da je vjerojatnije da će tijekom života doživjeti mentalni slom, teže se prilagoditi okolini i imati problema s ponašanjem. Treći strah je vezan za probleme s ostvarenjem društvenih veza. Sudstvo to vidi kao problem jer smatraju da će djeca biti stigmatizirana i maltretirana od strane svojih vršnjaka. Osim glavna tri aspekta, pokazalo se i da neki smatraju kako su veće šanse da djeca istospolnih roditelja budu zlostavljana ili od strane svojih roditelja ili od strane njihovih prijatelja. Zbog tih strahova, roditelji su vrlo često gubili borbu za skrbništvo. Srećom, ovakve pretpostavke je moguće istraživati što je vrlo bitno kako bi se stereotipi i vjerovanja napokon zamjenila stvarnim dokazima i rezultatima (Patterson, 1992).

6. Prikaz istraživanja o razvoju djece istospolnih roditelja

Koje su najprikladnije obitelji za pravilan razvoj djeteta? Istraživači su najprikladnijom obitelji smatrali obitelj bijele rase, srednje klase, s oba roditelji od kojih otac radi, a majka ostaje kod kuće. No, pitanja seksualne orijentacije su se rijetko eksplicitno dotaknuli jer se zapravo podrazumijevalo da je obitelj heteroseksualna. Opisano bi bila jedna tradicionalna obitelj, no u Americi, danas, je rijetko koja više takva. Tako su se počele istraživati obitelji različite rase, različitog ekonomskog statusa te na poslijetku i obitelji različite seksualne orijentacije. Osim toga homoseksualne obitelji se ne razlikuju samo po njihovim međusobnim vezama, već kao i kod heteroseksualnih obitelji, po njihovom ekonomskom statusu, rasi, obrazovanju, edukaciji... Upravo to je, kao i kod drugih obitelji, ono što određuje kvalitetu života u homoseksualnim obiteljima (Patterson i Chan, 1999). Pitamo se koliko djece istospolnih roditelja postoji danas? Na to pitanje ne postoji odgovor jer zbog straha od diskriminacija, mnogi roditelji još uvijek ne žele priznati svoju seksualnu orijentaciju, a stvar pogoršava i strah od toga da ne izgube skrbništvo nad svojim djetetom (Patterson, 1992).

S obzirom da mnoge psihološke teorije poput teorije socijalnog učenja ili psihoanalitičke teorije naglašavaju doprinos i majčinske i očinske uloge kao nekakve norme bez koje se dijete ne može normalno razvijati, na netradicionalnu obitelj i izostanak jedne od uloga gledaju negativno. Iako kognitivne razvojne teorije nemaju ovakve pretpostavke još uvijek ih nitko nije iskoristio kao dokaz da je normalan razvoj u istospolnoj obitelji moguć. Gledajući ove teorije svatko bi zaključio kako se djeca u istospolnim obiteljima ne mogu razvijati jednako kao djeca u heteroseksualnim obiteljima, stoga je prikaz istraživanja društvenog, kognitivnog, socijalnog i emocionalnog razvoja takve djece iznimno bitan. Empirijska istraživanja netradicionalnih obitelji mogu proizvesti potpuno nove teorije koje će pomoći pri razumijevanju ljudskog razvoja (Patterson, 1992).

Na djecu istospolnih roditelja se gleda s više gledišta. Homoseksualne obitelji u ovo vrijeme predstavljaju određenu sociokulturalnu inovaciju, obitelj više nije tradicionalna pa je istraživačima vrlo zanimljivo proučavati upravo utjecaj te netradicionalne obitelji na razvoj djeteta. Drugo gledište je psihološko gledište jer djeca istospolnih roditelja potiču mnogo izazovnih pitanja o razvoju na koje bi postojeće psihološke teorije trebale dati odgovor. Treće je

sudski sistem koji je često donosio svoje odluke na temelju predrasuda kako istospolni roditelji ne mogu pravilno odgajati djecu jer se ona neće moći razvijati kao sva ostala djeca (Patterson, 1992).

Istraživanja nad istospolnim roditeljima i njihovom djecom potaknuta su pravnom zabrinutosti o psihosocijalnom razvoju djeteta istospolnih parova. Istraživanja se vežu za tri glavna područja: djetetove društvene veze, njihov osobni razvoj i njihov seksualni identitet. Seksualni identitet dijelimo na tri aspekta. Prvi aspekt, rodni identitet, vezan je za pitanje identificira li se osoba kao muško ili žensko. Drugi aspekt, rodne uloge, vezan je za pitanje koliko su aktivnosti i poslovi osobe percipirani muškima ili ženskima te treći aspekt – seksualne orijentacije koji se odnosi na odabir partnera (Patterson i Chan, 1999).

Do danas, većina istraživanja u Americi, Europi i Britaniji izvedena su sa psihološke perspektive koja je uključivala obiteljske i kliničke pristupe. Ono što je istraživanje Almack iz 2002. godine naglasilo su razvojne posljedice djece lezbijskih majki. Istaknulo se 5 pokazatelja: spolni identitet, seskualna orijentacija, socijalna stigma, samopouzdanje i dobrobit te spolna uloga. Ovo istraživanje je također usporedilo razvojne posljedice djece koja žive sa lezbijskim roditeljima i djece koja žive u homoseksulanim obiteljima (Almack, 2002).

Drugi aspekt postavlja pitanja kako i koliko roditeljska seksualna orijentacija utječe na cjeloviti razvoj djece. Poznato je kako obiteljska klima i obiteljski odnosi snažno utječu na razvoj djeteta pa je zanimljivo dobiti uvid u klimu obitelji koje nisu tradicionalne jer tako možemo zaključiti koje sastavnice obiteljskog života imaju najviše utjecaja na život i razvoj djece. (Baumrind 1995, prema Petterson i Chan, 1996)

Treća perspektiva interesantna za istraživanje je pravna perspektiva homoseksualnih obitelji (Patterson i Redding, 1996, prema Petterson i Chan, 1996). Po tom pitanju, 90-ih godina, Amerika je bila poprilično neprijateljski raspoložena prema gay roditeljima pa su tako na sudu često proglašavani nesposobnima za biti roditeljima, a i kada bi sud dao skrbništvo heteroseksualnom roditelju, homoseksualnim roditeljima je bilo zabranjeno čak i posjećivanje. Upravo zbog tog negativnog gledanja na gay roditelje potegnuta su mnoga istraživanja o njihovom utjecaju na razvoj djece (Patterson i Chan, 1999). Iako su homoseksualne obitelji vrlo različite, većina istraživanja koja je provedena, provedena je na homogenim obiteljima. Ispitanici

su uglavnom bili bijele rase, dobro obrazovani, srednje klase koji su živjeli u većim gradovima Europe i SAD-a (Patterson i Chan, 1999).

Studije slučaja o djeci homoseksualnih roditelja počele su se u psihologijskoj literaturi pojavljivati 1970-ih godina, no sustavna istraživanja se nisu počela pojavljivati u stručnim časopisima sve do 1978. Većina dosada provedenih istraživanja je provedena u Americi dok je manji broj proveden u Europi. Istraživane su relativno homogene grupe djece. Sva djeca su imala bijele roditelje, srednje klase i obrazovane. Većina provedenih istraživanja je kompararirala djecu slobodne lezbijske majke i slobodne heteroseksualne majke zbog velike sličnosti tih dviju grupa u kojima je jedina razlika njihova seksualna orijentacija. Upravo zbog toga, iz dobivenih rezultata te komparacije možemo donesti kvalitetne zaključke. Većina istraživanja bavi se upravo pitanjima koje sudstvo koristi kao argumente pri dodjeli skrbništva (Patterson, 1992).

„Je li seksualna orijentacija roditelja vezana za razvoj djeteta?“ To pitanje je, iako je bilo vrlo popularno i prošlih godina, u 21. stoljeću dobilo na važnosti te su se njime počeli baviti svi, od medicinske profesije, preko istraživača pa sve do medija. Mnogi su predviđali u kojem će se smjeru kretati razvoj djece koja žive u istospolnim obiteljima pa se tako u psihologijskoj literaturi može naći teorija koje govore kako seksualna orijentacija ima snažan utjecaj na dječji razvoj (Baumrind, 1995, prema Patterson, Russell i Wainwright, 2004), ali i onih koje govore da seksualna orijentacija nema veze s razvojem već je to kvaliteta veze koju djeca imaju sa svojim roditeljima (Chan, Raboy i Patterson, 1998, prema Patterson, Russell i Wainwright, 2004).

Prema Petterson, niti jedno istraživanje do 1990. godine nije pokazalo da su djeca istospolnih roditelja ni u kojem slučaju u zaostatku u odnosu na djecu heteroseksualnih roditelja, niti da išta gube s tim što su im roditelji homoseksualne orijentacije (Patterson, 1992). Zbog velikog broja vrlo sličnih studija, istraživači bi trebali okrenuti smjer i krenuti od toga: „*Koji faktori utječu na želju homoseksualaca da učine roditeljstvo dijelom svoga života i kroz koje procese? Koje efekte roditeljstvo ima na homoseksualce i možemo li usporediti te efekte s onima koje roditeljstvo ima na heteroseksualce? Koliko dobro posebne službe poput grupa za potporu pomažu zadovoljenju potreba homoseksualnih i budućih roditelja? Koji su elementi socijalne klime potpora za homoseksulane obitelji i njihovu djecu?“* (Petterson i Chan, 1991) Ovo su vrlo bitna pitanja u istraživanju o istopolnom roditeljstvu, a istraživači ih vrlo rijetko postavljaju.

6.1. Istraživanja cjelokupnog razvoja djece istospolnih roditelja

Većina istraživanja se fokusirala na određeni dio djetetovog razvoja, ali neka su u svojim analizama obuhvatila djetetov cjelokupni razvoj kako bi dočarala cijelu sliku.

Tasker i Golombok (1997, prema Patterson, Russell i Wainwright, 2004) su tako proveli longitudinalno istraživanje nad nešto starijom populacijom. Intervjuirano je 46-ero djece lezbijskih majki u dobi od 17 do 35 godina. Pokazalo se da je vjerojatnost osjećaja depresije i anksioznosti te traženja psihijatrijske pomoći jednako vjerojatna kod djece homoseksualnih i kod djece heteroseksualnih roditelja. Djeca lezbijskih majki su se također izjasnila kako su imala bliska prijateljstva u adolescenciji. Mogućnost neprijateljstva od strane vršnjaka nije bila ništa veća nego je to bila kod djece heteroseksualnih roditelja. Iako nije bilo razlike niti u seksualnoj orijentaciji adolescenata u odnosu na adolescente heteroseksualnih majki, djeca lezbijskih majki su ipak uzela u obzir mogućnost i drugačije veze od isključivo homoseksualne, no unatoč tome svi su se izjasnili heteroseksualne orijentacije.

Mnoga istraživanja provedena nad djecom pokazala su kako je ono što čini razliku između ishoda djece zapravo podjela poslova i brige nad djecom u kućanstvu, a ne seksualna orijentacija. Ta istraživanja navode kako topli roditeljski stil s određenim pravilima i nagledanjima utječe na najoptimalnije ishode kod djece (Steinberg, Lamborn, Dornbusch, & Darling, 1992, prema Patterson, Russell i Wainwright, 2004). Upravo ta veza između roditeljske topline i pozitivnih ishoda prikazana je u mnogim istraživanjima nevezano za socioekonomski status, etnička obilježja i obiteljsku strukturu.

S obzirom na vrlo slične rezultate, bez obzira što su ispitanici bili tako različitih obilježja, pretpostavilo se kako razlike neće biti niti za djecu homoseksualnih roditelja. Stoga su Patterson, Russell i Wainwright odlučili provesti istraživanje koje će se baviti upravo tim pitanjem. Istraživanje su proveli na način da su ispitali mišljenja djece lezbijskih majki o njihovoj toplini pri odgoju, ali i vlastitoj autonomiji te mišljenje majki o vezi između njih i njihovog dijeteta. Ovo istraživanje je uključilo i neke od varijabli koje nisu bile uključene u dosadašnjim istraživanjima. Neke od tih varijabli su: autonomija, uklapanje u susjedstvo, dječja percepcija majčine topline, briga od strane vršnjaka i odraslih te majčino ocjenjivanje veze sa svojim djetetom. Sudionicima su podijeljeni upitnici koje su morali riješiti. Prva skala u upitniku bavila

se psihosocijalnim razvojem djeteta pa se tako na njoj moglo ostvariti ukupno 57 bodova. Pitanja su se bavila usamljenošću, umorom i depresijom. Slijedeća skala se bavila anksioznošću, a treća skala samopouzdanjem. Pitanja treće skale odnosila su se uglavnom na pitanja o prijateljstvu i osjećaju prihvaćenosti i voljenosti. Slijedeća grupa pitanja odnosila se na ishode u školi to jest na njihov prosjek, nevolje u koje upadaju u školi itd. Te posljednja grupa pitanja o romantičnim vezama koja se sastojala od dva glavna pitanja koja su tražila odgovor na: *„Je li vas ikad privlačila ženska osoba?“* te *„Je li te kada privlačila muška osoba?“* (Patterson, Russell i Wainwright, 2004, 16). Ostala pitanja bila su vezana za postojanje ili nepostojanje istospolne veze u posljednjih godinu i pol te postojanje seksualnog čina s istospolnim partnerom. Slijedila je kategorija roditeljske topline u kojoj su adolescenti trebali procijeniti razinu razumijevanja i povezanosti sa svojim majkama. Kategorija koju smo spomenuli, a vezana je za susjedstvo bavila se pitanjima o tome koliko poznaju svoje susjedstvo te koliko smatraju da se u susjedstvu brinu jedni o drugima. Slijedeća varijabla bila je percepcija o tome koliko odrasli, vršnjaci i učitelji u njihovom život brinu o njima, a kao zadnja kategorija navedena je roditeljska procjena kvalitete veze s njihovom djecom. Analizu su proveli na dva načina. Prvi je bio kompariranjem razine prilagodbe u odnosu na kontrolnu grupu, a drugi je bio povezivanjem te prilagodbe s vezama i procesima u obitelji. Pretpostavka je bila da će procesi koji su odgovorni za pozitivne ishode kod adolescenata biti jednaki bez obzira na tip tj. strukturu obitelji. Analiza rezultata je pokazala kako nema razlike u rezultatima psihosocijalnog razvoja koji se odnose na depresiju, anksioznost i samopouzdanje među adolescentima iz homo i heterosekusalne obitelji. Jednako je bilo i sa rezultatima vezanim za školske ishode. Kada se radilo o procjeni roditeljske topline i brige o djetetu od strane vršnjaka i učitelja, isto tako nije bilo razlika između dvije skupine adolescenata te su rezultati obje skupine u procjeni topline i kvalitete veze bili iznimno visoki a njihov prosjek iznosio je 4,36 (skala od 1 do 5 - 5 kao najviše). Razlike se nisu pokazale niti kada je bilo pitanje o romantičnim vezama. U ovom istraživanju nije se našla niti jedna povezanost između tipa to jest strukture obitelji i ishoda adolescenata to jest njihovog razvoja. Zbog toga, Patterson, Russell i Wainwright analizirali su postoji li veza između procesa u obitelji i ishoda. Koristili su korelaciju roditeljske topline, autonomije, pripadnosti u susjedstvo, brigu koju osjećaju od drugih i roditeljsku percepciju veze s djetetom s prilagođenosti adolescenta. Depresija, anksioznost, povezanost u školi te nevolje u koje upadaju u školi usko su povezane s kvalitetom veze između roditelja i adolescenta. Djeca čiji su roditelji iskazali vezu sa svojim

djetetom kao vrlo pozitivnu, iskazala su nižu razinu depresivnih simptoma, a isto se desilo i kada su djeca označila roditeljsku toplinu vrlo visokom. Ono što se također ispostavilo je da djeca koja imaju obrazovanije roditelje puno rijeđe upadaju u nevolje u školi. Vidimo kako su upravo roditeljski stil, procesi koji se odvijaju u obitelji i kvaliteta veze između roditelja i djeteta iznimno bitni za njegov razvoj. Ovi rezultati su bitni i za teorije razvoja, ali i za politike koje se tiču posvajanja i skrbništva istospolnih roditelja. Patterson, Russell i Wainwright naglašavaju kako uz ove rezultate možemo biti potpuno sigurni kako se djeca koja žive u istospolnim obiteljima razvijaju potpuno normalno te funkcioniraju jednako kao i djeca koja žive u heteroseksualnim obiteljima i doma i u školi. Jedan od rezultata koji se u istraživanju nije očekivao je taj da su djeca istospolnih roditelja više povezana sa školom, nego su to djeca heteroseksualnih roditelja. Ovo je jedina varijabla na kojoj se vidi povezanost jednog od aspekata s tipom obitelji. Djeca koja imaju veću povezanost sa školom pak pokazuju manju depresivnost te veću emocionalnu dobrobit što povezujemo i sa boljom prilagodbom. Ovo istraživanje je povuklo i rezultate istraživanja Add Healtha kako bi usporedili rezultate prije i danas. Kao neke od ograničenja ovog istraživanja Patterson, Russell i Wainwright navode indirektno procjenjivanje seksualne orijentacije putem upitnika te nedostatak metode promatranja (Patterson, Russell i Wainwright, 2004).

Otprije je poznato kako veze između roditelja i djeteta utječu na razvoj djeteta, ali to uvelike čine i veze između bračnih partnera. No, danas se sve više počinje naglašavati i koordinacija između roditelja u njihovim roditeljskim ulogama za koju se pokazalo da ima čak i veći utjecaj na razvoj djeteta nego prethodno navedene stavke. „*Teorija obiteljskih sistema sugerira da razvoj djece ne možemo potpuno razumjeti bez da u obzir uzmemo mrežu veza koje na njih utječu*“ (Feinberg, 2003, prema Farr i Patterson, 2013: 1) Ove veze su se često proučavale u heteroseksualnim obiteljima, no puno rijeđe u homoseksualnima. Sve se zapravo vrti oko toga koliko su briga o djetetu i ostali poslovi podijeljeni između roditelja. Upravo to se pokazalo najbitnijim, čak bitnijim i od odnosa u braku, u razvoju djece. Mnoga dosadašnja istraživanja su pokazala kako je u homoseksualnim obiteljima podjela poslova vezana za brigu o djeci jednako raspodijeljena dok u heteroseksualnim obiteljima postoji neka vrsta specijalizacije (Goldberg, 2010, prema Farr i Patterson, 2013). Isto tako, kada ih se pita, u homoseksualnim obiteljima se izjašnjavaju kako je jednaka podjela poslova između oba roditelja idealna. Suprotno tome, u heteroseksualnoj obitelji, majke se izjašnjavaju kako žele više od pola poslova vezanih za brigu o

djetetu, a očevi kako žele manje od pola. Patterson je 1995. godine u svom istraživanju prikazala da kada su se lezbijske majke izjasnile kako je podjela rada vezana za brigu o djetetu jednaka, one su zadovoljnije, a dijete ima manje problema u ponašanju. No, velika je vjerojatnost da djeca imaju manje problema u ponašanju jer su majke zadovoljne podjelom rada što znači da su zadovoljne i vlastitom vezom. To nam pokazuje kako njihovo zadovoljstvo, više nego sama podjela rada, utječe na pozitivne efekte razvoja djeteta (Patterson, 1995).

Farr i Patterson su studijom iz 2013. godine istraživali podjelu poslova uspoređujući homoseksualne i heteroseksualne obitelji sa posvojenom djecom. Kako bi došli do željenih rezultata, analizirali su percepciju roditeljske kompetencije, podjelu poslove vezanih uz brigu za dijete i razvojne ishode djece. Prvo su usporedili podjelu poslova i zadovoljstvo oko podjele poslova između homoseksualnih i heteroseksualnih parova, a zatim i to kako roditelji percipiraju vlastite roditeljske kompetencije. Nakon toga, prikupljali su podatke gledajući interakcije roditelja i djece u igri te uspoređujući njihove sličnosti i različitosti. Farr i Patterson (2013) postavili su tri glavne hipoteze. Prva je bila vezana za podjelu poslova. Pretpostavili su kako će se homoseksualne obitelji izjasniti kako je podjela poslova jednaka, dok će se u heteroseksualnim obiteljima pokazati specijaliziranost. Druga hipoteza govori kako će obje grupe parova pokazati potporu u ponašanju, ali će se kod homoseksualnih parova ipak vidjeti više kooperacije. Treća i zadnja hipoteza glasila je kako se veće zadovoljstvo podjelom poslova veže za roditeljstvo koje nudi više potpore, neovisno o tipu obitelji. U istraživanju su ukupno sudjelovala 104 para. Od toga je bilo 50 heteroseksualnih parova i 54 homoseksualna para. Osim njih, ispitane su i 74 učiteljice koje svakodnevno rade s njihovom djecom. Istraživanje je provedeno na način da su istraživači došli u domove obitelji. Roditelji su trebali ispuniti upitnike, a nakon toga igrali su se sa svojom djecom što je bilo snimano kako bi se kasnije moglo usporediti i analizirati. Oim toga, učiteljice su također ispunile upitnike o ponašanjima djeteta koja su poštom poslale nazad provoditeljima istraživanja. U prvom dijelu upitnika koji je ispitivao podjelu poslova odgovaralo se na pitanja tko što radi to jest tko kupa dijete, hrani, igra se s njim itd. Kao i hipoteze, rezultati su predstavljeni u 3 glavna dijela. Lezbijske majke pokazuju najviše potpore za ponašanja svoje djece, dok gay očevi to čine najmanje. Ponašanja koja narušavaju djetetove postupke najčešće pokazuju heteroseksualni roditelji, dok ih najmanje pokazuju lezbijske majke, a gay očevi su između. Vezano za podjelu poslova u brizi za dijete, pokazalo se očekivano. Homoseksualni parovi dijele poslove jednako dok su heteroseksualni

parovi više specijalizirani. Iako su svi parovi izrazili zadovoljstvo vezano za trenutnu podjelu poslova, heteroseksualni očevi su njome ipak zadovoljniji od heteroseksualnih majki. Kada su se analizirale snimke igre roditelja s djecom zaključilo se da postoji značajna razlika u njihovim interakcijama. Najviše topline i zadovoljstva interakcijom te najviše interakcije pokazale su lezbijske majke dok su najmanje to činili gay očevi. Tip obitelji je bio prediktor ljutnje i nezadovoljstva. Pa su tako najviše nezadovoljstva i ljutnje tijekom interakcija pokazali heteroseksualni roditelji. Uz to, jasno se vidjelo kako su heteroseksualni očevi u interakcijama sudjelovali puno manje nego ijedan drugi roditelj. Što se tiče problema u ponašanju i roditelji i učitelji su spomenili neznatne probleme u ponašanju koji nisu imali veze s tipom obitelji iz kojeg djeca dolaze. Problemi u ponašanju djece povezani su sa zadovoljstvom njihovih roditelja vezanim za podjelu rada. Isto tako, povezanost se pronašla i između problema u ponašanju i zadovoljstva s kojim roditelji sudjeluju u interakcijama s djecom, ali i između problema u ponašanju i roditeljskih postupaka koji narušavaju djetetovo ponašanje. Djeca lezbijskih majki, prema navedenom istraživanju, imaju najmanje problema u ponašanju (Farr i Patterson, 2013).

6.2. Kvaliteta roditeljstva istospolnih roditelja

Često se znalo reći kako je kvaliteta istospolnog roditeljstva puno manja od kvalitete heteroseksualnog roditeljstva. S obzirom da se na istospolne obitelji gleda kao na nešto abnormalno, pretpostavljalo se i da će njihovi pristupi roditeljstvu biti u neku ruku drugačiji to jest abnormalni. Istraživanja u nastavku će nam pokazati je li to zaista tako.

Golombok i suradnici (1997, prema Petterson i Chan, 1996) su napravili komparaciju 30 lezbijskih majki i 34 slobodne heteroseksualne majke te zaključili 3 važne stvari. Prva stvar je da slobodne heteroseksualne majke i lezbijske majke pružaju više topline svojoj djeci negoli to čine heteroseksualne majke koje su u braku. Druga stvar otkriva kako lezbijske majke imaju pozitivnije interakcije sa svojom djecom nego to imaju slobodne heteroseksualne majke, a zadnje saznanje nam govori kako slobodne heteroseksualne majke i lezbijske majke imaju dublje, no ne i češće svađe sa svojom djecom nego li to imaju heteroseksualne majke u braku.

Istraživanja su pokazala i kako je bitno koliko heteroseksualni partner iz prijašnjeg braka ima razumijevanja za majčinu homoseksualnost. Pa je tako Huggins naglasio (1989, prema Petterson

i Chan, 1996, 209) kako djeca očeva koji pozitivno gledaju na homoseksualnu majku imaju veće samopouzdanje od one djece čiji otac na istu gleda negativno. Uz to, ako su djeca jače povezana sa svojim ocem, manja je vjerojatnost da će biti zadirkivana u školi, a djeca koja nisu povezana s ocem često imaju problema s vršnjacima. Prema istraživanju, čak i gledišta bitnih ljudi u djetetovom životu o njihovoj gay majci mogu utjecati na djetetov odnos s drugima.

Patterson (1995b, 1996b, prema Petterson i Chan, 1996) je proučavao 26 lezbijskih obitelji koje su imale djecu staru od 4 do 9 godina. Rezultati su bili konzistentni s rezultatima drugih istraživanja pa se tako pokazalo da su zadovoljne svojim vezama jednako kao i heteroseksualne obitelji. Iako je raspodjela posla ravnomjernija, biološke majke su ipak malo više uključene u brigu o djetetu dok nebiološke majke više vremena provode radeći. Iste rezultate su dobili i Chan i suradnici (1977), Flaks i suradnici (1995) te Brewaeys (1997) i Golombok (1997). Osim toga, Brewaeys i suradnici su otkrili da lezbijske nebiološke majke više sudjeluju u brizi za djecu, njihovom discipliniranju i aktivnostima s djecom, nego li to čine očevi u heteroseksualnim vezama (Patterson i Chan, 1999). Osterweil (1991, prema Petterson i Chan, 1996, 202) je proveo studiju na 30 lezbijskih parova koja su imala djecu staru između godinu i pol i tri godine. Prema tom istraživanju, biološke lezbijske majke smatraju svoju ulogu najistaknutijom, a isto tako i da je podjela posla ravnomjernija nego ona u heteroseksualnim obiteljima.

U istraživanju koje su proveli Golombok i suradnici (1983, prema Patterson, 1992) pokazalo se kako su djeca homoseksualnih majki više u kontaktu sa svojim očevima nego su to djeca heteroseksualnih razvedenih majki. Rezultati nam govore kako se 12 od 37 djece lezbijskih majki čuje s ocem barem jednom tjedno dok to čine samo 2 od 38 djece heteroseksualnih razvedenih majki. Isto tako, ispitujući kontakt s ocem u prethodnoj godini, pokazalo se kako 15 od 37 djece homoseksualne majke nije imalo kontakta s ocem, dok je broj djece heteroseksualnih razvedeni majki nešto veći te on čini 22 od 37 djece koje nisu bili u kontaktu s ocem prethodne godine

Iako je većina istraživanja provedena na lezbijskim majkama, mali broj studija je proveden i na gay očevima. Sbordone (1993, prema Petterson i Chan, 1996, 204) je proveo istraživanje na 78 gay očeva te ih komparirao sa 83 gay muškarca koji nisu imali djecu. U istraživanju, gay očevi imaju više samopouzdanja i manje negativnosti prema homoseksualnosti negoli to imaju

gay muškarci koji nemaju djecu. Isto tako, više od pola ispitanih muškaraca koji nemaju djecu su izjavili kako žele djecu, a većina tih muškaraca je bila mlađe dobi.

Istraživanje koje su proveli Turner, Scadden i Harris (1985, prema Bozett, 1987, 15) ukazalo jena to kako većina gay očeva ima pozitivnu vezu sa svojom djecom, da se gay očevi više trude osigurati stabilan dom i pozitivne veze kakve su inače tipičnije za heteroseksualne očeve te su također zaključili kako očeva homoseksualnost nema gotovo nikakve veze u njihovom odnosu s djecom. Zanimljivo je kako su Harris i Turner (1986, prema Bozett, 1987) svojim istraživanjem došli do zaključka kako nema neke značajne razlike u odgoju između homo i heteroseksualnih očeva, osim što se homoseksualni očevi više trude da njihova djeca imaju nekoga na koga će se ugledati, a tko je suprotnog spola. Mnogi istraživači su naglasili kako iako nema neke značajnije razlike u odgoju između homo i heteroseksualnih očeva, ima razlike između homoseksualnih očeva koji su priznali da su gay i onih koji to još uvijek skrivaju. Tako su očevi koji su priznali sebi i djeci vlastitu seksualnu orijentaciju bolji u odgoju svoje djece od onih koji nisu. To je tako jer oni koji nisu obznanili svoju situaciju zapravo bježe od vlastitog doma radeći previše kako bi smetnuli to s uma ili traže partnere pa često ni nisu doma. S gay očevima koji su priznali svoju seksualnu orijentaciju, stvar je potpuno suprotna. Takvi očevi često imaju stabilan život i stalnog partnera, često provode vrijeme sa svojom djecom, a ista se na njih mogu i osloniti (Bozett, 1987).

Drugo istraživanje je proveo McPherson (1993, prema Petterson i Chan, 1996) kojeg je zanimala raspodjela posla i zadovoljstvo istom kod gay muškaraca u vezi i heteroseksualnih parova. Rezultati su bili jednaki kao kod lezbijskih parova. Gay obitelji imaju ravnomjerniju raspodjelu posla vezano i za brigu prema djetetu i za kućanske poslove. U ovom slučaju gay parovi su zadovoljniji svojim vezama te su povezaniji i prisniji nego heteroseksualni parovi.

. Scallen (1981, prema Bozett, 1987) je procijenio vezu između očeve seksualne orijentacije i njihovog stava prema podizanju djece. Podaci su bili prikupljeni putem demografskog upitnika i odgovora na Eversollov upitnik o očinskim ulogama. Prema istraživanju, povezanost između seksualne orijentacije oca i njegovog stava prema odgoju djece je prilično jaka. Gay očevi više odobravaju očinski odgoj, a manje se fokusiraju samo na ekonomsko privređivanje za svoju djecu. U globalu su i manje tradicionalni u svojim ulogama, a svoju očinsku ulogu su ocijenili sa dosta višom ocjenom nego su to učinili heteroseksualni očevi (Bozett, 1987).

6.3. Rodna uloga i rodni identitet djece istospolnih roditelja

Na osobe se gleda negativnije kada one krše rodnu ulogu. Stoga je razumljivo da će okolina smatrati da gay osobe ne mogu biti uzori svojoj djeci te da njihova djeca ne će moći razviti odgovarajuću rodnu ulogu,x već će i sama postati homoseksualne orijentacije, a o tome nam govore i različite teorije (McCutcheon, 2011).

Teorija socijalizacije je jedna od teorija koja je izgrađena oko rodne uloge. Ona nam govori kako postoje dva prirodna spola, muški i ženski, a uloge tih spolova su različite i jedinstvene te se nadopunjavaju. Uvaženo je mišljenje kako roditelji moraju usaditi svojoj djeci rodne uloge ovisno o njihovom spolu. Hicks (2008) vjeruje kako je upravo to razlog zašto mlađa djeca češće završavaju kod heteroseksualnih roditelja dok stariju djece znaju smjestiti i kod homoseksualnih roditelja pri dodjeli skrbništva. Problem ove teorije je što ne dozvoljava drugačiju formu obitelji od one tradicionalne pa tako isključuje i samohrane roditelje ili šire obitelji (McCutcheon, 2011). Teorija društvene uloge (Eagly i sur., 2000) nam govori kako se individue ponašaju prema određenim pravilima koja su karakteristična za određenu društvenu ulogu. Društvo od nas traži da se ponašamo sukladno našim rodnim ulogama što je ukorijenjeno u zajednici još od podjele rada između žena i muškaraca (Eagly i sur., 2000).

Anderssen i Hellessund (2009) proveli su analizu vezanu za rodne uloge. Navode kako ljudi na spol i rod gledaju kao na nešto jednoznačno, kao na nešto naslijedno umjesto da na to gledaju kao ono što uistinu jest: „kulturalno konstruirana klasifikacija“. Na žene i muškarce se gleda kao na nešto potpuno drugačije. Svatko od njih ima različite i potrebne uloge u obitelji koje homoseksualna obitelj ne može ispuniti (McCutcheon, 2011).

Mnoga provedena istraživanja o rodnom identitetu naglašavaju kako ne postoje razlike u razvoju djece koje bi se mogle pripisati seksualnoj orijentaciji. KirkPatrick, Smith i Roy (1981, prema Petterson i Chan, 1996) proučavali su razvoj 20-ero djece lezbijskih majki u dobi od 5-12 godina i istog broja djece heteroseksualnih majki iste dobi. Djeca su morala nacrtati sebe na papiru kako bi se vidjelo kako se percipiraju te kako bi se saznalo koji je njihov rodni identitet. 37-ero djece je nacrtalo sebe onog spola kojeg jesu, dok su 3 osobe nacrtale sebe kao osobu suprotnog spola. Od toga je jedna osoba imala lezbijsku majku, dok su druge dvije osobe imale heteroseksualnu majku. I druge slične studije provedene od strane Greena (1978) i Golomboka

(1983) su polučile jednake rezultate. Time vidimo kako seksualna orijentacija roditelja nema veze s djetetovim poimanjem sebe to jest njihovim rodnim identitetom.

Istraživanje koje je proveo Green (1978, prema Petterson i Chan, 1996, 205), a vezano za rodnu ulogu isto tako nije polučilo rezultate koji bi pokazali da rodna uloga ovisi o seksualnoj orijentaciji roditelja. U ovom istraživanju, ispitano je 21 dijete lezbijskih majki. Od njih se tražilo da imenuju svoju najdražu igračku. Samo jedno dijete nije navelo igračku koja bi bila tipična za njegov spol. Osim Greena, jednake rezultate dobili su i Golombok (1983), Rees (1979), Hoeffer (1981) i Kirkpatrick (1981).

Green (1990, prema Petterson i Chan, 1996, 206) je, nekoliko godina kasnije, ponovo intervjuirao 36-ero djece lezbijskih majki i 48-ero djece heteroseksualnih majki. Ispitivao ih je najdraže igračke, televizijske programe, likove i igre te se pokazalo da nema nikakve razlike između te dvije skupine djece. To je još jednom potvrdilo kako seksualna orijentacija roditelja ne utječe na rodnu ulogu djeteta.

Golombok (1983, prema Petterson, 1992) je proveo istraživanje na 37-ero djece istospolnih majki u dobi od 5-17 godina i 38-ero djece heteroseksualnih majki iste dobi. Prema istraživanju, sva djeca su bila zadovoljna vlastitim spolom i nisu imala nikakvu želju biti suprotnog spola. Isto tako, Hoeffer (1981, prema Petterson 1992) je objavio kako je većina majki vjerovala da utjecaj na to koju će igračku ili aktivnost dijete odabrati nema puno veze s utjecajem roditelja, već s utjecajem prijatelja djeteta.

Rees (1979, prema Petterson, 1992) je proveo istraživanje na 24-ero djece, 12-ero djece heteroseksualnih samohranih majki i 12-ero djece istospolnih majki. Prosječna dob djece bila je 14 godina. Djeca se nisu nimalno razlikovala po androgenosti ili ženstvenosti, no djeca istospolnih majki su pokazala veću psihološku ženstvenost. Ovaj rezultat pobija stereotip da su lezbijke muškobanjaste i da im manjka ženstvenosti te da zbog toga ne mogu niti svoju djecu poučiti istoj (Rees, 1979, prema Petterson, 1992).

Djevojčice i dječaci se od djetinjstva ponašaju na drugačije načine (Garcia, 2012). Osim toga i roditelji se ponašaju drugačije prema muškoj i ženskoj djeci. Ova istraživanja su se gotovo uvijek koncentrirala na disciplinu, zajedničku igru, verbalne interakcije, nježnost te stimuliranje motorike. Jako rijetko su se istraživanja zapravo fokusirala na fizičko okruženje u djetetovom

životu. To fizičko okruženje, koje djelom čine roditelji, može biti dobar indikator roditeljskih stavova vezanih za razvoj djetetove rodne uloge. No, malo se zna o tome je li to fizičko okruženje zaista odraz roditeljskih stavova i utjecaja vlastitih stavova djece te se to još mora istraživati (Garcia, 2012). Obitelj je jedan od najbitnijih konteksta rodne socijalizacije, a roditelji imaju važnu ulogu u kreiranju tog okruženja. Rheingold i Cook (1975, prema Sutfin i sur. 2007) navode da se čak i u tome kako roditelji urede sobu djeteta vidi njihov stav u razvijanju rodne uloge, ali uređenje sobe također utječe i na razvijanje dječjih stavova o rodnim ulogama to jest pokazuje im što je prikladno za dječake ili djevojčice. Ipak, nitko do tada nije mjerio povezanost roditeljskih stavova o rodnim ulogama i dječjeg okruženja. Stoga su Sutfin i suradnici odlučili provesti upravo takvo istraživanje. Sutfin i suradnici su 2007. godine proveli istraživanje u kojem su željeli saznati povezanost između roditeljske seksualne orijentacije, roditeljskih stavova i okoline koju stvaraju za svoje dijete te stavova njihove djece o rodu. Pretpostavili su kako će povezanost tih varijabli kod homoseksualnih obitelji biti jednaka kao i kod heteroseksualnih obitelji (Sutfin i sur., 2008).

U studiji iz 2007. godine, Sutfin i suradnici, istražili su u kojoj su mjeri roditeljska seksualna orijentacija i njihovi stavovi prema rodnim ulogama povezani sa stereotipiziranjem spolnih uloga i formiranjem djetetovih vlastitih stavova o rodnim ulogama. Hipoteze koje su postavili bile su slične prijašnjim istraživanjima. Pa je tako prva glasila da će sobe djece biti uređene stereotipizirano – ovisno o spolu. Druga hipoteza glasila je da će lezbijske majke biti otvorenije prema ponašanju djece od heteroseksualnih roditelja, a treća da će stavovi roditelja prema rodnoj ulozi biti povezani s okruženjem u kojem žive njihova djeca. Na kraju, pretpostavili su da će djeca čije su sobe uređene stereotipizirano, imati tradicionalnije poglede na rodnu ulogu. U istraživanju je sudjelovalo 57-ero djece u dobi od 4 do 6 godina i 114 roditelja – 28-ero lezbijskih parova i 29 heteroseksualnih parova. Roditeljski stavovi su ispitivani anketnim upitnikom. Djetetovo fizičko okruženje – soba i igračke su fotografirani, a zatim su neutralne osobe ocijenjivale je li soba muška ili ženska. Kako bi se mjerili djetetovi stavovi prema rodnom identitetu, djeci su prikazane slike muške djece kako se igraju sa ženskim igračkama i obrnuto. Rezultati vezani za roditeljske stavove, pokazali su kako lezbijske majke imaju manje tradicionalne poglede na rodne uloge te će rijeđe oblikovati djetetovo okruženje kao strogo muško ili strogo žensko. Postoji i povezanost između roditeljskih stavova i dječjih stavova o rodnim ulogama, ali samo zbog elementa fizičkog okruženja koje je oblikovano na određeni

način. Ovo je istina i za homoseksualne i za heteroseksualne roditelje. Pa tako nevezano koje su roditelji heteroseksualne orijentacije, oni koji ne inzistiraju na stereotipiziranom fizičkom okruženja imati će djecu koja neće imati strogo tradicionalne stavove prema rodnoj ulozi. Lezbijske majke, prema istraživanju, rijeđe stvaraju strogo stereotipizirano okruženje, pa tako iako boje sobe nisu bile stereotipizirane, igračke u sobi jesu te su neutralne osobe koje su procjenjivale je li soba od dječaka ili djevojčice, točno procijenile 90% soba na slici (Sutfin i sur. 2007).

Rheingold i Cook su 1975. godine proveli istraživanje u kojem su proučavali igračke i dekoraciju soba 96-ero djece te se pokazalo kako se sobe dječaka i djevojčica bitno razlikuju. Sobe dječaka bile su pune sportske opreme, vojničkih igračaka te igračaka životinja te su ukupno gledajući imala neku životinjsku temu. Sobe djevojčica su bile pune lutaka, robice za lutke i igara vezanih za kućanstvo, a u sobi su prevladavali cvjetni uzorci, volani i čipka. Pomerleau (1990, prema Sutfin i sur. 2007) je proveo slično istraživanje, ali koje je, umjesto isključivo djece koja potječu iz više srednje klase, uključivalo i djecu roditelja koji su pripadali različitim klasama. Rezultati su bili jednaki. Jasno je da se sobe djece uređuju sukladno tradicionalnim stereotipima o spolnim ulogama. Prema socijalno kognitivnoj teoriji koju je razvio Bandura (Bandura, 2001) kada se djeca igraju određenim igračkama, njihova efikasnost na poslovima koji su povezani s tim igračkama raste. Dječaci koji se igraju s igračkama vozila razvijaju potpuno drugačije vještine od djevojčica koje se stalno igraju lutkama. Tako je Liss (1983, prema Sutfin i sur. 2007) zaključio kako igračke namijenjene dječacima potiču više motoričke vještine, dok igračke namijenjene djevojčicama potiču vještine potrebne za brigu o drugima. Iako je broj istraživanja vezanih za ovu temu još uvijek mali, pokazalo se kako djeca lezbijskih majki imaju manje stereotipizirana okruženja (Green i sur., 1986, Hoeffer, 1981 prema Sutfin i sur. 2007).

Moram naglasiti kako igranje djevojčica stereotipizirano muškim igračkama ili obrnuto nema nikakve veze sa njihovom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom u budućnosti. Hiss (199, prema Sutfin i sur., 2007) je tako u svom istraživanju naveo kako su se žene koje su postale direktorice u firmama češće nego druge žene igrale stereotipizirano muškim igračkama. Coats i Overman (1992, prema Sutfin i sur. 2007) su također naglasili kako su žene koje se bave netradicionalnim zanimanjima, u djetinjstvu češće birale igračke suprotnog spola. Upravo zbog

toga, igranje sa strogo stereotipiziranim igračkama može ograničiti razvoj interesa i vještina pa tako i suziti izbor za odabir radnog mjesta (Coats i Overman, 1992, prema Sutfin i sur. 2007).

6.4. Seksualna orijentacija djece istospolnih roditelja

Kao treću komponentu naveli smo seksualnu orijentaciju djece koja je također istraživana od mnogih znanstvenika. Mišljenja o homoseksualnoj orijentaciji i utjecaju istospolnih roditelja na orijentaciju njihove djece variraju. S jedne strane imamo biološke teorije koje nam govore kako roditelji mogu učiniti vrlo malu razliku, a s druge strane imamo psihoanalitičke teorije koje govore kako su roditelji najvažniji u formiranju dječje seksualne orijentacije. No, u literaturi se naglašava kako ne možemo izdvojiti jedan faktor koji utječe na seksualnu orijentaciju pojedinca (Golombok i Tasker, 1996). Huggins (1989, prema Petterson i Chan, 1996) je proveo ispitivanje nad 36-ero djece između 13 i 19 godina od kojih je pola imalo lezbijske majke, a pola heteroseksualne majke. Niti jedno dijete lezbijskih majki nije se identificiralo kao gay dok je jedno dijete heteroseksualne majke to učinilo. Slične rezultate su dobili i drugi istraživači, a isto se pokazalo i na istraživanju kod djece gay očeva (Huggins, 1989, prema Petterson i Chan, 1996).

Green (1978, prema Petterson 1992) je ispitivao erotske fantazije djece lezbijskih majki koja su u pubertetu. Iako je u istraživanju sudjelovalo samo četvero djece, pokazalo se kako su njihove fantazije isključivo heteroseksualne. Slično istraživanje je proveo i Rees (1979) koji je došao do jednakih rezultata. Odgovori svih ispitanika bili su kako su heteroseksualne orijentacije te ne naginju ka homoseksualnosti. Obje grupe majki nisu imale partnera te se nisu značajno razlikovale ni po čemu drugom osim po seksualnoj orijentaciji. Jedno od pitanja je bilo vezano za seksualnu privlačnost prema istom spolu. Na tom pitanju nije bilo neke značajne razlike između djece lezbijskih majki i djece heteroseksualnih majki. Tako se ukupno devetero djece lezbijskih majki izjasnilo kako je osjetilo seksualnu privlačnost prema osobi istog spola dok se tako izjasnilo četvero djece heteroseksualnih majki. Kada se radi o seksualnoj orijentaciji, samo su se dvije kćeri lezbijskih majki iskazale kao homoseksualne orijentacije dok to nije učinilo niti jedno dijete heteroseksualnih majki što još jednom pokazuje da ne postoji značajna razlika u

seksualnoj orijentaciji djece lezbijskih majki u odnosu na djecu heteroseksualnih majki (Tasker i Golombok, 2006).

Suprotno tome, Bailey i sur. su proveli istraživanje na sinovima gay očeva. Prvo su intervjuirali gay očeve, njih 55, a zatim je provedeno istraživanje na njihovim sinovima putem upitnika. Upitnik je sadražavao polja o svim aspektima života, a sadržavao je i 5 pitanja o seksualnoj orijentaciji kako se ne bi točno znalo što je fokus istraživanja. Ukupno su sudjelovala 43 sina gay očeva. Prvo se pitalo očeve da odrede seksualnu orijentaciju svoga sina i u kojoj je mjeri siguran u nju, a zatim se od sinova tražilo da izjasne svoju seksualnu orijentaciju ili privlačnost prema osobama istog spola. Procjene očeva o seksualnoj orijentaciji sinova podudarale su s njihovim izjašnjavanjem. Samo je jedan otac napravio pogrešku kada je za svog sina rekao da je heteroseksualne orijentacije, a on se izjasnio kao biseksualac. Pokazalo se kako se 91% djece izjasnilo kao heteroseksualne orijentacije, dok ih se samo 9% izjasnilo kao homoseksualne orijentacije (Bailey i sur., 1995).

Miller (1979) je također proveo istraživanje na 48-ero odrasle djece istospolnih očeva. Od njih 48, jedan muškarac i 3 žene navele su da su homoseksualne orijentacije, što čini 8%, što je u rangu normalne distribucije u populaciji. Slično istraživanje je proveo i Paul (1986) na 34 sudionika. Sudionici su bili djeca istospolnih ili biseksualnih roditelja. U ovoj skupini, petero ih se izjasnilo o svojoj seksualnoj orijentaciji kao homoseksualnoj, a dvoje kao biseksualnoj što čini 15% od ukupne skupine, što je još uvijek normalna distribucija u populaciji. Četiri godine kasnije, Gottman (1990) je dobila gotovo iste rezultate pa je tako broj djece koja su navela kako su homoseksualci bio 16%.

Bozett (1987, 1989) je proveo dva slična istraživanja u samo dvije godine razmaka te je u oba dobio slične rezultate. U prvom istraživanju, sudionici su bili djeca istospolnih očeva. Od njih 25 nitko nije bio homoseksualne orijentacije. U drugom istraživanju od 19-ero djece, dvoje ih se izjasnilo homoseksualne, a jedno biseksualne orijentacije. Vidimo kako niti u jednom istraživanju broj djece homoseksualne orijentacije ne premašuje normalnu raspodjelu gay osoba u populaciji. Stoga ne postoji razlog zašto bismo zaključili da će djeca gay roditelja i sama biti gay. Ono što će uvijek biti zamjerka ovakvim istraživanjima je da se većina ljudi identificira homoseksualcima tek kasnije u životu pa na istraživanja na adolescentima ne možemo gledati sa

sigurnošću. Stoga bi nova istraživanja svakako trebala uzeti u obzir dob ispitanika pri ispitivanju njihove seksualne orijentacije (Patterson, 1992).

6.5. Osobni razvoj djece istospolnih roditelja

Jedan od čestih sterotipa je bio i da će djeca istospolnih roditelja imati manjak samopouzdanja, probleme sa separacijom, inteligencijom i različite ponašajne probleme. To se, kako će i pokazati istraživanja u nastavku, još jednom nije uspjelo dokazati.

Znanstvenici koji su istraživali osobni razvoj djece bavili su se različitim komponentama tog razvoja: evaluacijama psihološkog stanja, ponašajnim problemima, separacijom, osobnošću, inteligencijom i moralnim razvojem. U sustavnoj studiji Steckel (1985, 1987, prema Petterson 1992) je komparirao komponentu separacije. U studiju su bila uključena jedanaestogodišnja djeca istospolnih majki i jednak uzorak djece heteroseksualnih roditelja. Steckel je koristio razne metode poput intervjua s roditeljima, igranja djece s lutkama i upitnika za roditelje i nastavnike kako bi proučio funkcioniranje ega djece i njihovu nezavisnost. Zaključio je kako su sličnosti razvoja djece dviju vrsta obitelji impresivne. Razlike je pronašao u osobnosti djece pa se tako pokazalo da djeca heteroseksualnih roditelja sebe smatraju agresivnijima dok ih učitelji i roditelji percipiraju dominirajućima i sklonima šefovanju. Djeca istospolnih majki pak sebe smatraju dopadljivima, a učitelji i roditelji su za njih rekli kako su responsivnija, nježnija te pokazuju određenu vrstu zaštite prema mlađoj djeci. Moramo naglasiti i kako su rezultati istraživanja koje je proveo Steckel više sugestivniji nego konačni zbog malog uzorka djece uključenih u istraživanje, no bez obzira na to, govore puno (Patterson, 1992). Kirkpatrick i Golombok (1981, 1983, prema Patterson 1992) su također proveli istraživanja vezana za psihološku stabilnost djece te su svojim studijama pokazali kako razlike između djece homosekusalnih roditelja i heteroseksualnih roditelja nema. Gottman je 1990. godine istraživao osobne karakteristike djece heteroseksualnih roditelja te ih komparirao s karakteristikama djece heteroseksualnih roditelja. Upitnik je sadržavao 18 skala na kojima nije bilo značajne razlike između tih dviju skupina djece, osim na jednoj skali – skali vezanoj za dobrobit na kojoj su djeca homoseksualnih roditelja imala više rezultate. Puryear (1983) i Huggins (1989) su istraživali koncept samopoimanja kod

djece istospolnih i heteroseksualnih roditelja. Kvocijent samopoimanja je bio jednak u obje grupe te nije bilo različitosti između tih dvaju grupa.

Patterson, Russell i Wainwright (2004) su proveli istraživanje na 44 adolescenta istospolnih roditelja u dobi od 12-18 godina te su ih komparirali s 44 adolescenta heteroseksualnih roditelja. Fokus je bio na psihosocijalnoj prilagodbi, romantičnim vezama i uspjehu u školi te djece. Pitanje kojim započinju istraživanje je još jednom „Ima li seksualna orijentacija utjecaj na razvoj djece?“. Malo ovakvih istraživanja je provedeno na adolescentima, a velik broj istraživanja je proveden nad djecom. Stoga, iako su rezultati pokazali da razlike između djece heteroseksualnih i djece homoseksualnih roditelja nema, ne smijemo generalizirati i reći da je tako i kod adolescenata. Adolescencija je vrlo teško razdoblje za dijete u kojem odnosi s vršnjacima i romantične veze postaju jako bitne stoga je ovaj period iznimno zanimljiv za istraživanje. Jedna od osoba koja je provela ovakvo istraživanje bio je Huggins (1989, prema Patterson, Russell i Wainwright, 2004) on je proveo istraživanje nad uzorkom od 36 adolescenata u dobi od 13 do 19 godina od kojih su njih 18 bili djeca razvedenih heteroseksualnih majki, a njih 18 djeca razvedenih homoseksualnih majki. Prema Hugginsovom istraživanju, nema razlike u samopouzdanje kod dviju grupa, a djeca homoseksualnih majki koja su rano sznala za majčinu seksualnu orijentaciju, čiji očevi podržavaju majku i čije su majke u vezi imaju veće samopouzdanje.

Steckel (1985, 1987, prema Petterson i Chan, 1996) je proveo istraživanje na 11-ero djece gay majki i 11-ero djece rođenih u heteroseksualnoj obitelji. On je komparirao njihovu neovisnost, objektne odnose i funkcije ega. Teorija objektnih odnosa govori o odnosu koji dijete razvija prema vanjskom svijetom to jest prema samom sebi (Rudan, 2013), dok se funkcije ega odnose na elemente sustava samosvjesti koji su direktno povezani sa mentalnim zdravljem (Henriques, 2013). Pokazalo se kako nema razlika između te dvije skupine djece. Zapravo, iznimno su slični u njihovom razvoju. Na dvije skale koje su mjerile sliku o sebi, djeca lezbijskih roditelja su imala jače reakcije na stresne situacije - poput ljutnje ili osjećaja straha, ali isto tako se pokazalo da se bolje osjećaju u vlastitom tijelu, da su zadovoljniji i snažnije iskazuju svoju sreću nego djeca heteroseksualnih roditelja. Postoje različite interpretacije ovog rezultata. Moguće je da djeca lezbijskih majki jače osjećaju stres jer su doživjela puno stresnije situacije u svojim životima, nego druga djeca, upravo zbog toga jer su im majke lezbijke. No, isto tako je

moguće da samo znaju bolje izražavati svoje osjećaju od heteroseksualne djece (Steckel, 1985, 1987, prema Petterson i Chan, 1996).

Puryear (1983, prema Patterson, 1992) je istraživao i kontrolu koju djeca vjeruju da imaju nad različitim događajima. Još jednom, značajne razlike u rezultatima između djece heteroseksualnih i homoseksualnih obitelji nije bilo. Dok je Puryear istraživanje napravio nad osnovnoškolskom djecom, Rees je također proveo istraživanje ali nad adolescentima, a rezultati su bili jednaki - razlike nije bilo. Rees (1979, prema Patterson, 1992) je osim elementa kontrole proučavao i element moralnog rezoniranja. Istraživanje je proveo nad adolescentima koristeći se Kohlbergovim tehnikama. Adolescenti su morali odgovarati na predstavljene moralne dileme. Razlike u moralnoj zrelosti djece dviju vrsta obitelji nije bilo. Green i njegovi kolege su pak 1986. godine procijenjivali inteligenciju koristeći standardizirane testove inteligencije i komparirajući rezultate djece heteroseksulanih roditelja i djece homoseksualnih roditelja. Razlike nije bilo. Istraživanja su jasno pokazala kako razlika i problema u osobnom razvoju djece istospolnih roditelja nema te zbog toga tvrdnje da takva djeca imaju problema s osobnim razvojem nemaju empirijsku osnovu.

Chan i suradnici (1997, prema Petterson i Chan, 1996, 2011) su došli do sličnih rezultata proučavajući grupu od 80 obitelji u kojima su bile i homoseksualne i heteroseksualne obitelji koje su djecu dobile putem doniranja sperme. Seksualna orijentacija nije imala nikakve veze sa ponašanjima djece. Ono što je imalo veze bila je ljubav između partnera, stupanj roditeljskog stresa i količina konfliknih situacija između partnera (Chan i sur., 1997, prema Petterson i Chan, 1996, 2011).

Iako je većina istraživanja provedena u Americi, u današnje vrijeme sve više ih se provodi i u Europi. Jedno od takvih istraživanje proveli su Breaweys i suradnici (1997) na 98-ero djece (od njih je 30 bilo iz obitelji s gay majkama začetim donacijom sperme, 30 iz heteroseksualnih obitelji koji su začeli donacijom sperme i 30 heteroseksualnih obitelji koji su začeli prirodnim putem) starosti između 4 i 8 godina. Osim što su sva djeca pozitivno ocijenila odnos sa svojim roditeljima, procjenjivana je bila i emocionalna prilagodba djece te njihovo ponašanje. Djeca koja su začeta umjetnom oplodnjom u heteroseksualnim obiteljima pokazuju najviše problema u ponašanju. Istraživači to objašnjavaju time što heteroseksualni roditelji koji su začeli umjetnom

oplodnjom to jest doniranjem sperme većinom skrivaju to od svoje djece što ih čini podložnijima stresu (Patterson i Chan, 1999).

U Europi je provedeno još jedno istraživanje od strane Golomboka, Taskera i Murraya (1997, prema Petterson i Chan, 1996). Istraživanje je provedeno na 64-ero djece od kojih je 30-ero djece odgajano u lezbijskoj obitelji od rođenja, 34-ero su odgajale slobodne heteroseksualne majke. Tu djecu su uspoređivali sa 41-im djetetom koje živi u heteroseksualnoj obitelji s oba roditelja. Nitko od te djece nije pokazivao nikakve emocionalne ili probleme u ponašanju, a to se saznalo iz intervjua s roditeljima i učiteljima. Isto tako, djeca lezbijskih majki ili slobodnih heteroseksualnih majki pokazuju veću povezanost sa svojim roditeljima. No, u ovom istraživanju su procjenili i kako djeca koja žive samo s majkom, bilo heteroseksualnom ili gay, imaju manje fizičke i kognitivne kompetencije što opet nije objašnjeno seksualnom orijentacijom, već spolom roditelja (Golomboka, Taskera i Murraya, 1997, prema Petterson i Chan, 1996).

Istraživanja o različitosti među djecom istospolnih roditelja potaknula su i pitanje je li istospolni roditelj u vezi ili nije. Huggins (1989, prema Patterson 1992) je u svom istraživanju zaključio kako kćeri lezbijskih majki koje su u vezama imaju više samopouzdanje nego kćeri lezbjskih majki koje nisu u vezama. Kirkpatrick također naglašava kako *„suprotno strahovima izraženim na sudu, djeca u kućanstvima koja uključuju partnera lezbijske majke imaju bogatiji, otvoreniji i stabilniji obiteljski život.“* (Kirkpatrick, 1987, 204, prema Patterson, 1992, 1035)

Još jedna dimenzija koja je često istraživana je koliko važni ljudi u životu homoseskualnog roditelja prihvaćaju njihovu homoseksualnost. Huggins (1989, prema Patterson 1992) je u svom istraživanju zaključio kako djeca lezbijskih majki čiji heteroseksualni očevi ne odobravaju njihovu homoseksualnost, imaju lošije samopouzdanje nego ona djeca čiji očevi imaju pozitivan ili neutralan stav.

Neki smatraju da psihosocijalni razvoj djeteta istospolnih roditelja ovisi i o spolu djeteta. Pokazalao se kako žene puno češće prihvaćaju, ne samo seksualne manjine, već bilo kakvu vrstu manjina, nego muškarci. Stoga je vrlo vjerojatno da, ukoliko muško dijete ima istospolne roditelje, a druži se s drugim dječacima, će biti više stigmatizirano te imati lošije psihosocijalne ishode nego djevojčice. Zbog toga što se žensko dijete istospolnih roditelja češće druži s djevojčicama koje nemaju toliku naviku stigmatizirati druge te ih lakše prihvaćaju (Herek, 2002, prema Lick i suradnici, 2013). To dokazuje i longitudinalna studija provedena na 25-oro djece

lezbijskih majki čiji su rezultati pokazali da su dječaci bili puno češće zadirkivani zbog majčine seksualne orijentacije nego djevojčice (Tasker i Golombok, 1997). Nešto novija studija koju su proveli Patterson i Wainwright 2006. i 2008. godine na uzorku od 44 djece lezbijskih majki također navodi kako su dječaci istspolne majke češće bili viktimizirani od djevojčica.

Lick i suradnici su proveli istraživanje u kojem im je hipoteza bila da će već odrasla djeca iz istospolnih obitelji imati pozitivne razvojne ishode, ali da će se ipak sjećati nekih negativnih društvenih iskustava u životu. Slijedeća hipoteza bila je da će se negativna iskustva smanjivati kako odrastaju. I na kraju, pretpostavili su kako će djeca istospolnih parova biti otvorenija o pričanju o svojim roditeljima, od djece koja su živjela s lezbijskom majkom koja nije bila u vezi. Uzorak je činio 91 ispitanik u dobi od 18 do 61 godine. Podatke su skupljali putem 'skale duginih obitelji', a ispitanici su odgovarali na 28 pitanja. Na pitanja su morali odgovoriti iz 3 perspektive kao djeteta, adolescenta i odraslog čovjeka. Skupine pitanja bile su vezane za stigmu, prednosti i otvorenost. Pitanjima se pokušalo prikupiti podatke vezane za depresivnost, pozitivne i negativne efekte, zadovoljstvo vlastitim životom i socijalnu poželjnost ispitanika. Prvo što je ovo istraživanje pokazalo, bilo je kako se muška djeca istospolnih roditelja sjećaju kako su bili otvoreniji o svojim roditeljima nego djevojčice, što je Licka i suradnike začudilo. Zbog toga su analizirali je li neka druga varijabla utjecala na ovakav rezultat, no ispostavilo se da nije. Uspoređivala se i razlika u iskustvima one djece koja su se rodila u heteroseksualnoj obitelji i tek kasnije saznala da im je jedan od roditelja gay i one djece koja su posvojena ili rođena u istospolnim obiteljima. Djeca koja su rođena ili posvojena u istospolne obitelji bila su puno otvorenija u djetinjstvu i adolescenciji no ona djeca čiji su se roditelji tek kasnije izjasnili kao gay. Još jedan rezultat koji se nije očekivao bio je taj da su djeca koja su rođena u lezbijskim obiteljima bila više stigmatizirana od one djece koja su imala gay očeve. Slijedeća varijabla je bila vezana za status veze njihovih roditelja. Nije bilo značajne razlike u iskustvima, no djeca koja su živjela s istospolnim parom su bila otvorenija tijekom djetinjstva i adolescencije, ali i stigmatiziranija. Godina saznanja roditeljskog seksualnog statusa vrlo je bitna jer su djeca koja su rano saznala za homoseksualnu orijentaciju svojih roditelja bila otvorenija u adolescenciji, ali se isto tako sjećaju i više prednosti u djetinjstvu i adolescenciji. Slijedeća je bila prilagođenost sudionika u sadašnjoj dobi i njihova dobrobit za koju se pokazalo da je svima normalna, a čak 67% sudionika je izrazilo kako je izrazito zadovoljno sa svojim životom što je jako velik broj. Vidimo kako bez obzira na stigmu i kombinaciju pozitivnih i negativnih stvari kojih se pojedinci

sjećaju u odrasloj dobi, oni ipak imaju normalne razvojne posljedice i normalan život (Lick i sur., 2011).

Između djece homoseksualnih roditelja i djece heteroseksualnih roditelja nema apsolutno nikakve razlike u funkcioniranju u školi, slici o sebi, te kognitivnom funkcioniranju (Lick i sur., 2012).

6.6. Socijalni razvoj djece istospolnih roditelja

Iako postoje mnoga istraživanja koja se bave psihološkim ishodima na djecu istospolnih roditelja, onih koja se bave njihovim socijalnim iskustvima je puno manje. Vrlo je vjerojatno da će djeca istospolnih roditelja češće biti izložena stigmama i predrasudama nego djeca heteroseksualnih roditelja. No, isto tako je bitno i naglasiti kako će takvim stigmama i predrasudama biti izloženi i djeca čiji roditelji imaju neke zarazne bolesti poput HIV-a ili psihološke probleme. Isto tako, zbog određene stigme koju imaju zbog roditeljske seksualne orijentacije veća je mogućnost i da će se povezati s nekom drugom manjinskom grupom (Kuvalanka & Goldberg, 2009, prema Lick i suradnici, 2011). Društvena iskustva pojedinaca su iznimno bitna za njihovu dobrobit. Prema stres teoriji manjina (Mayer, 2003, prema Lick i suradnici, 2011) mogu doprinjeti deficitima u mentalnom zdravlju kod stigmatiziranih ljudi. Poznato je da se većina ljudi homoseksualne orijentacije gotovo svakodnevno susreće sa stigmama pa se to često događa i njihovoj djeci. Iako se pokazalo da, cjelokupno gledajući, djeca istospolnih roditelja imaju pozitivne ishode, pokazalo se i da djeca istospolnih roditelja koja ne žive u stimulirajućim i razumijevajućim okolinama imaju nešto lošije ishode. Iako mogućnost negativnih ishoda postoji te bi netko možda čak i rekao da uz stigmu ishodi nikako ne mogu biti dobri, mnoga dosadašnja istraživanja su pokazala kako to nikako nije istina te kako djeca istospolnih roditelja imaju pozitivne ishode i prilagodbu. Što bi značilo da iako se djeca istospolnih roditelja suočavaju sa stigmama, ona svejedno nemaju deficita vezanih za mentalno zdravlje. Pitamo se kako je to moguće. Znanstvenici se slažu kako se, zbog ranog susreta s društvom koje ih stigmatizira, razvijaju mehanizmi nošenja s teškim situacijama. Djeca ojačaju te nakon nekog vremena počinju uviđati velik broj prednosti života u istospolnim obiteljima. Naravno, bitno je naglasiti kako je u ovom slučaju vrlo bitna i okolina u kojoj takva djeca žive.

Naravno da nije isto živjeti u okolini koja ima više istospolnih obitelji te čije im politike i zakoni daju podršku ili u okolini u kojoj je broj istospolnih obitelji mali, a zakoni ih diskriminiraju. Veća je vjerojatnost da će djeca koja žive u podržavajućoj okolini imati bolje ishode od one djece koja žive u iznimno stigmatiziranoj okolini. Isto tako, djeca koja su pohađala školu koja se bavila pitanjem seksualnih manjina i koja su poznavala djecu iz netradicionalnih obitelji, pokazivala su bolju psihološku prilagodbu (Lick i sur., 2011).

Mnoga dosadašnja istraživanja pokazala su kako društvena klima ima ogroman utjecaj na dobrobit manjina. To je posebno istina za LGBT manjinu za koju se pokazalo da ukoliko žive u području koje nudi potporu pokazuju manje stresa, manje pokušaja samoubojstava te manje razine psihopatoloških poremećaja. Ne samo da LGBT osobe ovise o društvu u kojem žive, već o tome ovisi njihova obitelj te njihova djeca. Unatoč tome što su im djeca heteroseksualne orijentacije i dalje su stigmatizirana i zadirkivana od društva (Lick i sur., 2012). Upravo zbog toga, Lick i suradnici su odlučili provesti dvije studije na odrasloj djeci homoseksualnih roditelja. Cilj im je bio saznati dvije stvari. Prva je bila – utječe li društvena klima na dobrobit djece homoseksualnih roditelja, a druga – ako utječe, utječu li neki aspekti društvene klime više ili manje. Hipoteze su bile da društvena klima utječe na dobrobit, a da karakteristike populacije, poput broja istospolnih roditelja u nekom okruženju, više utječu na tu dobrobit nego na primjer politika. Istraživanje je provedeno na 91 dijetetu homoseksualnih roditelja. Prema rezultatima, svi ispitanici su pokazali pozitivnu psihološku prilagodbu, a čak 72% odrasle djece je ocijenilo zadovoljstvo životom u skali od prosječnog do iznimnog. Isto tako, struktura populacije u nekom okruženju, to jest broj istospolnih obitelji, ima velik utjecaj na dobrobit djece homoseksualnih roditelja. Kako govori i ekološka teorija koju je razvio Bronfenbrenner 1977. godine, društvena klima je multidimenzionalna te se sastoji od više elemenata. Tako je i ovo istraživanje uključilo dva elementa te usporedilo njihovu važnost – lokalnu politiku i karakteristike populacije. Navodi se i kako društvena klima u kojoj ima različitih seksualnih orijentacija utječe na dobrobit ljudi heteroseksualne orijentacije (Hatzenbuchler, 2011).

Odnosi s vršnjacima su vrlo bitni za socijalno funkcioniranje i kod djece, ali i kod adolescenata. Mnoštvo longitudinalnih studija (e.g., Coie, Lochman, Terry, & Hyman, 1992; Ollendick, Weist, Borden, & Greene, 1992, prema Wainrgiht i Patterson, 2008) navodi kako su problemi i odbacivanje od vršnjaka prediktori za kasnije probleme u školi – odustajanje i

poteškoće s učenjem, ali i mnoge psihološke probleme. Velik broj do sada provedenih studija navodi kako seksualna orijentacija roditelja ima određene povezanosti sa dobrobiti djece, ali na razvojne ishode djece djeluju procesi u obitelji. U istraživanju koje su proveli Wainright i Patterson 2008. godine, sudjelovali su adolescenti iz 44 istospolne obitelji. Istraživanje se bavilo pitanjem kvalitete veze između djece istospolnih roditelja i njihovih vršnjaka koja se ispitivala pitanjima poput onog osjećaju li se kao da pripadaju svojoj školi te misle li da vršnjaci brinu za njih. Slijedeće što su mjerili bilo je poptora i vrijeme provedeno s 5 najboljih prijatelja, broj prijatelja u školi te postojanje najboljeg prijatelja. Dok su drugi upitnici podijeljeni u školi te se njima htijelo vidjeti koliko često će se ta osoba birati kao prijatelj i od strane kojih ljudi. Ispitani su bili i roditelji koji su trebali procijeniti kvalitetu veze s vlastitom djecom. Ispitanici su se izjasnili kako imaju pozitivne veze sa svojim vršnjacima te kako su u prosjeku u zadnjih tjedan dana provodili vrijeme s jednim do dva muška i jednim do dva ženska prijatelja. Komparirajući rezultate s grupom heteroseksualnih učenika u tim školama, prema istraživanju, ne postoji razlika u broju prijatelja koje su navela djeca heteroseksualnih roditelja i broja prijatelja djece homoseksualnih roditelja. Adolescenti koji žive s homoseksualnim roditeljim nisu pokazali nikakve razlike u odnosu s vršnjacima od druge djece. Odnosi s vršnjacima i sama kvaliteta tih odnosa nije bila vezana za seksualnu orijentaciju, već za kvalitetu odnosa u obitelji i procese koji se u njoj odvijaju što je sukladno s rezultatima već provedenih istraživanja (Chan, Raboy, and Patterson, 1998; Patterson, 1995, 2006, prema Wainrgiht i Patterson, 2008). Kvaliteta odnosa s vršnjacima je bila usko povezana i s kvalitetom odnosa s roditeljim, pa je tako ako je broj aktivnosti s majkom bio brojniji, broj prijatelja djece bio veći. S obzirom da studija nije naglasila nikakve razlike u odnosima s vršnjacima i kvaliteti tih odnosa između djece hetero i homoseksualnih roditelja, moramo navesti kako se još jednom pokazalo da se djeca homoseksualnih roditelja razvijaju normalno te kako njihova dobrobit nije ugrožena (Wainright i Patterson, 2008).

Achenbach i Edelbrock (1983, prema Petterson i Chan, 1996) su u svojim istraživanjima zaključili kako djeca lezbijskih roditelja imaju jednake rezultate vezane za socijalne kompetencije i probleme u ponašanju kao i djeca heteroseksualnih roditelja, ali se bitno razlikuju od problematične djece koja su bila kontrolna skupina.

Harris i Turner (1985, 1986, prema Patterson 1992) su proveli istraživanje na 13 lezbijskih majki, 10 gay očeva, 2 heteroseksualna oca koja nisu u vezi te 14 heteroseksualnih majki koje nisu u vezi. Oni su ukupno imali 39-ero djece u dobi od 5 do 31 godinu. Svi su vezu sa svojom djecom proglasili pozitivnom, te između njih nije bilo razlike. Bitno je naglasiti kako homoseksualni roditelji ne smatraju da njhova seksualna orijentacija utječe loše na društvene veze djeteta te kako smatraju da dijete u takvim obiteljima razvija empatiju, toleranciju, prihvaća svoju seksualnost i shvaća da za svaku temu postoje različita gledišta. Velik broj istraživanja je pokazao i kako adolescenti razvedenih lezbijskih majki otvorenije komuniciraju ne samo sa svojim majkama, već i s njihovim partnericama nego li to čine djeca razvedenih heteroseksulanih majki (Tasker i Golombok, 1997).

Iako su se brojna istraživanja bavila društvenim vezama s vršnjacima, postoji i mali broj onih koji se bavio vezama s odraslim osobama. Green je 1978. godine istraživao odnose s vršnjacima postavljajući pitanja o najboljim prijateljima. 19 od 21 djeteta kao najboljeg prijatelja navelo je osobu istog spola što je normalno za tu dob, no rezultati se nisu komparirali sa djecom heteroseksualnih roditelja. Golombok (1983, prema Patterson 1992) je proveo slično istraživanje, ali je rezultate komparirao s djecom heteroseksualnih roditelja. Rezultati su se pokazali jednakima za obje skupine te su društvene veze s vršnjacima okarakterizirane kao dobre. Green i njegovi kolege su 1986. godine proveli studiju u kojoj su tražili od djece da odrede koliko su popularni kod vršnjaka istog i suprotnog spola, a njihove majke su trebale ocjeniti njihove socijalne vještine. Majke obje skupine ocjenile su socijalne vještine pozitivnima, a između djece i njihovog ocjenjivanja vlastite popularnosti također nije bilo nikakve razlike. Kirkpatrick i kolege su bili prvi koji su istražili vezu djece istospolnih majki s odraslim muškarcima. Prema navedenom istraživanju, istospolne majke više brinu o tome da njihova djeca imaju vezu s nekim odraslim muškarcem nego samohrane heteroseksualne majke, a isto tako da istospolne majke imaju više muških obiteljskih prijatelja koje češće uključuju u aktivnosti sa svojom djecom. To je posebno istina za istospolne majke koje su u vezama (Green, 1986).

Neki istraživači počeli su se baviti i odnosima djece homoseksualnih roditelja i njihovih djedova i baka. Pa se tako pokazalo da su djeca u redovitom kontaktu sa svojim bakama i djedovima jednako kao i djeca heteroseksualnih roditelja. Osim toga, bitno je naglasiti i kako je

većina djedova i baka prihvatila dijete lezbijske majke kao svoje unuče (Tasker i Patterson, 2007).

Ono što valja naglasiti je da u svim aspektima na koje utjecaj imaju istospolne obitelji, njihova djeca imaju pozitivne ishode te između njih i djece heteroseksualnih roditelja nema nikakve razlike. No, jedini problem su stigma i predrasude. Upravo zbog njih djeca mogu postići lošije razvojne ishode. No, tko je kriv za te stigme i predrasude? Definitivno nisu krivi roditelji. Krivo je društvo. Stoga možemo zaključiti kako jedini krivac za moguće negativne razvojne posljedice nisu istospolni roditelji već društvo u kojem živimo i koje stvara predrasude koje, kako su istraživanja i prikazala, nikako nisu utemeljene.

6.7. Rizična ponašanja djece istospolnih roditelja

Mnogi istraživači smatraju kako su upravo roditeljski stilovi bitni za socijalizaciju njihove djece (Steinberg & Silk, 2002, prema Wainright i Patterson, 2006). Procesi, poput kvalitete veze između istospolnih roditelja i njihove djece povezani su s riskantnim ponašanjima iste (e.g., Crosnoe, Erickson, & Dornbusch, 2002; Matherne & Thomas, 2001, prema Wainright i Patterson, 2006). Wainright i Patterson su u svojem istraživanju iz 2006. godine istražili razinu riskantnog ponašanja kod djece lezbijskih majki i faktore koji utječu na individualne razlike grupe. Istraživali su postoji li razlika u rizičnom ponašanju tipa viktimizaciji, delinkventnom ponašanju ili zloupotrebi različitih supstanci među djecom lezbijskih majki i djecom heteroseksualnih roditelja. Obitelji koje su sudjelovale izvučene su iz reprezentativnog uzorka adolescenata u Americi prikupljenih od strane Add Healtha. Prvo su se intervjuirale obitelji i ispunjavale upitnike, a zatim su upitnike ispunjavali i učenici u školi. Uzorak se sastojao od lezbijskih majki koje su bračnim ili poput bračnih veza i njihove djece što je ukupno sadržavalo 44 adolescenta koji su bili upareni s djecom heteroseksualnih roditelja po spolu, godinama, obrazovanju roditelja, prihodima i posebnim potrebama u učenja. Stoga je uzorak ukupno sadržavao 44 lezbijske i 44 heteroseksualne obitelji. Zavisne mjere sadržavale su pitanja o upotrebi cigareta, alkohola, marihuane te zloupotrebi istih supstanci i delinkventnom ponašanju i viktimizaciji. Uz to, mjerilo se i koliko adolescenti misle da roditelji, vršnjaci i učitelji brinu o njima. U globalu, rezultati su bili pozitivni. Razina konzumiranja cigareta i alkohola bila je niska

pa je tako prosječni rezultat za konzumiranje alkohola na skali od 1 do 5, iznosio 2.91, a za konzumiranje cigareta 1.94. Rezultati su pokazali i niske razine u čestoći opijanja djece istospolnih roditelja koja je na skali od 1-5 iznosila 1.81, a problemi koje su imali zbog alkohola poput tučnjava i slično, gotovo da nije bilo. Niski rezultati bili su vezani i za zloupotrebu i riskantnu upotrebu alkohola i droga, a slično je bilo i sa seksualnim aktivnostima pod utjecajem alkohola. Ono što se također moglo iščitati iz rezultata bilo je da pokazuju nisku razinu delinkventnog ponašanja i viktimizacije.

Sukladno hipotezama, nije se pronašla povezanost između riskantnih ponašanja i tipova obitelji to jest nije bilo razlike u riskantnim ponašanjima među djecom homoseksualnih i djecom heteroseksualnih roditelja. U globalu, adolescenti su procjenili kvalitetu veze s roditeljima i vršnjacima iznimno kvalitetnom. Još jednom se pokazalo kako riskantna ponašanja zapravo imaju veze s kvalitetom procesa to jest odnosa u obitelji. Tako su adolescenti koji su imali bolje odnose sa svojim roditeljime manje koristili alkohol i cigarete (Wainright i Patterson, 2006).

6.8. Rizik od zlostavljanja djece istospolnih roditelja

Članove manjinskih grupa koje nisu voljene od strane društva često karakteriziraju kao prijetnju najosjetljivijim skupinama. Kao primjer navode se Židovi koje su u srednjem vijeku optužili kako koriste kršćansku novorođenčad u svojim žrtvenim ritualima. Muškarci crne rase su pak linčovani jer su optuživani da su silovali žene bijele rase. Tako su i u prošlim godinama, anti gay aktivisti prozvali homoseksualne osobe zlostavljačima djece. 1970-ih godina u taj mit vjerovalo je čak 70% Američke populacije dok se 30 godina kasnije taj broj smanjio pa je 19% heteroseksualnih muškaraca i 10% heteroseksualnih žena vjerovalo da su gay muškarci zlostavljači. Manji broj muškaraca, njih 9% i 6% žena je vjerovalo isto i za lezbijke (Herek, 2015).

Često u argumentima čujemo i da je vjerojatnije da će homoseksualni roditelji zlostavljati svoju djecu. Istraživanja o zlostavljanju su pokazala kako najčešće zlostavljaju muškarci, a žene vrlo rijetko stoga je rizik za zlostavljanje od strane lezbijskih majki gotovo nikakav. Mnoga istraživanja o zlostavljanju navode kako su zlostavljanja najčešće heteroseksualne prirode to jest

muškarci zlostavljaju žene. Stoga nikako ne možemo reći kako će homoseksualni roditelji zlostavljati svoju djecu jer za to nema nikakvih empiričkih dokaza. Za to su jednake mogućnosti kao i za zlostavljanje djece od strane heteroseksualnog roditelja (Patterson, 1992).

Groth i Birnbaum (1978, prema Herek, 2015) proučavali su uzorak od 17 odraslih muškaraca koji su u Massachussettsu osuđeni za seksualno zlostavljanje djece. Niti jedan od muškaraca se nije deklarirao kao isključivo homoseksualne orijentacije. Iako su neki u svom životu imali seksualne odnose i sa ženama i s muškarcima, nitko od njih nije preferirao vezu s muškarcima nad onom sa ženama. Niti drugi istraživači nisu mogli pronaći vezu između homoseksualne orijentacije i zlostavljanja djece. Jenny i kolege (1992, prema Herek, 2015) su analizirali liječničke kartone djece koja su bila seksualno zlostavljana. Pronašli su da je samo 1% od ukupnog broja zlostavljača koji je iznosio 269 osoba, bio homosekusalne orijentacije.

U Kanadi su pak istraživači analizirali i uspoređivali kako homosekusalni muškarci i heteroseksualni muškarci reagiraju na slike muškaraca i žena različitih godina. Muškarci i žene su na nekim slikama bili obučeni, a na nekim slikama goli. Uz njih je puštena i audio snimka koja je uparena sa slikama opisivala imaginarni sekusalni odnos između ispitanika i modela. Seksualno uzbuđenje ispitanika mjereno je tako da se mjerio volumen penisa dok su gledali slike i slušali zvuk. Gay muškarci nisu ništa više reagirali na mlade dečke, nego što su heteroseksualni muškarci reagirali na mlade cure (Feund i sur., 1989, prema Herek, 2015).

Iako su sve studije imale drugačiji pristup ovoj temi, niti jedna nije uspjela dokazati da postoji bilo kakva veza između seksualne orijentacije i zlostavljanja djece. S obzirom da se nikakva povezanost nije vidjela, ovakva istraživanja nisu bila provođena posljednjih godina jer za njih nije bilo nikakvih indikacija.

7. Kritike istraživanja, kontroverze i preporuke

Prikazana istraživanja su, iako prihvaćena od mnogih, naišla i na određene kritike. Jedan od kritičara bio je i Wardle (1997) koji naglašava kako homoseksualne obitelji nisu u najboljem interesu djece. Kako bi to potvrdio, referira se na postojeća istraživanja koja su proučavala razvojne posljedice djece te navodi kako su ta istraživanja metodološki neutemeljena. Kao razlog tome navodi mali uzorak koji ne može dati kvantitativne zaključke na koje bi se mogli osloniti, uzorke koji nisu odabrani slučajnim odabirom te grupe koje nisu adekvatne za usporedbu. Osim toga, naglašava i kako postoje dokazi o potencijalno razornim efektima na djecu odgajanu u lezbijskim obiteljima zbog kojih bi se trebali brinuti. Kao primjer, naglašava kako će djeca homoseksualnih roditelja razviti homoseksualna ponašanja koja će dovesti do suicidalnih ponašanja, HIV-a i zloupotrebe droga, no dokaze za to ne navodi. Naglašava i kako se vidi da su osobe koje su provodile istraživanje sklone osobama homoseksualne orijentacije te da su zbog toga dobili rezultate koje su dobili (Almack, 2002).

Ball i Pea (1998, prema Gerstmann, 2008) pak kritiziraju Wardlea jer s jedne strane dovodi u pitanje metodologiju kojom je istraživanje učinjeno, a s druge strane izvlači zaključke iz rezultata dobivenih u tim istraživanjima. No, ni oni ne pružaju najbolju obranu jer u jednu ruku odbacuju jednu od Wardleovih tvrdnji da će djeca odgajana u homoseksualnim obiteljima vjerojatno razviti istu seksualnu orjentaciju pozivajući se na dokaz koji nisu pobliže istražili, a to je da je seskualna orijentacija nasljedna (Gerstmann, 2008).

Zbog ovakvih kontroverzi, Stacey i Biblarz (2001) su pokušali ocijeniti ova istraživanja sa sociološke perspektive. Uključili su 21 istraživanje provedeno od 1991. do 1998. godine o tome koliko i kako je seksualna orijentacija roditelja bitna djeci. U jednu ruku su se složili kako su istraživanja metodološki loše napravljena, no došlo se do zaključka kako postoje vrlo male razlike između djece homo i djece heteroseksualnih roditelja. Naglašavaju i kako postoje slabi dokazi koji pokazuju da će se djeca homoseksualnih roditelja manje prilagođavati spolnim stereotipima.

Istraživanja provedena na istospolnim roditeljima su često bila kritizirana i da su ispitanike istraživači birali sami te da su svi zapravo bili svjesni ciljeva istraživanja (Tasker, 2005, prema

Tasker i Patterson, 2007). Mnoga istraživanja na istospolnim roditeljima koji su postali roditelji u sklopu heteroseksualne veze i njihovoj djeci prikupljala su ispitanike reklamiranjem u gay zajednicama. Neki od njih su možda imali posebne razloge zbog koji su željeli sudjelovati u istraživanju pa takav uzorak ne možemo nazvati reprezentativnim. Velik broj istraživanja prikupio je ispitanike i tako da je kontaktirao klinike za plodnost kako bi im dali kontakte lezbijskih majki, no opet, istraživanje ne može bti reprezentativno jer su mnoge lezbijske majke začele donacijom sperme. Uz to, provedena su na obrazovanim i zaposlenim ljudima bijele rase, a ovakva istraživanja zahtijevaju i uzorak koji uključuje i Azijce te ljude crne i druge rase (Tasker i Patterson, 2007).

Velik broj znanstvenika se slaže oko toga koje aspekte roditeljstva treba analizirati i koje elemente dječjeg razvoja treba istražiti, no jedna od poteškoća to jest element neslaganja još uvijek su metode istraživanja. Jedna od najčešće korištenih metoda je 'Lista dječjeg ponašanja' - 'child behaviour check list' koja se koristila i u Americi i u Belgiji pa je tako omogućavala usporedbu rezultata (Gartrell, Deck, Rodas, Peyser & Banks, 2005; Patterson, 1994, prema Tasker i Patterson, 2007). Za razvojne ishode koristile su se različite metode, od upitnika do intervjua, a mnogima od njih zamjera se što im nedostaje pouzdanost i valjanost. Korištenje različitih metoda može upućivati i na to da nemaju svi isto gledište oko mjerenja razvojnih ishoda. Upravo zbog toga, istraživači bi se trebali složiti oko jednakih metoda ispitivanja ishoda (Tasker i Patterson, 2007).

Wardle i dalje tvrdi kako je homoseksualno usvajanje sebični čin od strane roditelja koji su više okrenuti vlastitim željama i potrebama, a ne željama i potrebama svoje djece. Mnoga do sada provedena istraživanja se oslanjaju na obiteljsku socijalizaciju, a ne društvene uvjete unutar kojih su ljudi homoseksualne orijentacije roditelji. Uz to, u istraživanjima postoji i manjak iskustava samih roditelja o životu, problemima, kontradikcijima i slobodi u njihovim obiteljima. Novija istraživanja se sve više baziraju upravo na to (Almack, 2002).

Konzervativci tvrde kako se istraživanja nisu izvela pravilno jer da jesu, pokazala bi štetan utjecaj istospolnog roditeljstva na djecu. Naglašavaju kako je to pitanje još uvijek otvoreno za istraživanje. Primjer toga je i kontroverzna studija Marka Regnerusa profesora sociologije sa Sveučilišta u Texasu. Cilj njegovog istraživanja bio je srušiti poziciju Američke psihologijske organizacije da istospolno roditeljstvo nije loše za djecu, a ujedno i srušiti rezultate istraživanja

proteklih 30 godina koji pokazuju da istospolno roditeljstvo nije štetno ni na koji način. Regnerus je kritizirao kako su sva do sada provedena istraživanja koristila premali uzorak te uzorak koji im u tom trenutku najviše paše ili do kojega je najlakše doći. Profesor Regnerus je naglasio kako će zbog toga provesti istraživanje koje će imati veliki uzorak, odabran slučajnim odabirom i koji će predstavljati cijelu populaciju. Prije nego nastavim, moram naglasiti kako je Regnerusovo cijelo istraživanje financirao konzervativni Witherspoon Institut i Fundacija Lynde i Harry Bradley s 800 000 dolara na zadovoljstvo zajednice za religijska prava (The Regnerus Fallout, 2013). Dvije stvari znamo o religijskim pravima: nemaju vjeru u znanost i cinično odbacuju sve znanstvene spoznaje kako bi opravdali svoju vjeru (Besen, 2012). Regnerus tvrdi kako je istraživanje pokazalo da su djeca čiji je roditelj barem jednom imao vezu s osobom istog spola, imala jako loše razvojne ishode (The Regnerus Fallout, 2013).

Mnogi akademici su osudili ovo istraživanje te u njemu pronašli brojne pogreške. Njih 200, iz različitih znanstvenih područja, potpisalo je pismo u kojem su izrazili svoju zabrinutost te od Regnerusa tražili da se izjasni o procesu objave samog rada koji je bio puno brži od prosječnog, izboru komentatora rada koji nemaju iskustva s proučavanjem obiteljske strukuture te zaključcima koje je donio (Cohen, 2012). Na primjer, samo oni ispitanici koji su odgovorili kako njihovi roditelji nisu ostali u braku tokom života su pitani je li neki od njihovih roditelja ikada bio s osobom istog spola. Ako je osoba odgovorila da, taj roditelj je automatski bio okarakteriziran kao osoba homoseksualne orijentacije. U većini uzorka, osobe su se izjasnile kako nikada nisu živjele s roditeljem homoseksualne orijentacije više od godinu dana, a Regnerus je taj uzorak uspoređivao s heteroseksualnim obiteljima u kojima su osobe živjele više od 18 godina. Jasno je da su djeca heteroseksualnih roditelja u ovom slučaju imala bolje razvojne posljedice jer su imale stabilnost u odnosu na djecu koja su živjela s istospolnim roditeljima manje od godine dana. Uz to, sve osobe uključene u uzorak rođene su između 1971. i 1994. godine kada su gay brakovi bili ilegalni u svim državama i ne samo to, već su i homoseksualni odnosi bili zabranjeni u većini država. Osim toga, iako je u početku rekao kako je istraživao roditelje koji su imali seksualno iskustvo s istom osobom, kasnije se na njih referira kao na istospolne roditelje što bi uključivalo roditeljstvo od strane dva oca ili dvije majke, a što u toj studiji nije istraživano. Ova studija je izazvala mnogo prašine te je bila skrutinizirana zbog navedenih metodoloških poteškoća i financiranja od strane dvije konzervativne grupe koje su imale snažne veze s anti pokretima za bračnu jednakost. No, ono što je bio najveći problem je što

su konzervativci iskoristili tu agendu na sudovima kako bi utjecali na to da se zabrane istospolni brakovi što se u Rusiji i dogodilo. Bitno je naglasiti i da je tijelo kojeg je Regnerus član, Američka Sociološka Studija, osudilo njegovo istraživanje zbog njegovih mana i zloupotrebe u donošenju zakona (The Regnerus Fallout, 2013).

Posljednja istraživanja su dosta napredovala. Istraživači više nisu sami izabirali uzorak, a reklamiranje u gay zajednicama je prestalo. Istraživači su počeli jedan dio podataka povlačiti iz Nacionalnog longitudinalnog upitnika o zdravlju adolescenata u Americi te iz ALSPAC-a u Velikoj Britaniji zbog čega su i rezultati dobiveni u prijašnjim istraživanjima postali pouzdaniji, a uzorak je postao reprezetativniji. No, poboljšanja su i dalje potrebna. Pa bi tako bilo poželjno kada bi nacionalne ankete uključivale i podatke o različitim indikatorima seksualnog identiteta kako bi profinjenija procjena seksualne orijentacije bila moguća. Naglašave se kako bi pomoglo kada bi podaci sadržavali i podatke o seksualnoj želji, identitetu i ponašanju (Tasker i Patterson, 2007).

Još jedan napredak je i povećan broj longitudinalnih istraživanja vezanih za lezbijsko roditeljstvo. Ovo je omogućilo da vidimo tijek razvijanja djece istospolnih roditelja od rane adolescencije pa sve do kasne adolescencije te se pokazalo da se razvijaju jednako kao i djeca heteroseksualnih roditelja. Problem je i što je istraživanja na homoseksualnim očevima i dalje vrlo malo kada ih usporedimo s istraživanjima na lezbijskim majkama. Postoji mogućnost da je razlog tomu mali broj homoseksualnih očeva koji živi sa svojom djecom (Barrett &Tasker, 2001, prema Tasker i Patterson, 2007). Ta istraživanja bila bi iznimno korisna i pri usporedbi lezbijskih i gay obitelji kako bi se saznale njihove različitosti i sličnosti.

Na korištenje kvalitativnih analiza gleda se kao na još jedan napredak u ovim istraživanjima. One su naglasile kontekst istospolnog roditeljstva i iskustva njih i njihove djece. One su obično korištena kako bi se opisao proces donošenja odluka u istospolnim obiteljima i napredak njihove djece (Gartrell et al., 1996; 1999; 2000; 2005, prema Tasker i Patterson, 2007). Uz to, kvalitativne analize koristile su se i kako bi se iskustva koja su istospolni roditelji imali sa školom, stavila u određeni kontekst (Casper & Schultz, 1999).

Saffron (1998), pozivajući se na mišljenja koje djeca lezbijskih majki imaju o njima, naglašava potrebu za istraživanjem pozitivnih posljedica koje homoseksualni roditelji imaju na svoju djecu. Dok mnogi drugi istraživači traže da takva istraživanja potpuno prestanu jer služe

samo kako bi se ojačala heteroseksualna norma (Kitzinger and Coyle, 1995, Clarke, 2001). „*Ovi autori daju prednost pristupu koji se fokusira na shvaćanje socijalnih prepreka lezbijskom roditeljstvu s ciljem razvijanja strategija koje će izazvati i promijeniti te uvjete.“* (Almack, 2002).

Stacey i Biblarz (2001) naglašavaju kako je seksualna orijentacija roditelja jako bitna te predlažu alternativu koja će biti iznad heteroseksualne normativnosti te pomoću koje će se moći nastaviti s komparativnim istraživanjima. Kao primjer navode da način na koji homoseksualni roditelji pomažu djeci boriti se sa stigmama može biti i pomoć heteroseksualnim roditeljima u raznim situacijama te to nazivaju „kompenzacijskim procesom“. Navode i kako je bitno da se istraživanja u ovoj domeni nastave u manje obrambenom tonu jer bi to moglo pridonjeti inovativnijem istraživanju usvajanja spolnog i rodnog identiteta.

Mora se spomenuti i kako su istraživanja do tih godina zaista imala neke metodološke poteškoće poput problema s uzorkom i evaluacijom te statistikom i tehničkim problemima. Jedna od zamjerki bi mogla biti i što su istraživači u svojim studijama često komparirali lezbijske majke koje su bile u vezi sa heteroseksualnim majkama koje nisu bile u vezi. No, unatoč nedostacima, vidjeli smo kako su rezultati istraživanja prilično jasni. Navedena istraživanja predstavljaju i izazov dotadašnjim teorijama psihosocijalnog razvoja u kojima se govorilo da se djeca mogu normalno razviti isključivo u heteroseksualnim obiteljima. Kako vidimo, rezultati su jasno pokazali kako djetetov psihosocijalni razvoj ne ovisi o seksualnosti njegovih roditelja. Možemo reći kako su različite veze, procesi i interakcije izrazito bitne za djetetov, ne samo psihosocijalni razvoj, već razvoj općenito, ali seksualnost roditelja, nije među njima. Kvaliteta veza koje dijete ima u obitelji je daleko bitnija od strukture te veze. Ovaj zaključak možemo povezati i sa rastavom braka. Istraživanja o utjecaju rastave braka na djecu su se prije fokusirala isključivo na to kako struktura obitelji utječe na dijete tj. živi li s jednim ili oba roditelja. Danas se fokusiraju isključivo na kvalitetu veze koju djeca rastavljenih roditelja imaju s ocem i majkom, na toplinu koju im daju ili konflikte koje s njima imaju (Patterson, 1992). Ta istraživanja (Emery, 1982, O'Leary i Emery, 1984, prema Patterson, 1992) su potvrdila i kako na djecu ne utječu promjene u strukturi obitelji, već upravo kvaliteta veze i količina konflikta između njihovih roditelja. Postoje i mnoga teorijska saznanja koja su kompatibilna s usmjeravanjem na obiteljsku funkciju. Jedna od njih je i teorija povezanosti koju je razvio

Bowlby, a koja nam govori kako se povezanost roditelja i djece bazira na nježnom odgovaranju na dječje potrebe te na taj način utječe i na razvoj djeteta, no pritom ne spominje važnost određene obiteljske strukture u tom razvoju (Mcleod, 2009). Unatoč ovim teorijama, većina istraživanja se bazirala isključivo na strukturu obitelji pa je tako komparirala heteroseksualne obitelji s homoseksualnima umjesto na kvalitetu veze u tim obiteljima. Patterson (1992) smatra kako je i utjecaj drugih osoba u djetetovom životu na njegov razvoj iznimno bitan te kako bi buduća istraživanja trebala ići u tom smjeru jer postoji mogućnost da roditelji nemaju toliki utjecaj na djecu kao što se prije vjerovalo.

Još jedna od kritika je i da se većina studija bazirala isključivo na neka homofobna pitanja to jest pobijanje tradicionalnih uvjerenja i mišjenja. Neka od tih pitanja bila su: hoće li djeca također biti homoseksualne orijentacije, hoće li biti zlostavljana te hoće li imati razvojne probleme. Znanstvenici smatraju kako je došlo vrijeme da se odmaknemo od tih pitanja i okrenemo se drugoj strani. Onoj nehomofobnoj. Patterson, u tom duhu postavlja pitanja: *„Neće li ta djeca odrasti sa povećanom tolerancijom prema stajalištima drugačijima od njegovih? Neće li se osjećati kao doma u multikulturalnom okruženju koje Amerikanci sve više naslijeđuju?“* (Patterson, 1992, 1038). Patterson isto tako predlaže da se počnu istraživati procesi u homoseksualnim obiteljima koji utječu na cjelokupni razvoj djeteta. Homoseksualne obitelji su različite na mnogo načina, stoga je bitno pri proučavanju utjecaja na djetetov razvoj uzeti u obzir i usporediti njihove različitosti po pitanju religije, rase, socijalnog statusa, etike i ekonomskog statusa. Moramo uzeti u obzir i potporu koju takve obitelji dobivaju od svoje okoline te način na koji su postali roditeljima. Moramo saznati više i o efektima homofobije i heteroseksizma na istospolne roditelje i na njihovu djecu. Odnos prema predrasudama i ne znanju i njihovo nošenje s tim je isto tako vrlo važno pri istraživanju istospolnih obitelji. Ono što Patterson također naglašava je i potreba za longitudinalnim studijama koje će pratiti razvoj djeteta od rane dobi pa sve do adolesencije u kontekstu obiteljskog okruženja (Patterson, 1992).

Ova tema će u budućnosti iznjedriti velik broj istraživanja i vjerujem, izazvati i rekonceptualizirati mnoge tradicionalne teorije. Ovakve studije su iznimno bitne i za nove zakone te tako sudovi ne bi smjeli odlučivati o posvajanju i skrbništvu na temelju neutemeljenih tradicionalnih vjerovanja. Poznato je kako sudovi moraju raditi u dobobiti djeteta, no moramo

naglasiti da kada sud ne prepoznaje činjenice o životu djeteta u homoseksualnoj obitelji, ne može raditi u njegovom najboljem interesu (Patterson, 1992).

Unatoč određenim nedostacima, provedena istraživanja nam definitvno omogućuju da dobijemo uvid u život i iskustva istospolnih roditelja i njihove djece. Upravo zbog toga, mnoge poznate organizacije oglasile su se i prepoznale važnost tih rezultata. Pa je tako Američko pedijatrijsko udruženje, poznato i kao APA, naglasilo kako „*prilagodba, razvoj i psihološka dobrobit djeteta nije povezana sa seksualnom orijentacijom, a djeca lezbijskih i gay roditelja imaju istu mogućnost procvjetati kao i djeca heterosksualnih roditelja*“ (APA, 2004, prema Patterson, 2009, 732). Iako su istraživanja vezana za ovu temu prešla dugačak put, još mnogo toga o njima moramo saznati (Tasker i Patterson, 2007).

8. Komentari djece istospolnih roditelja

Na temelju zaključaka istraživanja, dobili smo dokaze kako ne postoje razlike između djece roditelja homo i djece roditelja heteroseksualne orijentacije. No, ti rezultati temeljili su se na postotcima i brojkama te možda nisu uspjeli dočarati kako djeca istospolnih roditelja zaista razmišljaju. Upravo zbog toga, u ovom poglavlju biti će prikazano istraživanje provedeno u Engleskoj, na više od 80-ero djece istospolnih roditelja te njihovi komentari dobiveni intervjuom. Komentari djece vezani su za tri kategorije: što sama djeca misle o svojoj obitelji, što drugi ljudi misle o njihovoj obitelji te njihova iskustva u školi, a pomoću njih možemo dobiti uvid u njihov osobni i socijalni razvoj.

Djeca u ovom istraživanju vide svoju obitelj kao posebnu i drugačiju, kao što su i sve ostale obitelji posebne, no ipak smatraju i da su puno bliži sa svojom obitelji nego drugi. Alfie (4) vidi svoju obitelj kao drugačiju: „*jer je ljubaznija i bolja*.“ Lewis (7): „*Mislim da su sve obitelji drugačije*“ i nastavlja kako je obitelj njegovog prijatelja Joe-a drugačija jer je manja i samo ih je četvero, dok smatra da je obitelj njegovog prijatelja Bena drugačija jer on ima sestru i psa. Eleanor (8) isto tako vidi svoju obitelj drugačijom no ne zbog toga jer ima dvije majke, već: „*Mislim da je različita. Mislim da... Pa najprije, drugi nemaju Charlija, mog malog brata, koji trči okolo i sve upropasti ... skaće po mojoj zadaći. Ne znam kako da objasnim, ali mislim da ima razlike između drugih i nas zbog načina na koji svi skupa radimo. Da... Pašemo si kao puzzle.*“ Isto tako, djeca istospolnih roditelja smatraju i da njihove obitelji jesu u neku ruku drugačije, ali da to nije nešto oko čega se treba brinuti, već nešto zbog čega treba biti ponosan. Pa tako Jennie (10) kaže: „*Mislim da je moja obitelj otprilike ista. U redu je imati dvije mame, nema ništa loše u tome, one se samo vole. Toliko dugo dok se vole, sve će biti u redu*.” Brioni (6) gleda na svoju obitelj vrlo pozitivno pa tako govori: *„Ne želim da se moja obitelj mijenja, a super stvar je što imam više roditelja jer ću dobivati više džeparca kada budem starija.”* Jasmin (8) na pitanje je li njegova obitelj drugačija od drugih odgovara: „*Slični smo jer sve radimo zajedno, velika smo obitelj i sretni smo ... I brinemo jedni o drugima i uvijek smo tu jedni za druge*.” Sestre Marren (13) i Farihaa (9) isto tako vide svoju obitelj kao drugačiju, ali ne zbog toga jer su im roditelji homoseksualne orijentacije, već: „*Pa, jedna od mojih najboljih prijateljica, ona i njen tata se stalno svađaju i za mene je zaista šokantno što ona radi. Da, mi ne radimo takve stvari. To je bio*

šok. Na primjer neki roditelji puno viču, neki te puste da radiš što god hoćeš, a moji ne, oni samo...pa, brinu. Njihovi mame i tate ne brinu za njih toliko." Starija djeca istospolnih roditelja tu razliku uočavaju, ali ju ne vide kao ništa loše, štoviše, na nju su ponosni. To pokazuju komentari Holly (19): „*Moja obitelj je zabavnija jer moja mama i Catch idu u Glastonbury i mi smo više hippy obitelj. Ne ustajemo se ujutro, doručkujemo, idemo na posao, a zatim se žalimo kakav nam je bio dan. Naša obitelj je drugačija jer nije kao ostale obitelji gdje imaju brata, sestru, psa, tatu i mamu. Zabavnija je od toga. Moj život je šareniji od toga. Ljudi se pitaju ... oh, zar nemaš tatu? Puno obitelji danas nema tatu jer su se njihovi roditelji rastali. To je mogućnost koju ja imam. Imati 2 roditelja umjesto jednog, a oboje su iste homoseksualne orijentacije – jer muškarci ne znaju kako pričati o menstruaciji i svemu tome, zato je lijepo imati dvije osobe s kojima o tome možeš pričati*." Sacha (19) smatra kako je njena obitelj čini posebnom: „*Nisam htjela istu sterotipičnu - mama, tata, dvoje djece i pas obitelj. Volim imati taj mali dio koji me čini posebnom*." Chris (12) govori kako postoji jedna stvar u svojoj obitelji koju bi htio promijeniti: „*Ne postoji. Jedini problem je što me mama tjera da pospremam svoju sobu*." Megan (23) kao najstarija zapravo i zaključuje cijeli ovaj dio govoreći: „*Ne mislim kako postoji generalna, znate, stereotipična obitelj bilo gdje zapravo. Mislim da upoznaš bilo čiju obitelj u svakoj postoje čudne stvari i zanimljive stvari i stvari koje su odlične, ali i stvari koje nisu toliko dobre*." Djeca razumiju i da je strukutra njihove obitelji nešto rijeđa no ne vide to kao razlog što je njihova obitelj drugačija. Dok najmlađi ispitanici smatraju da njihove obitelji nisu ni po čemu drugačije od drugih, stariji ispitanici vide razliku, ali su na nju ponosni (Guasp, 2010).

Kada se radi o drugim ljudima, djeca su se izjasnila kako većina djece u njihovoj okolini nema problema s njihovom obitelji te kako misle da je to super ili ih uopće nije briga. Joseph (9): „*Kažem im da imam 2 tate i oni su u redu s tim i onda mi kažu sve o sebi."* Jennie (10) navodi kako svi u školi znaju da ima istospolne roditelje: *"Mojim prijateljima to nije bitno. Isto je kao s muškarcem i ženom, uredu je."* Jamie (9) govori kako su reakcije njegovih prijatelja dobre: "*Imam poprilično puno prijatelja*." Mlađi učenici ponekad ne razumiju kako netko može imati dva oca ili dvije majke jer njihove obitelji nisu takve pa postavljaju mnoga pitanja. Nathan (15): *„Puno njih me pitalo zar ne mislim da sam nešto propustio. Tada bi rekli, da im je mama zapravo najdraži roditelj, a ja bih rekao: vidiš ja ih imam dvije."* Keya (13) isto tako govori o tome kako djeca imaju mnogo pitanja: „*Šetala sam s prijateljem neki dan koji je pokušao razumjeti moju priču, rekao je uredu, znači posvojena si i živiš s dvije mame, a tko je onda tvoj*

tata? Postavio je puno pitanja i bio je zaista zbunjen. Bilo je baš smiješno kada sam mu rekla... o, imam tri majke i jednog tatu i šestoro braće i sestara. Zbilja se zbunio i rekao kako bi i on htio imati tri mame. Bilo je baš smiješno. Većini ljudi kažem ... o, pitat ću mamu Tinu. Oni me pitaju, nisam li rekla da se moja mama zove Anita, zatim im ja objasnim da živim s dvije mame i oni su ok s tim.“ Paula (13) nam objašnjava kako su svi oduševljeni njenom obitelji: *„Svi moji prijatelji kažu 'O moj Bože, tvoji roditelji su tako cool'. Moram reći da su moji roditelji malo ludi i uvijek su sretni. Pa mi često govore 'O, tvoji roditelji su baš cool, jako je zabavno biti u njihovom društvu. Ja im kažem ... hvala. Moji roditelji se uvijek jako dobro slažu s mojim prijateljima i sretni su kada pričaju s njima.“* Neki učenici pak znaju biti zločesti jer nikada nisu upoznali gay osobu, pa znaju imati različite predrasude o njihom životu kod kuće. Jennie (10): *„Postojali su neki dečki na starijoj godini, nekad su me zadirkivali, ali to je bilo prije par godina. Govorili su kako imam dvije mame i kako je to pogrešno, bla, bla, bla... Samo sam ih ignorirala i rekla u redu je znate, to je isto kao i žena i muškarac i ostavili su me na miru poslije toga. Samo su se željeli šaliti, mislili su da je to smiješno, ali eto... Prazni mozgovi.”* Alisha (7) govori o svom iskustvu: “*Mislim da je to bila djevojčica na petoj godini ovaj put ... poznaje me i rekla je ... ti nemaš tatu, ti imaš dvije mame i mislim da si jako, jako, jako, jako čudna. Ja sam joj rekla kako je zaista dosadna. Ona je rekla da nije dosadna, da sam ja samo čudna. Ovaj put nisam ni rekla učiteljici, nisam čak ni plakala, samo sam pomislila ... nije me zapravo ni briga i otišla od nje.“* Ovdje vidimo jedan od rezultata prijašnjih istraživanja koji nam pokazuje kako djeca već u ranoj dobi razviju obrambeni mehanizam i postanu zrelija od druge djece. No, unatoč bullyingu koji je ponekad prisutan, djeca istospolnih roditelja nemaju želju živjeti u heteroseksualnoj obitelji, već žele da ostali budu malo otvoreniji (Guasp, 2010).

Iskustva u školama su različita. Daniel (7) kaže: *„U školi je savršeno – matematika, odmor, šivanje ... najbolja stvar su dobri obroci. I volim stjecati dobre prijatelje. Volim biti i u zboru i pjevati pjesme, crkvene pjesme, iako nisam kršćanin.“* Jedina stvar koju bi Daniel mjenjao u vezi škole su odmori za koje smatra da su prekratki jer ne stigne i jesti i igrati se. Holly (19) se prisjeća školskog iskustva govoreći: *„Voljela sam srednju školu. Samo zato što sam bila ... mislim, uživala sam u izazovima i voljela sam raditi zadani posao jer sam se osjećala da mogu dokazati da to mogu napraviti ... i voljela sam cure s kojima sam bila, imala sam odličnu grupu prijateljica koje su bile predivne i davale mi potporu. U školi mi je bilo odlično, baš odlično.“* Djeca istospolnih roditelja su se izjasnila kako ne vole činjenicu da se riječ 'gay' koristi kao

pogrdan naziv u osnovnim školama. Keya (13): *„Kada sam u školi malo je teško, pogotovo kada djeca kažu ... kao uvredu kažu o to je tako gay za nešto što im se ne sviđa. Na primjer, nacrtaju nešto što im se ne sviđa i kažu da je to tako gay ili kada naprave nešto loše isto tako kažu da je to gay.“* Mark (8) govori kako se osjeća zbog toga: *„Baš zato što imam gay roditelje, kada ljudi kažu 'gay' osjećam se gore nego drugi* ljudi*.“* Jess (10): *„Posebno osobe s kojima sam cijelu godinu, sada se suprotstave ako netko kaže 'o ti si gay', oni kažu 'nema ništa loše u vezi toga' što je zbilja lijepo jer to čine čak i ljudi s kojima se ne družim ... većinom dječaci ... čak i oni se suprotstave zbog mene i Sian (prijateljica koja isto tako ima gay roditelje).“* Ovakav način razmišljanja je jednim dijelom potaknut i od strane škole koja bi trebala vršiti inkluziju i naučiti učenike toleranciji. Emily (14) tako govori: *„U našoj školi imaju grupu jednakosti koja se bavi ne baš dobrim gay komentarima i čestim govorenjem 'gay' riječi i takvih stvari. Oni se nose s tim zaista dobro, moram priznati. Oni govore o tome kako nije dobro govoriti 'o to je tako gay' iako to koriste u drugačijem značenju. Govore im zašto je to loše i zašto to ne bi trebali raditi. U jednom trenutku bilo je puno ljudi koji su govorili 'to je tako gay', a mi smo ih educirali i držali skupove o tome, postavili smo postere, postavili smo Stonewall postere, hrpu stvari.“* Isto tako, iako po prošlom primjeru vidimo da ne uvijek, naglašavaju kako učitelji vide riječ 'gay' kao psovku, ali da na nju ne odgovaraju kao na neke rasne uvrede, već ju samo pokušavaju ignorirati. U rijetkim slučajevima kada se to dogodi, njihovi učitelji rijetko čine nešto u vezi toga. Neka djeca su zabrinuta jer se boje da će biti žrtve bullyinga, no većina navodi i kako nikada nisu bila viktimizirana jer su im roditelji homoseksualne orijentacije. Luke (14) nam tako govori: *„Bio sam zabrinut u vezi toga hoću li im reći ili ne i što će oni reći, ali kada sam im rekao pitali su me ... I to je sve? Nisu imali ništa protiv toga i sve je bilo ok zapravo.“* Ruth (16) se nadovezuje govoreći: *„Nisam imala baš problema s tim moram priznati. Nisam imala problema s prijateljima u školi niti je itko bio zločest prema meni zbog toga. Mislim da su me ponekad možda žalili, jer nisu razumjeli moju situaciju, ali nikada nisam bila žrtva bullyinga radi toga.“* Mark (8) je jedna od osoba koja je iskusila jednu vrstu bullyinga: *„Ponekad kažu... znaš, svi imaju tatu, mora da je mrtav ili nešto takvo. Ja kažem ne, nije mrtav. Nije ovdje, nikada nije bio ovdje. Ja imam tatu donatora i ponekad me zadirkuju radi toga nazivajući mog tatu tatom donorom ili tatom krafnom (donor dad - donut dad).“* U jednu ruku se osjećaju nevidljiima jer se u školi nikada ne spominje ovakva vrsta obitelji, a smatraju kako bi im to puno pomoglo da se osjećaju svojima. Sacha (19) se prisjeća: *„Videa koja su nam prikazivali u školi, o životu i*

svemu, su uvijek prikazivala tradicionalne obitelji s mamom, tatom, djecom i psom. Nije bilo dva mame ili dva tate. Uvijek su bili samo mama i tata." Mike (17): *„Mislim da ako se predavanje bave trenutnim stanjima ili slično, ubacivanje trenutnog gay ili lezbijskog problema bi pomoglo pri normaliziranju te teme. Jer, s obzirom da je se nikad ne spominje, nemoguće ju je spomenuti, osim u negativnom svijetlu što se ljudima čini najlakše."* No unatoč tome što većina škola nema nikakve programe vezane za istospolne roditelje niti za homoseksualne osobe općenito, još uvijek postoje i dobra iskustva o kojima govori Saffir (18): *„Imali smo mjesec povijesti LGBT-a u školi i hrpu drugih stvari ... uvijek bi govorili da postoji ova ili ona poznata osoba koja je gay i to nije utjecalo na ono što radi u životu i to je postalo velik dio onoga što radimo u školi."* (Guasp, 2010).

Po ovim komentarima vidimo kako djeca homoseksualnih roditelja imaju sasvim normalan društveni, osobni i intelektualni razvoj. Komentari koje su davali su onakvi kakve bi mogli čuti i od djece heteroseksualnih roditelja te su prikladni njihovoj dobi. U isto vrijeme, osim normalnog razvoja, možemo vidjeti i kako su djeca istospolnih roditelja sretna i zadovoljna svojim životom te ga ne bi mijenjala što je zapravo najbitnija stvar i želja svakog roditelja - da mu djeca budu sretna.

9. Istospolno roditeljstvo – odnos s učiteljima i učenicima

Mnoge škole još uvijek ne čine ništa po pitanju inkluzije djece istospolnih roditelja u školu, a upravo je ta kolaboracija škole i roditelja iznimno bitna za ishode djece. S obzirom na američki popis stanovništva iz 2013. godine koji jasno pokazuje da 300 000 djece školske dobi živi u istospolnim obiteljima, zadatak škola je da osiguraju otvoreno i inkluzivno okruženje za sve (Adams i Persinger, 2013). No one još uvijek ne osiguravaju takvo okruženje za djecu. Upravo zbog toga, istospolni roditelji često žele zaštiti djecu od neprijateljski nastrojene okoline pa se tako često dogovaraju s djecom koliko će otvoreni biti prema drugima vezano za njihovu seksualnu orijentaciju. Roditelji često odvaguju dobre i loše strane otvorenosti o njihovoj seksualnoj orijentaciji prema drugima. Često zauzimaju različita stajališta ovisi o kojem se okruženju radi. Pa tako, ukoliko se radi o na primjer školi, odlučuju kojim će osobama oglasiti svoju seksualnu orijentaciju, a kojima ne. Dok na primjer u zdravstvenim institucijama, kako je pokazalo istraživanje koje su proveli Perlesz i suradnici 2006. godine, lezbijske majke često prešućuju seksualnu orijentaciju, no ako ih se o njoj pita, odgovaraju iskreno (Tasker i Patterson, 2007). Casper i Schultz (1999) su u svom istraživanju saznali kako homoseskualni roditelji koji objave svoju seksualnu orijentaciju školi, najčešće budu dio privatne škole, koja ima raznolike učenike i učitelje te u kojoj se potiče inkluzija (Lubbe, 2008).

Djeca često izbjegavaju viktimiziranje u školi jer razvijaju mehanizme koji im pomažu da se na njih nitko ne obrušava (Tasker & Golombok, 1997). Ukoliko se u školi inkluzija ne potiče, djeca koriste strategije društvene kontrole pomoću kojih se predstavljaju baš onako kako žele da ih drugi doživljavaju (Bozett, 1987). Prva strategija društvene kontrole je 'kontrola granica'. Pomoću nje, djeca zapravo kontroliraju roditeljsko ponašanje, dovodeći samo jednog roditelja, uvijek jednog te istog, na roditeljske sastanke ili izvanškolske aktivnosti. Osim što kontroliraju roditeljsko ponašanje, oni kontroliraju i vlastito ponašanje pa tako ponekad uopće ne pozivaju niti jednog roditelja na bilo kakva školska događanja. Druga teorija društvene strategije je 'neizjašnjavanje'. To mogu činiti na način da nikome ne kažu kako su im roditelji homoseksualne orijentacije. Osim toga, mogu za drugog roditelja govoriti da im je stric ili kućni prijatelj, te kada im prijatelji dolaze u posjet, skrivati sve stvari koje bi mogle odati da su im roditelji homoseksualne orijentacije. Zadnja strategija je 'izjašnjavanje' (Bozett, 1987, prema Lubbe,

2013). Korištenjem ove strategije, djeca istospolnih roditelja pomno biraju prijatelje i ispituju njihove stavove prije no što odaberu nekolicinu te im kažu istinu ili jednostavno izbjegavaju biti u centru pažnje kako ih nitko ne bi mogao zadirkivati (Tasker & Golombok, 1997). U istraživanju koje je provela Lubbe, 2003. godine, vidimo kako, iako se neka djeca odluče zadržati strukturu svoje obitelji za sebe, učenici iz razreda često to izvuku iz njih. Ponekad iz čiste znatiželje i interesa za dijete, a ponekad i zbog želje za zadirkivanjem. Tako se Carl, dječak od 11 godina, iako je dotada skrivao da ima dvije majke, ipak odlučio izjasniti zbog pitanja svojih prijatelja. Naime, kada je u školi bilo slikanje s roditeljima, njegova biološka majka stala je kraj njega, dok je nebiološka majka ostala stajati na vratima. Carl ju je pozvao da se i ona dođe slikati s njima te tako potaknuo znatiželju kod druge djece. Kada su ga pitali zar ima dvije mame, odgovorio je da mu je jedna biološka majka, a druga biološki otac. Pitali su ga kako je to moguće kada je i ona žensko. Odgovorio je da to nema nikakve veze. Od tada mu više nisu postavljali pitanja o njegovoj obitelji. Takve stvari, iako možda želimo, ne možemo dugo držati sakrivene, a kada ih otkrijemo, najbolje je kao što je učinio Carl, otvorenošću i iskrenošću razoružati osobu koja je pitanje možda postavila kako bi se narugala (Lubbe, 2003).

Unatoč strahovima djece istospolnih roditelja, ali i njihovih roditelja, pokazalo se kako ta djeca nisu ništa više zadirkivana i viktimizirana nego ostala djeca. Wainright i Patterson su u svom istraživanju 2006. godine prikazali kako adolescenti istospolnih roditelja u Americi, nisu bili podvrgnuti malverzacijama ništa više nego djeca iz heteroseksualnih obitelji (Tasker i Patterson, 2007). Čini se kako istospolni roditelji provode više vremena brinući se da bi njihova djeca mogla biti stigmatizirana i zadirkivana od strane vršnjaka nego što su istraživanja pokazala da se to zaista događa. Tako Almack naglašava kako postoji stigma za koju roditelji misle da postoji i stigmatiziranje koje se zaista provodi. Stigmatiziranje koje se zaista provodi je vrlo rijetko dok su strahovi oko mogućeg stigmatiziranja pak vrlo česti (Tasker i Patterson, 2007).

Jedan od čestih razloga diskriminacije u školi je i sam kurikulum koji je isključiv - većina ilustracija prikazuje heteroseksualne obitelji kao normu – čak i školski registracijski obrasci definiraju članove obitelji kao majku i oca umjesto kao roditelja (Adams i Persinger, 2013). Istospolnih obitelji uglavnom nema u školskom kurikulumu pa se može pretpostaviti da ih nema niti u svijesti učenika i učitelja. Upravo zbog toga je prisutna pretpostavka da su sve obitelji heteroseksualne, a sam nedostatak istospolnih obitelji u kurikulumu nam govori kako bi one

trebale biti utišane i kako se o njima ne bi trebalo pričati (Lubbe, 2003). Ryan i Martin (2000, prema Lubbe, 2003) nam govore kako je religija jedan od glavnih razloga i glavnih prepreka pri kreiranju otvorenog i tolerantnog školskog okruženja, pogotovo ako učitelji i ravnatelji imaju stavove koji se strogo protive homoseksualnosti. Primjer sudaranja religijskih vjerovanja s istospolnim roditeljstvom bio je evidentan kada je školski odbor odbio koristiti u školi 3 knjige koje su u sebi predstavile istospolne obitelji baš zato što su se roditelji, zbog vlastitih religijskih vjerovanja, protiv toga pobunili (Lubbe, 2003). U studiji koju su proveli Ray i Gregory 2001. godine, djeca istospolnih roditelja se nisu osjećala ugodno u školi jer kada je došlo do homofobičkih ispada neke djece, učiteljice su se pravile kao da to ne vide ili su im se, još u gorem slučaju, pridružile.

Vrijednosti i znanja konstruirana u školama su uvijek konstruirana isključivo prema heteroseksualnim obiteljima. Mitovi o sretnoj heteroseksualnosti se pojavljuju na svakoj razini dječjeg razvoja, od igranja obitelji u vrtiću pa sve do prvih ljubavi u školi. Heteroseksualna ponašanja i vrijednosti su toliko ukorijenjeni u školskom sustavu i školskoj kulturi da su postali norma onog što se smatra normalnim (Epstein, O'Flynn and Telford 2002, prema Lubbe, 2003). Istraživanja su pokazala kako postoje različiti izazovi koji čine kalitetnu vezu istospolnih roditelja i škole gotovo nemogućom. Određena religijska uvjerenja i predrasude prisutne kod velikog broja ljudi ne pružaju atmosferu prihvaćanja, a zbog čega uvijek postoji neugoda kada se priča o drugačijoj spolnoj orijentaciji zbog manjka iskustva, znanja i razumijevanja (Collins, 2006; Ryan & Martin, 2000, prema Lubbe, 2003). Od škola se većinom ne zahtijeva da prikazuju pozitivne modele istospolnih obitelji niti da o njima pričaju. Jedan od razloga tome je jer se boje da će društvo pomisliti da promoviraju homoseksualni stil života, a da će učenici biti zbunjeni vlastitim seksualnim identitetom. Upravo zbog toga što škole ne znaju kako se nositi s 'problemom' istospolnih roditelja, svorile su okružnje u kojem su prisutni strah, zadirkivanje i bullying (Lubbe, 2003).

Kosciw je 2008. godine proveo istraživanje koje je pokazalo kako se čak 53% istospolnih roditelja osjećalo isključenima iz školske zajednice. Osim toga, izjasnili su se i kako su bili žrtve negativnih komentara. 26% roditelja doživjelo je negativne komentare od drugih roditelja, a 21% doživjelo je negativne komentare od drugih učenika. Nisu samo roditelji bili loše tretirane, pa je čak jedna četvrtina djece istospolnih roditelja doživjela negativne komentare od drugih roditelja i

učenika na temelju seksualne orijentacije njihovih roditelja. Pokazalo se i da nije problem samo u učenicima i drugim roditeljima, već i u profesorima, pa je tako 13% učenika doživjelo negativne reakcije od svojih profesora. Taj broj je i nešto veći kada se radi o roditeljima pa je tako 16% istospolnih roditelja bilo loše tretirano od strane profesora. Petina učenika je izjavila i da su ih ravnatelji i profesori obeshrabrivali da pričaju o svojim roditeljima u školi (Kosciw, 2008).

9.1. Uloga školskog osoblja u školskom životu djece istospolnih roditelja

Jedan od najidealnijih konteksta i najboljih pokazatelja koliko je cijelo društvo napredovalo u prihvaćanju i toleranciji različitosti je upravo škola. Istospolne obitelji postaju sve vidljivije u zajednici pa postaje imperativ da će se pojaviti i u školskom sustavu i sa sobom donesti potrebu za prepoznavanjem različitosti i podizanjem svijesti (Lubbe, 2003). S obzirom da je škola toliko bitna za ovu temu, moramo se pitati što bi ljudi u njoj mogli i morali napraviti.

Škola je vrlo bitna za inkluziju djece istospolnih roditelja. Ono što škola može učiniti je pitati istospolne roditelje kako bi željeli da im se škola obraća te kako im se obraćaju njihova djeca. Bitna je inkluzija i samih istospolnih roditelja, a ne samo njihove djece. Pa se tako preporuča pozivanje istospolnih roditelja na sudjelovanje u različitim školskim i izvanškolskim aktivnostima (Adams i Persinger, 2013). Suradnja roditelja i škole je iznimno bitna kako bi se promoviralo i stvorilo inkluzivno školsko okruženje. Škole moraju biti svjesne toga da će djeca imati različite obitelji te da je njihova dužnost omogućiti tim roditeljima da se u školi osjećaju dobrodošlima. Isto tako moraju pružiti sigurnost istospolnim roditeljima da će njihova djeca smjeti pričati o svojoj obitelji u školi, da će druga djeca biti poučavana o istospolnim obiteljima te da će ukoliko dođe do bilo kakve vrste bullyinga, on biti riješen (Different families, 2015).

Bitno je i potaknuti školsko osoblje da prepozna vlastite osjećaje i riješi se stereotipa koji mogu biti velika zapreka u stvaranju školskog okruženja koje bi trebalo biti otvoreno i uključujuće. Iako su istraživanja pokazala da su djeca istospolnih roditelja jednako prilagođena kao i druga djeca, ponekad se ipak susreću s diskriminacijom ili zadirkivanjem. Zbog toga je vrlo bitno da dijete ima stručnu podršku u školi, poput pedagoga ili psihologa, kako bi im se dijete u

bilo kojem trenutku moglo povjeriti. Ista stvar vrijedi i za istospolne roditelje. Školska papirologija bi trebala uključivati i netradicionalne obitelji a kurikulum borbe i uspjehe istospolnih obitelji (Adams i Persinger, 2013).

Škole se moraju poticati na eliminiranje bullyinga, toleranciju i podizanje informiranosti i značaja istospolnih obitelji. (Adams i Persinger, 2013). Neki se pitaju zašto je uopće bitno pričati o drugačijim obiteljima. Upravo zato što je jedan od ciljeva samog kurikuluma pomoći djeci da postanu uspješnim učenicima, odgovornim građanima i samouvjerenim individuama. Djeca će puno uspješnije učiti ako se o njihovim iskustvima govori i reflektira na satu, a isto tako će postati samouvjerenijima ako se budu osjećali kao da pripadaju u školsku zajednicu. Kako bi se djecu pripremilo na različitosti društva u kojem žive i naučilo ih se kako je bullying loš, bitno je govoriti o razlikama općenito, a posebno o razlikama u tipovima obitelji. Pričanje o drugačijim tipovima obitelji ne mora biti teško niti nešto posebno drugačije nego o drugim stvarima. Bitno je da smo svjesni toga da svaki učenik živi u različitoj obitelji, da su istospolne obitelji stvarnost i da odgovara na izazove i pitanja na djeci razumljiv način (Different families, 2015).

Često vidimo preporuke znanstvenika kako škola može pomoći djeci istospolnih roditelja, no preporuke same djece istospolnih roditelja koja se svakodnevno nalaze u takvoj situaciji te imaju uvid u to što se događa su puno bitnija. Tako Guasp u svom istraživanju navodi učeničke preporuke za djelovanje škola. Ono što sama djeca navode kao prvu preporuku je da škola prestane pretpostavljati da svi imaju oca i majku. Ona su se izjasnila kako se previše puta dogodilo da se u pismima koja se šalju doma ili u školskim zadacima pretpostavlja da dijete ima i oca i majku te se ne vidi niti jedan drugi tip obitelji. Simon (23) navodi: *„Jednom smo morali raditi neke vježbe poput toga da napišemo svoje ime i okupaciju mame i tate, sjećam se da sam bio ... pa znate, mogao sam napisati što mi mama i tata rade, ali ne živim s tatom, je li na to mislite? Želite li da napišem što moja mama i Kim rade? Nisu razmišljali o tome da bi moglo biti djece koja nisu u tipičnoj obitelji. Uvijek će biti djece koja nemaju svog tatu u blizini ili čija je mama umrla ili nešto i ja mislim da je to neosjetljivost.“* Slijedeća preporuka je da se učenici u školi počnu senzibilizrati za tu temu u što nižim razredima. Bitno je prikazati istospolne roditelje u pozitivnom svjetlu kako ne bi sve ostalo na negativnim komentarima ostalih učenika. Uz to, djeca istospolnih roditelja bi prestala biti ona koja moraju druge poučavati o tome. Na to se veže i preporuka o edukaciji. Smatra se kako bi edukacija o vezama i obiteljima nedvojbeno trebala

uključivati i istospolne obitelji. Kolegiji koji se bave obiteljima i sati seksualnog odgoja bi trebali sadržavati i reference na istospolne obitelji, a ne uvijek i isključivo na heteroseksualne obitelji. Djeca roditelja homoseskualne orijentacije bi voljela i da reference na homoseksualne osobe i obitelji budu uključene u cijeli kurikulum te da se spominju u svim kolegijima ako za to postoji poveznica. Adyna (18): *„Kada učite o nekome na predavanju, najčešće o nekom autoru, učite o njihovoj pozadini, a često se, kao stvari koje su utjecale na njihov rad, navode rasa i spolna orijentacija. To je, sjećam se, često bilo kod Engleskih pisaca i tek sam saznala kada sam proučila knjigu da su bili gay, što nikad nije bilo spomenuto, a mora da je imalo jako velik efekt na njihov život ... Bilo bi lijepo kada bi se to spomenulo kao pozadinska priča. Ne samo površno kao, - o i bili su gay – nego razgovaranje o tome kako su bili gay i kako je o utjecalo na njihove živote kao što i inače pričamo o ostalim pozadinskim stvarima kada pričamo o nekome u kontekstu.“* Slijedeća preporuka za školu i učitelje je i da ne ignoriraju uvrede, već se na njih osvrnu i osude ih da djeca istospolnih roditelja ne moraju biti jedina koja će se suprotstaviti vršnjacima. Djeca istospolnih roditelja su također naglasila kako treba poduzeti korake kojima bi se smanjio homofobični bullying. Djeca su se izjasnila kako im je smetalo i kada se bullying vršio na njima, ali i kada su vidjeli nekog drugog na kome se vršio bullying. Kada se bullying ne adresira, postaje im sve teže govoriti o svojim obiteljima. Vezano za to, spominju se i posljedice koje takva ponašanja imaju. Homofobija se u školi ne tretira na isti način kao na primjer rasizam pa druga djeca zbog toga ne vide kako njihove predrasude utječu na djecu istospolnih roditelja. Još jedan od savjeta je i promoviranje pozitivnog školskog okruženja. Djeca smatraju kako bi bilo dobro da se rade posteri ili održavaju paneli i sastanci koji bi senzibilizirali učenike za istospolne obitelji. Voljeli bi i kada bi imali potporu učitelja te da oni napokon shvate da nije problem imati gay roditelje, već problem mogu biti jedino reakcije drugih na to. Kao zadnja preporuka navodi se i velika važnost uzora u životu djece. Ona smatraju kako gay učitelji koji su otvoreni o vlastitoj homoseksualnosti stvaraju pozitivnija mišljenja o takvoj vrsti populacije i postaju uzori drugim učenicima. Stacey (20) tako navodi: *„Imali smo nekoliko gay učitelja i mislim da je to pomoglo. Došli su kada sam bila na 10/11 godini i ljudi su ih, za mene iznenađujuće, prihvatili. Čak i dečki jer mislite da će dječaci govoriti 'o on je gay' ili tako nešto. Mislim da je pomoglo ljudima oko mene i mojim prijateljima shvatiti da su gay osobe dobre, da nisu grozne i da ne bi trebalo govoriti 'oh, oni su gay'. Srećom, ti učitelji su bili jako dobri učitelji pa su ljudi shvatili da zaista nije bitno“* (Guasp, 2010).

Preporuke koje navode djeca istospolnih roditelja i znanstvenici su zapravo vrlo slične te bi ih svaka škola trebala uključiti u svoj život i rad. Jedino na taj način škole će moći razviti toleranciju i inkluziju kakva se od njih očekuje te stvoriti poticajno okruženje ne samo za djecu istospolnih roditelja, već za svu djecu u školi. Osim što će djeca istospolnih roditelja imati lakši život i s većim veseljem dolaziti u školu, ostala djeca će razviti toleranciju, poštivanje i prihvaćanje – vrlo bitne kvalitete za kvalitetan život i kvalitetnog čovjeka.

9.2. Uloga istospolnih roditelja u školskom životu njihove djece

Iako se pokazalo da su osobe homoseksualne orijentacije iznimno dobri roditelji, njihova djeca se, kao što smo vidjeli, ponekad susreću s izazovima u školi. Unatoč kvalitetnom roditeljstvu, oni ne mogu utjecati na pojavljivanje tih izazova, ali mogu utjecati na djetetovo nošenje s istima.

Lewis je još 1980. godine potaknuo pitanje o društvenoj podršci za djecu koja imaju istospolne roditelje. Djeca takvih roditelja najčešće ne poznaju drugu djecu koja imaju istospolne roditelje (29% prema Paulovu istraživanju iz 1986), a s vršnjacima rijetko pričaju o tome pa to može dovesti do osjećaja usamljenosti. Upravo zbog toga, često su predlagali kako bi djeca puno dobila kada bi ih roditelji uključili u grupe potpore koje bi uključivale drugu djecu istospolnih roditelja (Patterson, 1992). U takvim grupama djeca bi se mogla poistovjetiti, shvatiti da nisu sama te pružati podršku jedni drugima. Znamo kako se u doba adolescencije i kasnije, djeca najradije povjeravaju svojim vršnjacima. S obzirom da uglavnom imaju iste probleme smatraju da će ih najbolje razumjeti i moći im pomoći osoba koja je možda i sama bila u takvoj situaciji i razumije kontekst situacije u kojoj se dijete nalazi. Vršnjačka potpora je iznimno bitna jer omogućava djeci da ne drže svoje probleme u sebi, već ih djele s drugima.

Osim grupa vršnjačke potpore bitno je i da roditelji pripreme svoju djecu na komentare i odgovore na pitanja o vlastitoj obitelji. Rasprave i komunikacije o toj temi ovise i o zrelosti djeteta pa je tako važno da s djecom izvježbaju prikladne odgovore na zadirkivanja ukoliko do njega dođe, kako bi se djeca osjećala samouvjerenije i ne bi bila stjerana u kut. Jedan od načina je i korištenje pozitivnih filmova i knjiga o istospolnim obiteljima kako bi se djeca osvjestila da

nisu u tome sama (Borelli, 2013). Dobar način osvješćivanja djece i pomoći u situacijama kada ih netko zadirkuje

je upoznati ih da postoje mnoge slavne osobe koje svi obožavaju, a isto tako su imali istospolne roditelje. Primjeri slavnih osoba s istospolnim roditeljima su Robert De Niro, Jodie Foster, Amy Adams, 50 Cent, Liza Minnelli, Judy Garland, Rene Russo... (Dingman, 2014). Bitno im je naglašavati takve stvari kako bi se djeca mogla poistovjetiti s nekom od njih i pronaći si uzora. Roditelji im mog puštati filmove ili glazbu tih osoba kako bi dijete vidjelo da unatoč zadirkivanju, mogu postati što god žele. Tako im pokazujemo da nisu sami u tome te da postoji velik broj osoba koji su kao oni. Ukoliko je ta osoba i netko tko je slavan i koga svi vole, dijete može postati samouvjerenije i ponosnije i na sebe i na svoju obitelj.

10. Zaključak

Više od 30 godina istraživanja , više od 30 godina vrlo jasnih rezultata - bez obzira koji aspekt se proučavao, bez obzira kojih godina se proučavao i bez obzira na različite istraživače koji su ga proučavali jedno je jasno – ne postoji nikakva razlika između razvoja djece homo i heteroseksualnih roditelja (Patterson, 2009).

Mnoge svjetske organizacije su prepoznale važnost ovih rezultata te naglasile kako seksualna orijentacija nema nikakve veze s kvalitetom roditeljstva i razvojnim posljedicama djece, već su procesi koji se odvijaju u obitelji i odnosi između roditelja i djece i roditelja međusobno, ti koji su bitni. To je isto tako i jedan od razloga zašto je društvo, iako ne ni približno koliko treba, prihvatilo gay zajednicu. Upravo ta spora, ali važna prilagodba društva daje nadu da u slijedećih nekoliko godina stigmatiziranja djece na temelju seksualne orijentacije njihovih roditelja više neće biti. No, ono što prvo treba prestati je stigmatiziranje i diskriminacija ljudi zbog njihove seksualne orijentacije.

Ono što se može učiniti je ono što je i bio cilj ovog završnog rada - prikazati literaturu i provedena istraživanja te senzibilizirati ljude i pokušati ih riješiti stereotipa koje imaju o istospolnim obiteljima. Rad je prikazao relevantnu literaturu za koju se smatra da će pobiti određene stereotipe, no vjerojatno je kako će proći još neko vrijeme do kada će stereotipi u potpunosti nestati i kada će se o istospolnoj obitelji govoriti bez diskriminacije – kao o nečemu potpuno normalnom. Veliki broj empirijskih istraživanja koja su nam dostupna pokazuju kako razlika u razvoju djece homoseksualnih i djece heteroseksualnih roditelja ne postoji. Na ljudima je da odluče hoće li vjerovati znanosti ili će se pouzdati u vlastite stereotipe i vjerovanja. Jednom su svi vjerovali da je zemlja ravna ploča, dok netko nije dokazao drugačije. Ljudi su se opirali, ali na kraju su prihvatili. Postoji nada da će se i ovdje stvari s vremenom promijeniti te da ljudima više neće biti važno koje seksualne orijentacije je roditelj, već koliko ljubavi daje svome djetetu. Kada bolje razmislimo, zar nije to jedino što je važno?

Pozivanje na toleranciju, toleranciju i očekuje. Različiti ljudi imaju različita mišljenja. Osuđivati heteroseksualne osobe koje imaju suprotno mišljenje i stavove, a u isto vrijeme ih pozivati na razumijevanje bilo bi licemjerno. Mnoge studije su pokazale kako se djeca

istospolnih roditelja ni po čemu ne razlikuju od druge djece, no u cilju razvijanja tolerancije i uvažavanja različitosti, vrlo je bitno prihvatiti i uvažiti i mišljenja i stavove onih ljudi koji ne prihvaćaju istospolnu zajednicu i prikazane rezultate. Suprotna mišljenja mogu dovesti do vrlo važnih spoznaja i omogućiti nam da vidimo cjelokupnu sliku istospolnih obitelji. Bez obzira što nemaju svi jednaka mišljenja o ovoj temi, bitno je da uvažavaju jedni druge, njeguju dobre odnose te se jedni prema drugima odnose s poštovanjem i ljubaznošću jer veće snage od ljubavi - nema.

„*Djeca u svim obiteljskim strukturama imaju bolje ishode kada im roditelji djele obveze za odgoj i brigu o kućanstvu, te kada je niska razina konflikata između roditelja. Roditelji i učitelji ocjenjuju djecu prilagođenijom kada su njihovi roditelji zadovoljniji svojom vezom, kada je veća razina ljubavi, a manja razina konflikta.* ***Roditeljeva seksualna orijentacija je puno manje bitna od brižnih roditelja i roditelja koji vole*** (American Academy of Pediatrics kako je citirano u Camacho 2014).”

11. Literatura

1. 37 *States with Legal Gay Marriage and 13 States with Same-Sex Marriage Bans* (2015). Dostupno na: http://gaymarriage.procon.org/view.resource.php?resourceID=004857, pristupljeno 26.svibnja, 2015.

2. Adams, R. i Persinger, J. (2013). School Support and Same-Sex Parents. *NASP Communique*, vol. 42 (2).

3. Akkoc, R. (2015). *Mapped: Where is same sex marriage legal in the world?.* Dostupno na: http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ireland/11621812/Mapped-Where-is-same-sex-marriage-legal-in-the-world.html, pristupljeno 26.svibnja, 2015.

4. Almack, K. (2002). Women parenting together: motherhood and family life in same sex relationships. Doktorski rad, University of Nottingham.

5. Bailey, M. J., Bobrow, D., Mikach, S i Wolfe, M. (1995). Sexual Orientation of Adult Sons of Gay Fathers. *Developmental psychology*, 31 (1), 124-129.

6. Besen, W. (2012). *Gay Parents Study: Dollarship Disguised As Scolarship*. Dostupno na: http://www.huffingtonpost.com/wayne-besen/gay-parents-study-dollars_b_1592989.html, pristupljeno 29. svibnja, 2015.

7. Borreli, L. (2013). *Do Same Sex Parents Impact The Mental Health Of Their Children? Some US States Say 'Yes' And Prohibit LGBT Adoption.* Dostupno na: http://www.medicaldaily.com/do-same-sex-parents-impact-mental-health-their-children-some-us-states-say-yes-and-prohibit-lgbt, pristupljeno 29. svibnja, 2015.

8. Bozett, F. W. (1987). Children of Gay Fathers, u Frederick W. Bozett (ur.) *Gay and Lesbian Parents*, 39-57. New York: Praeger Publishers.

9. Brodzinsky i osoblje Evan B. Donaldson Adoption Institute (2003). *Adoption by lesbians and gays: A national survey of adoption agency policies, practices, and attitudes*. Evan B. Donaldson Adoption Institute, 2003.

10. Casper, V. i Schultz, S. B. (1999). *Gay Parents/Straight Schools: Building Communication and Trust.* New York: Teachers College Press.

11. Cohen, P. (2012). *200 researchers respond to Regnerus paper*. Dostupno na: https://familyinequality.wordpress.com/2012/06/29/200-researchers-respond-to-regnerus-paper/, pristupljeno 30. svibnja, 2015.

12. *Different families* (2015.) Dostupno na: http://www.stonewallscotland.org.uk/scotland/at_school/primary_schools/different_families/default.asp, pristupljeno 26. svibnja, 2015.

13. Dingman, L. (2014). *10 Celebrities Raised by Gay Parents*. Dostupno na: http://www.therichest.com/expensive-lifestyle/entertainment/10-celebrities-raised-by-gay-parents/?view=all, pristupljeno 29. svibnja, 2015.

14. Eagly, A. H., Wood, W., & Diekman, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal u T. Eckes & H. M. Trautner (ur.), *The developmental social psychology of gender,* 123-174. Mahwah, NJ: Erlbaum.

15. Farr, R. H., i Patterson, C. J. (2013). Coparenting among lesbian, gay, and heterosexual couples: Associations with adopted children's outcomes. *Child Development*.

16. Fulcher, M., Chan, R., W. i Patterson, C.J. (2002). Contact with grandparents among children concieved via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Parenting: science and pratice*, 2(1), 61-76.

17. Garcia, A. (2002). *Nature and nurture: why do boys and girls behave differently*?, Dostupno na: http://theconversation.com/nature-and-nurture-why-do-boys-and-girls-behave-differently-2920, pristupljeno 28. svibnja, 2015.

18. Gartrell, N. i Bos, H. (2010). US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological Adjustment of 17-Year-Old Adolescents. *Pediatrics* 126 (1): 28–36.

19. *Gay Health: Having Children* (2014). Dostupno na: http://www.nhs.uk/Livewell/LGBhealth/Pages/Havingchildren.aspx, pristupljeno 27. svibnja, 2015.

20. Gerstmann, E. (2008). *Same-sex marriage and the Constitution*. New York: Cambridge University Press.

21. Golombok, S. i Tasker, F. (1996). Do Parents Influence the Sexual Orientation of Their Children? Findings From a Longitudinal Study of Lesbian Families. *Developmental psychology*, 32(1), 3-11.

22. Guasp, A. (2010). *Different families: The experiences of children with lesbian and gay parents*. Centre for Family Research, University of Cambridge.

23. Hatzenbuehler, M.L. (2011). *The Social Environment and Suicide Attempts in Lesbian, Gay, and Bisexual Youth*. Doktorski rad, University of Columbia.

24.Henriques, G. (2013). *The elements of ego functioning.* Dostupno na: https://www.psychologytoday.com/blog/theory-knowledge/201306/the-elements-ego-functioning, pristupljeno 28. svibnja, 2015.

25.Herek, G. M. (2015). *Facts About Homosexuality and Child Molestation*. Dostupno na: http://psychology.ucdavis.edu/faculty_sites/rainbow/html/facts_molestation.html, pristupljeno 29. svibnja, 2015.

26. Herek, G. M. (2003). Evaluating interventions to alter sexual orientation: Methodological and ethical considerations. *Archives of Sexual Behavior*, 32(5), 438-439.

27. J. C. (2013). *Austrija postala 13. zemlja Europe koja dopušta posvajanje istospolnim parovima.* Dostupno na: http://www.index.hr/vijesti/clanak/austrija-postala-13-zemlja-europe-koja-dopusta-posvajanje-istospolnim-parovima/692480.aspx, pristupljeno 26. svibnja, 2015.

28. *LGBT history timeline* (2015). Dostupno na: http://www.ohio.edu/lgbt/resources/history.cfm, pristupljeno 26.svibnja, 2015.

29. Lick, D. J., Patterson, C. J., i Schmidt, K. M. (2013). Recalled social experiences and current psychological adjustment among adults reared by lesbian and gay parents. *Journal of GLBT Family Studies*, 9, 230 - 253.

30. Lick, D. J., Tornello, S. L., Riskind, R. G., Schmidt. K. M., i Patterson, C. J. (2012). Social climate for sexual minorities predicts well-being among heterosexual offspring of lesbian and gay parents. *Sexuality research and social policy*, 9, 99 - 112.

31. Lubbe, C. (2007). *To tell or not to tell: how children of same-gender parents negotiate their lives at shool*. Doktorski rad, Pretoria Sveučilište.

32. McCandlish, B. M. (1987). Against all odds: Lesbian mother family dynamics, u Frederick W. Bozett (ur.) *Gay and Lesbian Parents*, 23-38. New York: Praeger Publishers.

33. McCutcheon, J. (2011). Attitudes toward adoption by same-sex couples: Do gender roles matter? Magistarski rad, University of Saskatchewan.

34. Mezey, N. (2008). *New Choices. New families. How Lesbians Decide* about *Motherhood*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

35. Morris, B. J. *History of lesbian, gay, and bisexual social movements*. Doktorski rad, Sveučilište George Washington.

36. Morrison, M. A., & Morrison, T. G. (2002). Development and validation of a scale measuring modern prejudice toward gay men and lesbian women. *J Homosex*, 43(2), 15-37.

37. Patterson, C. (1992). Children of Lesbian and Gay Parents. *Child development*, 63, 1025-1042.

38. Patterson, C. J. (2006). Children of lesbian and gay parents. *Current Directions in Psychological Science*, 15, 241 - 244.

39. Patterson, C. J. (2007). *Lesbian and gay family issues in the context of changing legal and social policy environments.* In K. J. Bieschke, R. M. Perez & K. A. DeBord & (Eds.), Handbook of Counseling and Psychotherapy with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Clients (2 Edition). Washington, D.C.: American Psychological Association.

40. Patterson, C. J. (2009). Children of lesbian and gay parents: Psychology, law, and policy. *American Psychologist*, 64, 727 - 736.

41. Patterson, C. J. i Chan, R. W. (1999). Families Headed by Lesbian and Gay Parent u Lamb, M. E. (ur.), *Parenting and child development in „nontraditional" families*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.

42. Patterson, C. J. i Tornello, S. L. (2010). Gay fathers' pathways to parenthood: International perspectives. *Zeitschrift fur Familienforschung (Journal of Family Psychology)*, Sonderheft, 5, 103 - 116.

43. Patterson, C. J., Russell, S.T., i Wainright, J.L. (2004). Psychosocial Adjustment, School Outcomes, and Romantic Relationships of Adolescents With Same-Sex Parents. *Child development*, 75(6), 1886-1898.

44. Patterson, C.J. i Riskind, R.G. (2011). *Adolescents with lesbian or gay parents*. In M. Fisher, E. Alderman, R. Kreipe, & W. Rosenfeld (Eds.), Textbook of adolescent health care. Chicago: American Academy of Pediatrics.

45. Premec, T. (2015). *Dražen Ilinčić o vjenčanju 'Brak je za heteroseksualne parove, a mi homoseksualci imamo svoju vrstu zajednice'*. Dostupno na: http://www.jutarnji.hr/prvo-javno-istospolno-vjencanje--moj-decki-i-ja-cemo-se-vjencati--iako-sam-i-dalje-protiv-gay-braka-/1353125/, pristupljeno: 26.svibnja, 2015.

46. *Promoting legal equality and freedom from discrimination of gays, lesbians and transgendered persons.* The General Assembley Committee 6. Dostupno na: http://www.cissmun.org/cissmun/wp-content/uploads/2012/12/CISSMUN-2013-GA3-Topic-3-Report.pdf, pristupljeno 26. svibnja, 2015.

47. Quotes From Gay Parents and Their Children Dostupno na: http://andilipman.com/educ330/quotes.html pristupljeno 20. svibnja, 2015.

48. Ray, V. i Gregory, R. (2001). School experiences of the children of lesbian and gay parents. *Family Matters*, 59: 28–34.

49. Rudan, V. (2007). Psihoanalitički koncept anksioznosti. *Specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 13 (71), 67-71.

50. Saffron, L. (1998). Raising Children in an Age of Diversity - Advantages of Having a Lesbian Mother. *Journal of Lesbian Studies,* 2(4), 35-48.

51. Stacey, J., Biblarz, T. J., (2001). (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter?, *American Sociological Review*, 66(2), 159-1.

52. Sutfin, E. L., Fulcher, M., Bowles, R. P., i Patterson, C. J. (2008). How lesbian and heterosexual parents convey attitudes about gender to their children: The role of gendered environments. *Sex Roles*, 58, 501 - 513.

53. Tasker, F., and Patterson, C. J. (2007). Research on gay and lesbian parenting: Retrospect and prospect. *Journal of Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender Family Issues*, 3, 9 - 34.

54. Tasker, F.L., & Golombok, S. (1997). *Growing up in a lesbian family: Effects on child development.* New York, NY; Guilford Press.

55. Telingator, C., i Patterson, C. J. (2008). Children and adolescents of lesbian and gay parents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry.*

56. *The Regnerus Fallout* (2013). Dostupno na: http://www.regnerusfallout.org/the-story, pristupljeno 29. svibnja, 2015.

57. Tornello, S. L., i Patterson, C. J. (2012).Gay fathers in mixed-orientation relationships: Experiences of those who stay in their marriages and those who leave. *Journal of GLBT Family Studies*, 8, 85 – 98.

58. Udruga LORI (2015). *Prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj*. Dostupno na: http://www.lori.hr/prava-lgbt-osoba/prava-lgbtiq-osoba-u-hrvatskoj.html, pristupljeno: 26.svibnja, 2015.

59. Udruga LORI (2015). *Prava LGBTIQ osoba u svijetu*. Dostupno na: http://www.lori.hr/prava-lgbt-osoba/prava-lgbtiq-osoba-u-svijetu/123-prava-lgbtiq-osoba-u-svijetu.html, pristupljeno: 26.svibnja, 2015.

60. Valleala, A. (2014). *Legal recognition of same-sex family life in the jurisprudence of the European Court of Human Rights*. Magistarski rad, University of Helsinki.

61. Vijesti. RTL (2014). *U Ustavu i dalje ne piše da je brak zajednica muškarca i žene.* Dostupno na: http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/1424350/rtl-otkriva-u-ustavu-i-dalje-ne-pise-da-je-brak-zajednica-muskarca-i-zene/, pristupljeno: 26.svibnja, 2015.

62. Wainright, J. L., & Patterson, C. J. (2006). Delinquency, victimization, and substance use among adolescents with female same-sex parents. *Journal of Family Psychology*, 20, 526 - 530.

63. Wainright, J. L., i Patterson, C. J. (2008). Peer relations among adolescents with female same-sex parents. *Developmental Psychology*, 44, 117 - 126.

64. Wainright, J. L., Russell, S. T., & Patterson, C. J. (2004). Psychosocial adjustment and school outcomes of adolescents with same-sex parents. *Child Development*, 75, 1886 - 1898.

65. Zakon.hr – Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola. Dostupno na: http://www.zakon.hr/z/732/Zakon-o-%C5%BEivotnom-partnerstvu-osoba-istog-spola, pristupljeno: 26.svibnja, 2015.